

**Ново
Училище**

ГОДИНА. III. — КНИЖКА 4.

— Април, 1912 година —

— ВАРНА —

Съдържание

на книжка четвърта.

	стр.		стр.
1. М. Герасковъ.		Училищна хроника.	
Въпросът за свободната во-		9. И. П.	
ля отъ етическо гледище	193	Пакъ за хайката срѣшу Бъл-	
2. Н. Филиповъ.		учителски съюзъ и съюза	
Изъ училищния животъ въ		на съюзитѣ. Законъ за	
Франция	201	склучване общ. заемъ за	
3. П. Михайловъ.		училищни сгради. Велик-	
Възпитателни принципи	207	денскитѣ събори	237
4. Ат. Чешмеджиевъ.		10. Д. Н.	
Природата и естетическото		Учителскитѣ съборъ въ Ст.	
възпитание	112	Загора	241
5. Н. Стоенчевъ.		Външна хроника.	
Искайте	213	11. Допълнителното образо-	
6. Д. Гичевъ.		вание.	
Кинематографътъ като учеб-		Дания	243
но пособие	116	Испания	244
Училищна практика:		Люксембургъ	245
6. Кр. Цѣновъ.		Норвегия	245
Кълнене	220	Румания	246
7. Г. Дочевъ.		Франция	247
Защо не ще имаме плодове		Холандия	249
тази година	225	Чехия	250
8. Х. С. Н.	230	Швейцария, Швеция	252
Педагогическа хроника		Книжнина.	
		12. С. С.	
		Система на етиката	155

Всички абонати, които не сж си изплатили абонамента, молимъ да ни го изпратятъ.

На тия, на които пратимъ разписки чръзъ пощата, молимъ да ги изплатятъ.

Молимъ настоятелитѣ да се погрижатъ да събератъ и ни изпратятъ абонамента.

Списанието е одобрено за учил. библиотеки отъ Министерството на Народ. Просвѣта съ окржжно № 6 отъ 4 януарий 1910 г.

М. Герасковъ.

Въпросътъ за свободната воля отъ етическо гледище.

Въпросътъ за *свободата на волята* е единъ отъ най-старитѣ и най-комплицирани въпроси въ областта на етиката. Отдѣлнитѣ схващания по него се групиратъ главно въ двѣ противоположни направления. Едни считатъ, че волята е особенна психологическа сила, която по своята сжщностъ е и трѣбва да бжде самостойна, необусловена; сила, която, като независимъ господарь на човѣшкитѣ дѣйствия, издава заповѣди, но не зависи отъ никакви лежащи вънъ отъ нея причини. Други поддържатъ противоположенъ тезисъ — волята е зависима, причинно обусловена отъ външни и вътрѣшни фактори. Това гледище носи названието „детерминизмъ“, а първото — „индетерминизмъ“. И двѣтъ тѣ иматъ видни защитници прѣзъ всички почти стадии въ развитието на философията, психологията, етиката и правото. Едни излизатъ при това отъ чисто метафизическо, а други отъ психологично или етично гледище, но, разбира се, не може да се направи строга граница между тия три становища, защото обикновенно аргументитѣ „за“ и „противъ“ се черпятъ и отъ тритѣ области.

Най-малко съ тоя въпросъ сж се занимавали старитѣ философи. По-голъмо значение е добилъ той едва въ мораль-философското мислене на християнскитѣ отци и схоластицизма, отъ тогава до днесъ проблемата се подлага постоянно на обсъждане. Между по-старитѣ мислители, които взематъ позиция по тоя въпросъ, можемъ да поменемъ на първо мѣсто Августинъ. Макаръ той да е зицитникъ на хипотезата за прѣдопрѣдѣлението и да поддържа, че човѣкъ е неспособенъ да прави добро по собствена воля, все таки човѣкъ ималъ, споредъ него, една особенна свобода на волята — да *грѣши**), т. е. да извършва лоши дѣйствия, респективно да се въздържа отъ тѣхъ. Тома Аквински, напротивъ, счита волята за второстепененъ факторъ, който зависи отъ интелекта. Между извѣстнитѣ и видни философи, които се явяватъ застъпници на индетерминизма, можемъ да споменемъ Джонъ Локъ, Кантъ, Шопенхауеръ.

Кантъ приема, че свободата на волята трѣбва да се признае като качество на всѣко разумно сжщество. Въпрѣки това, той признава, че тя не е неподчинена подъ каузалитета на неизмѣнни за-

кони. Свободата на волята не значи друго, споредъ него, освѣнъ автономность, т. е. свойствено на волята да бжде за сама себе си законъ¹⁾.

Шопенхауеръ счита волята напълно свободна, но е принуденъ да признае, че тя външно е постоянно възпрѣпятствувана въ проявленията си, и поради това животътъ се прѣобрѣща въ *страдание*... значи фактически волята не е свободна!

Единъ рѣшителенъ застъпникъ на детерминизма се явява *Барухъ Спиноза*. „Чувството на свобода, което човѣкъ изпитва при своитѣ дѣйствия, произтича отъ непознаването на причинитѣ“. Душата е единъ автоматъ, („*automaton spirituale*“) и всичко що става и съществува въ свѣта, се извършва по вѣчни закони и поради вѣчната необходимостъ на тѣхното битие²⁾. Наистина, и Спиноза допуска извѣстна детерминирана свобода на волята подъ влиянието на „познанието“, но я отсрочва почти до негѣлесното съществуване на духа. „Духътъ е подчиненъ на страдателнитѣ афекти (страсти), само догдѣто съществува тѣлото“³⁾. А афектитѣ, отъ които зависи волята и човѣшкото дѣйствие, споредъ психологията на Спиноза, се опрѣдѣлятъ отъ по-елементарни фактори.

Обусловеността на волята и на човѣшкитѣ дѣйствия се доказва и отъ *Давидъ Юмъ*. Въ своя „Трактатъ върху човѣшката природа“ той се опитва да докаже, че дѣянията се намиратъ въ постоянна свръзка съ подбудитѣ, темперамента и обстоятелствата, че общественото развитие обусловя цѣлото същество вътрѣшно и външно и поради това волевата обусловеностъ се явява една необходимостъ. Вѣрата въ свободната воля, споредъ него, почива върху обстоятелството, че никога не се узнаватъ послѣднитѣ причини на единъ фактъ и поради това се получава измамата, че волята е свободна⁴⁾. Нѣма защо и да споменаваме, че материалиститѣ отъ 18 и 19 вѣкъ по силата на своето схващане *не можеха* да бждатъ защитници на свободата на волята. За Хелвеци, Холбахъ и др. духътъ е не само психически обусловенъ, но и резултатъ, явление на материалнитѣ причини. Материалиститѣ отъ новото врѣме стоятъ на сжщото становище. „Волята, казва Енгелсъ, е детерминирана отъ разсѣдка и страститѣ“, а дѣйствителниятъ, историческия човѣкъ въ своитѣ дѣйствия е обусловенъ отъ материалнитѣ, главно економически причини.⁵⁾

Сега, кое гледище е по-научно? Свободна ли е човѣшката воля, или не?

Провѣзгласяването на абсолютно свободната воля, което се прави отъ нѣкои прѣдъ страха, че религията и етиката или, по-добрѣ, пра-

¹⁾ *Grundlegung zur Metaphisik der Sitten — Im. Kant.* S. 85—87 (Universalbibl. Ausgabe).

²⁾ Вжжъ: *Einleitung in die Philosophie — Kūlpe.* S. 246 и *Geschichte der Ethik von Iodl.* S. 489.

³⁾ *Baruch Spinoza.* Die Ethik (Körners Volksausgabe) S. 144.

⁴⁾ *David Hum's. Traktat über die menschliche Natur.* Teil 2. S. 146.

⁵⁾ Вжжъ *Fr. Engels* — Religion, Philosophie, Socialisme. P. 214—215 etc.

воту не биха могли да искатъ отъ личността изкупление на лошитѣ и дѣйствия, т. е. отговорность, нѣма *нищо общо* съ едно научно разглеждане на въпроса. Юмъ право бѣлѣжи, че ако единъ възгледъ ни води къмъ абсурди, той е сигурно фалшивъ, защото би ималъ опасни слѣдствия“.

Въпросътъ за свободата на волята не може да намѣри своето правилно разрѣшение на *метафизическа* почва, а само възъ основа на една *психологическа* анализа на волята, т. е. на волевия процесъ. За днешната научна психология волята съвсѣмъ не прѣдставлява едно самостоятелно психично сжщество, или самостоятелна способностъ, която произволно управлява нашитѣ помисли и дѣйствия. Това, което наричаме воля, е въ сжщностъ само единъ сложенъ психиченъ процесъ, който, разбира се, при своето извършване сжщо влияе върху характера и хода на другитѣ душевни процеси. Психическото взаимодействие е фактъ.

Волята се смята отъ виднитѣ психолози само за единъ особенъ афектъ — споредъ Вундъ, за такъвъ, — при който настѣпятъ чувства и прѣдстави, които произвеждатъ непосредственото му прѣмахане, като го прѣвърщатъ въ вжтрѣшно или външно дѣйствие. Психиатрътъ Блойлеръ смята, че волята е само една страна на афективността и че афектътъ е единствениятъ двигателъ на нашитѣ дѣйствия. Психопатологията изобщо ни показва, че силата и характерътъ на волевото дѣйствие зависятъ отъ интензитета и характера на чувствата, на афекта. Апатията или безволието не е резултатъ на нищо друго, освѣнъ на патологическо понижение на чувствения процесъ. Сжщо и интелектуалниятъ елементъ — прѣдставитѣ и сжждение — опрѣдѣлятъ и обусловятъ до извѣстна степенъ волята, което твърдѣ нагледно се показва при слабоумнитѣ, идиотитѣ или страдащитѣ отъ прогресивна мозъчна парализия¹⁾, при които отслабва и изчезва главно и прѣди всичко нравствената страна на волята. Отъ друга страна, съзнателната воля — кждѣто дѣйствуватъ нѣколко мотиви и участвува нашето съзнание въ тѣхната борба — прѣдставлява само малка проява отъ цѣлия волевъ процесъ, който повече се извършва полусъзнателно или безсъзнателно подъ импулса на разнитѣ рефлекти и инстинкти. Тя, както и всички афекти, зависятъ на първо мѣсто отъ тѣлесната организация, отъ естествената и социална срѣда, въ които живѣе и реагира организма, отъ наслѣдственитѣ продиспозиции и пр. Или психологически само взето волевиятъ процесъ зависи и е резултатъ отъ общото състояние на съзнанието, на чувствата и органическитѣ усѣщания и нужди и то не само отъ тая съвѣкупность въ даденъ моментъ, но отъ цѣлото психическо *минало* на индивида.

Ако се хвърли погледъ върху произхода на нравственото съзнание, особено пкъ върху това, какъ се развива филогенетически — въ расата — или пкъ въ отдѣлния индивидъ едно *константно* нравствено направление на волята, ние ще намѣримъ новъ и при

¹⁾ Вижъ по тоя въпросъ: *Psychopathologie* von G. Störing S. 444-450

това доста важенъ аргументъ, че волята е детерминирана. При нискитѣ степени на развитието човѣшкитѣ нравствени дѣйствия сж обусловени *хетерогенно*, т. е. тѣхното направление се опрѣдѣля отъ външни сили: писанитѣ и неписани норми на обичаитѣ, нравствеността и правото даватъ повече или по-малко едно постоянно и опрѣдѣлено направление не само на дѣйствиата, но и на психическия процесъ — въ волята и желанието. Дѣтето и обикновениятъ човѣкъ се привиква отъ страхъ, почитъ или отъ чувство на честь и симпатия да дѣйствува по чужда воля и да мисли и желае по чужди разбирания, *по-силни* отъ неговитѣ. Само въ една много висока стадия на развитието достига човѣкъ до положението да си поставя „свободно“ свои собствени нравствени императиви и по своя „свободна“ воля да ги слѣдва. Но че това е и тукъ само химера, не е мжно да се схване. И тукъ законътъ за инерцията играе своята роля. Собственитѣ императиви и волеви рѣшения, които високо развитата нравствено личностъ сама, автономно ужъ си поставя, не сж нищо друго, освѣнъ *консеквентно заключение* на всичко онова, което е служило като етапи въ развитието на това нравствено съзнание. Прѣживнитѣ чувствувания и интелектуални процеси безусловно опрѣдѣлятъ, какви нравствени норми ще си постави личността за идеалъ и за критерий при волевитѣ рѣшения, когато има конфликтъ между разнитѣ волеви мотиви.

Даже отъ досегашната съвършено кжса психологическа анализа на волята става явно, че за „свободна воля“ въ смисълъ на пълненъ индетерминизмъ и дума не може да става. При все това мнозина съврѣмenni етици, добръ запознати съ научната психология или сами работници въ тая областъ, говорятъ за „свобода на нравственото дѣйствие и щѣние“. Какво разбиратъ тѣ подъ тая „свобода“? Нека се отнесемъ до нѣколко видни етици и психолози за отговоръ.

Липсъ по тоя въпросъ въ най-кжси думи мисли слѣдното *). Пълна свобода на волята е немислима, но все пакъ волята не е съвсѣмъ детерминирана. „Свободната воля не е нищо друго, освѣнъ изразъ на това, че моето дѣяние е причинено отъ моята личностъ, че нѣма причината си въ нѣщо друго. Свобода на дѣйствието означава, че то се причинява отъ *щѣнието*; свобода на щѣнието пѣкъ, че то се причинява отъ желающата личностъ“. Човѣкъ, споредъ Липсъ, е свободенъ само въ извѣстни граници и то отъ „моментъ на моментъ“ и споредъ индивида, а вънъ отъ тия граница е *несвободенъ*.

Въ тѣсна връзка съ тая ограничена свобода стои *вмѣняемостта*. За вмѣняемостъ, споредъ него, може да се говори само до толкова, доколкото сжествува свобода на волята, защото тя прѣполага способността въ човѣка да може да извършва дѣяние по *свободно собствено рѣшение*. Всѣко дѣяние се квалифицира като добро или лошо, само като се свърже съ личността; никой не на-

*) *Ethische Grundfragen* von Th. Lipps. 2 Aufl. S. 257-290.

рича дѣйствието лошо; ако то е резултатъ само на случайността, ако не може отъ него да се прави заключение върху личността. Това, обаче, споредъ Липсъ, не означава, че волята е неподчинена на причинността. „Волевитѣ дѣйствия и актове сж обусловени; тѣ иматъ причината си или въ мене или вънъ отъ мене, или тѣ иматъ причината си ту повече въ мене, ту повече вънъ отъ мене; и само дотолкова тѣ сж свободни, до колкото е въ сила първото, и дотолкова сж несвободни, до колкото е отъ значение второто (стр. 271 отъ цитираното съчинение). Прочее, човѣкъ има свободна воля дотолкова, доколкото не се поддава на влиянието на *външния святъ*. „Волята съмъ азъ; волята е моята дѣятелна личностъ . . . свободата на волята е прочее свобода на менъ самия“. Но човѣшкиятъ духъ, казва той, трѣбва да се управлява по законитѣ на собствената си природа; а за случайностъ се говори само тамъ, гдѣто причинитѣ сж неизвѣстни и затова „недетерминирана свобода“ или „случайна свобода“ е нѣщо немислимо. Споредъ него, дори *едно* щастие е за човѣчеството, че не съществува въ дѣйствителностъ недетерминирана свобода на волята. За забѣлѣзване е, че Липсъ, който иначе е тѣнъкъ психологъ и изобищо твърдѣ прецизенъ въ употребяне на понятията, по този въпросъ си служи съ много думи и фрази, които сами по себе си нищо или малко нѣщо говорятъ, като тия, че „волята, това съмъ азъ“; „човѣка е свободенъ, доколкото е творецъ на своитѣ дѣла“ и т. под.

Вундъ стои тоже на почвата на детерминираната свобода на волята. Споредъ него, едно същество е свободно, ако направлява дѣйствиата си чрѣзъ обмисленъ изборъ на различнитѣ подбуждения. Той прави разлика между психическия и външния, механическия каузалитетъ на нѣщата, като казва, че при обсъждането на волевото дѣйствие има значение само психическия каузалитетъ. Човѣкъ дѣйствува въ етическа смисълъ свободно, ако той слѣдва само *вжтрѣшния* каузалитетъ, който се опрѣдѣля отчасти отъ първичнитѣ заложби, отчасти отъ развитието на характера. Човѣкъ пѣкъ, който срѣщу моментнитѣ подбуди не е детерминиранъ отъ цѣлото си психично минало, дѣйствува *несвободно*, той е играчка на влѣченията, които се възбуждатъ въ него отъ случайно изпъкналитѣ въ съзнанието мотиви *). Споредъ Вундъ, значи, свободната воля се явява тогава, когато индивидътъ дѣйствува съобразно общитѣ диспозиции, които се намиратъ въ него; абсолютната свобода, дѣйствуването споредъ случая се явява негация на истинската свобода. Ние можемъ да кажемъ, прочее, че споредъ Вундъ „свобода“ значи вжтрѣшна каузална обусловеностъ.

Паулсенъ казва, че обусловеностъта въ природата и законосъобразностъта въ волевитѣ прояви не може да се отрича прѣдъ лицето на фактитѣ. Волята се намира въ зависимостъ отъ наследственостъта, както и отъ естествената и социална срѣда на индивида. „Архитектътъ гради, не както иска, но както врѣмето иска, въ 14

*) *Ethik von W. Wundt. B. II 3. Aufl. S. 69-70.*

в. гради готически, въ 16. ренесансъ, въ 18. рококо“¹⁾). Споредъ този мислителъ, фактътъ, че индивидътъ извършва извѣстни дѣяния слѣдъ собствено рѣшение, не доказва, че това става безпричинно и още по-малко, че волята е безусловена, а показва само, че дѣйствието е въ зависимостъ отъ волята и побудата. Сжщо така отговорността и вмѣняемостъта, мисли той, не се прѣмахва съ признанието, че волята е детерминирана. Паулсенъ тоже е стороникъ на детерминираната свобода. Именно, „свободно дѣйствува този, който се ръководи при дѣйствиата си не отъ външнитѣ раздражения и отъ появилитѣ се моментни купнежи, а отъ опрѣдѣлена цѣль и идеали, отъ чувството на длъжностъ и съвѣсть“ (стр. 461). Въ сжщия духъ развива своя възгледъ и Винделбандъ. Въ нравствения свѣтъ става всичко тъй, както въ физическия, т. е. е детерминирано, а свободата на волята се проявява само въ факта, че ние се подчиняваме на разума.

Отъ приведенитѣ мнѣния се вижда, че виднитѣ етици и психолози отричатъ индетерминираната свобода на волята, но търсятъ да намѣрятъ такава „свобода“ вътрѣ въ кръга на детерминизма. Отъ строго психологическо гледище волята се явява, наистина, *напълно* детерминирана при условието, че за детерминируещи фактори се считатъ не само външнитѣ, но и вътрѣшни, психичнитѣ агенции. Стремезътъ да се докаже възможността на една условна волева свобода произтича въ етиката и правото отъ необходимостъта да се обоснове по-добръ нравствената и юридическа отговорностъ и вмѣняемостъ, защото има мислители, които възъ основа на това, че психологически не може да се докаже свободната воля, поставятъ понятието „вмѣняемостъ“ прѣдъ единъ голѣмъ въпросъ и на понятието „отговорностъ“ даватъ другъ елементъ. Единъ такъвъ авторъ е напр. А. Амонъ, който е развилъ твърдъ логично и научно своя възгледъ въ отдѣлно съчинение²⁾).

И тъй, за „свобода на волята“ може да се говори най-много въ една съвсѣмъ *ограничена* и *условна* форма, като се каже: свободна воля въ детерминистична смисълъ значи способността на индивида да извърши единъ изборъ при двѣ или повече възможности съобразно своитѣ психо-физически диспозиции. Ако тия диспозиции, поради лошо възпитание, лошъ животъ или лоши външи условия, не сж правилно развити и добръ хармонирани, тогава върху волевитѣ рѣшения ще влияятъ най-силнитѣ въ даденъ моментъ, но не и най-добритѣ фактори. Би било една измама да мислимъ, че взетитѣ рѣшения и извършенитѣ дѣйствия въ такъвъ случай сж резултатъ на свободната воля. Тукъ имаме работа само съ волева слабостъ.

Че човѣшката воля е тъй каузално обусловена отъ по-първични фактори, не прѣдставлява отъ етическо и възпитателно гледище, едно нещастие, защото напротивъ тъкмо върху детерминираната воля етиката, възпитанието и културата могатъ по-сигурно да гра-

¹⁾ *Paulsen* — *System der Ethik*. B. I. S. 450.

²⁾ *Déterminisme et Responsabilité* — A. Hamon.

дятъ своето дѣло. Че това е една истина, могатъ да се приведатъ слѣднитѣ аргументи:

1. Само при детерминирана воля сж възможни дѣйствително етически отношения между отдѣлнитѣ личности. Симпатията, която членоветѣ на дадено общество взаимно си сподѣлятъ, и върху която се гради голѣма частъ отъ морални отношения се основава главно върху *довѣрието*. Това пъкъ не се поражда произволно, а е резултатъ отъ опита, че намѣренията и дѣйствиата на хората сж подчинени на здрава законосъобразностъ, че наблюдаванитѣ и изпитани дѣйствия на дадена личностъ сж само неизбѣжна консеквенция на нейното най-интимно вжтрѣшно сжщество, че даденъ начинъ на дѣйствие ще остане неизмѣненъ при сжщитѣ или подобни обстоятелства. Ако липсва тая увѣреностъ, тогава довѣрието и съграденитѣ върху него етически отношения не биха сжществували: всѣки би се постоянно страхувалъ отъ всѣкого, защото не ще е сигуренъ, какво би прѣдприелъ най-добрия му въ даденъ моментъ приятель или съсѣдъ въ слѣдующия моментъ. Може той сега да дѣйствува най-приятелски и хуманно, а утрѣ най-варварски. Волята нали е свободна и не подчинена на закона?

2. Само при обусловената воля е мислима моралната еволюция. Ако всички ония влияния въ продължение на растенето или развитието на човѣка — съ цѣль да се възбудятъ и вкоренятъ въ душата благородни афекти, чувства, прѣдстави и т. н. — прѣминаватъ като въ пустиня и безслѣдно прозвучаватъ, какъ би се повдигнало нравственото съзнание до една висша форма? Нравствената воля не може да достигне тия висши стадии съ скокъ и на случай, а чрѣзъ едно постоянно развитие и школуване. Нравственото възпитание се базира именно върху възможността чрѣзъ съотвѣтни — отъ социаленъ и психологиченъ характеръ — мѣрки да даде на волята опрѣдѣлено направление, сила и трайностъ. Стремлението къмъ образуване на характери не означава друго, освѣнъ стремление да се даде чрѣзъ емоционално и интелектуално развитие на волята първоначално и трайно направление, което се признава за етическо.

3. Детерминизмътъ дава много по-разумно и логично обяснение на въпроса за отговорността, вмѣняемостта, както и основание за едно по-рационално и хуманно наказателно право. Нѣкои, като социологътъ Тардъ, се опитватъ да обясняватъ тия етически и правови проблеми не върху базата на свободната и несвободна воля, а върху други принципи, но виднитѣ етици ги основаватъ съ право върху детерминизма. Така Липсъ смята обусловеността на волята, като необходима прѣдпоставка, за да сжествува отговорностъ и вмѣняемостъ. Всѣко дѣяние, което уврѣжда и заплашва сжществуването на една личностъ или на група личности, които живѣятъ въ едно общество, ще се смята отъ страдащитѣ за неетично, за лошо или прѣстѣпно. Това дѣяние има единъ конкретенъ авторъ и той се явява по необходимостъ отговорното лице. Но признанието, че неговата воля е обусловена отъ редица външни и вжтрѣшни фактори,

дава възможност на юридическия или етическия съдъ да прослѣди етиологията и генезиса на това дѣяние въ свръзка съ общото психично състояние на автора, да узнае какъ сж влияли първичнитѣ фактори върху волята му и откъдѣ идатъ тия фактори. По тоя начинъ всѣкога по-добръ ще се опрѣдѣля степенъта на отговорността и вмѣняемостъта, както и това, доколко волята е по-правилна, доколко и какво наказание е необходимо и доколко е възможно едно благородно, положително етическо въздѣйствиe. Нашата цѣль тукъ разбира се, не е да влизаме въ детайлна анализа на тая сложна юридическа и етическа материя.

4. Една необходима економия на психологическата енергия при нравственото дѣйствие е възможна само, ако волята е детерминирана. Нравственото добива социално значение само до толкова, до колкото то става единъ по-честъ фактъ и доколкото неговия кръгъ на въздѣйствиe се разширява. Създадена ли е човѣшката воля така, че въпрѣки всичко тя може всѣки моментъ да дѣйствува произволно, то би трѣбвало носителъ на такава воля при всѣко отдѣлно дѣйствие, ако иска да бжде то нравствено, да постави цѣлия си психиченъ апаратъ въ движение. Въ тоя случай би се изразходвало голѣмо количество психична енергия за ограничено число несигурни нравствени дѣйствия, когато всеобщността на нравственото дѣйствие прѣдполага именно спестяване на тая енергия. Такава економия е мислима, само ако е възможно, щото волевитѣ проявления да могатъ въ постепенното имъ развитие въ нравствено направление сж-щеврѣменно да се *механизиратъ*, т. е. да се извършватъ единъ видъ рефлексивно, безъ да е нужно при всѣки случай да се оперира съ цѣлото съзнание.

5. Сжщо усвършенствуването на нравствената култура на едно социално цѣло или на човѣчеството не е мислимо друго яче, освѣнъ, че волята е напълно подчинена на извѣстни фактори и закони. Постигането на една по-висока стадия на нравствената култура прѣдполага безусловно, че болшинството отъ елементитѣ на дадено общество ще бждатъ носители на приблизително еднакво нравствено съзнание и съгласно ще дѣйствуватъ въ опрѣдѣлено направление и най-сетнѣ, че тѣхната обща воля *трайно* ще бжде насочена къмъ поставената цѣль. Безъ това постоянство и съгласие между отдѣлнитѣ воли, не би могла да се създаде и една по-обща и по-висока етическа култура. Отъ волевата анархия не би могла да се създаде етическа или социална хармония, а опрѣдѣленъ минимумъ отъ такава хармония е неизбѣжно условие, за да сжществува и прѣуспѣва кое и да е общество.

Като се вземе прѣдъ видъ изтъкнатата важна истина, става ясно колко сериозно възпитателитѣ, ръководителитѣ и управителитѣ на обществата и личноститѣ трѣбва да се отнасятъ къмъ ония фактори — външни и психични, естествени и социални — които обуславятъ човѣшката воля, майка на човѣшкото дѣйствие, което отъ своя страна е баща на доброто и злото въ обществения животъ.

Н. Филиповъ.

Изъ училищния животъ въ Франция.

(Писмо отъ Парижъ).

Покрай борбата, която се води между *класици* и *модернисти*¹⁾ и въ която участвуватъ видни педагози, литератори²⁾ и публицисти, въ Франция напоследъкъ будятъ особенъ интересъ два въпроса: а) задължителното учение и б) контрольтъ на частното („свободното“) образование и защитата на свѣтското (народното) училище.

Съгласно закона отъ 1882 г. основното образование въ Франция е задължително за дѣцата отъ двата пола на възраст отъ 6 до 13 години³⁾. Това образование може да се получи или въ народни основни и срѣдни⁴⁾ училища, или въ частни училища, или въ сѣмейството. Обаче, за да се изпълни това постановление на закона, не се вземаха нужнитѣ мѣрки. И напоследъкъ въ печата се изтъква, че 20% отъ дѣцата въ градоветѣ и 16·52% — въ селата не посѣщаватъ училище. Наистина, една частъ отъ тѣзи дѣца, прѣдимино въ градоветѣ, се приготвя въ кжщи, но при все това, неграмотността е значителна за една културна страна като Франция: само между войницитѣ, напримѣръ, неграмотнитѣ съставятъ 5%. Тоя фактъ угрижи всички, които милѣятъ за народната просвѣта. Въ послѣдно врѣме и въ конгреси и въ печата постоянно се обсъжда това. Просвѣтителната организация „Лига на образованието“ въ есенешния си конгресъ въ Бордо взе рѣшение по тоя въпросъ въ смисълъ, подъ никакъвъ гретекстъ да не се позволява на дѣтето да напуща основното училище, прѣди да навърши 13 години, освѣнъ ако то продължи образованието си въ друго нѣкое учебно заведение. Освѣнъ това, „лигата“ иска послѣучилищното образование да бжде задължително за момчета и момичета отъ 13 до 17 годишна възраст; а за момчетата да се учрѣдятъ и особни провѣрочни курсове, въ които да слѣдватъ задължително прѣзъ годината, която прѣдшествува постѣпването имъ въ войската. За да се изпълнява законътъ досежно задължителното учение, правителството още въ 1906 г. намисли да възприеме слѣдната мѣрка: Мировиятъ сѣдия да осъжда тѣзи родители, които, подиръ двукратно напомняне, продължаватъ да не пращатъ дѣцата си въ училище безъ уважителни причини⁵⁾.

¹⁾ Ново Училище, кн. II.

²⁾ Въ защита на класическото образование се паказа наскоро и пазвѣстния писателъ Анатолъ Франсъ, който прѣдседателствува „Лигата на п пазвѣстиятъ на латинския езикъ“.

³⁾ Народното основно образование е безплатно отъ 1881 г.

⁴⁾ Въ Франция кѣмъ нѣкои срѣдни училища (ж. присѣдипени и отдѣления за основно образование.

⁵⁾ Не стадна въ печата се съобщилъ, че кметѣтъ на градчето Bicêtre, за да накара родителитѣ да пращатъ дѣцата си въ училище, е издалъ — по свой починъ слѣдната заповѣдь:

„Прѣдъ видъ на това, че пазвѣстно число дѣца тичатъ и се събиратъ

Все съ сжщата цѣль прѣзъ 1909 г. Камарата прие законопроектъ, да иска отъ новобранцитѣ изпитъ за основно образование въ първата година отъ служенето имъ въ войската; отъ изпита да се освобождаватъ само тѣзи младежи, които прѣдставятъ свидѣтелство, че сж свършили поне основно училище. Назначава се комисия за да приготви нужния правилникъ. Обаче работата се занемарва. Едва наскоро надлежнитѣ министерства се заеха да изпълнятъ поменатото рѣшение на Камарата, взето прѣди три години. Проектира се да се учрѣдятъ, както въ Швейцария, образователни курсове за тѣзи войници, отъ които ще се иска изпитъ. По тоя начинъ едни младежи ще бждатъ донѣкъждѣ заставени да свършатъ поне основно училище, прѣди да постъпятъ въ редоветѣ на войската; отъ друга страна, ще се даде възможность на други младежи да добиятъ поне въ казармата онази елементарна грамотность, която не сж могли да добиятъ вънъ отъ нея. Но не стига това. Новиятъ министъръ на народната просвѣта, Гисто, въ сътрудничество съ своитѣ колеги, рѣши да създаде по законодателенъ редъ мѣрки за задължително учение. Изработениятъ за тая цѣль законопроектъ е внесенъ въ Камарата, и, сигурно, ще бжде изцѣло възприетъ. Тоя законопроектъ, който заслужва вниманието и на нашитѣ дѣйци по народната просвѣта, съдържа слѣднитѣ по-важни положения:

Когато дѣтето отсъствува ненадѣйно отъ народното или частно училище, въ което е записано, родителитѣ, опекунитѣ или лицата, които се грижатъ за дѣтето, сж длъжни да увѣдомятъ директора или директорката за причинитѣ на това отсъствуване.

Когато нѣкое дѣте отсъства отъ училището шестъ пѣти въ мѣсеца въ продължение поне на половина день безъ уважителни причини, учителтъ или учителката отъ основното или частно училище трѣбва да изпратятъ на основния училищенъ инспекторъ списъкъ на тѣзи отсъствия, като отбѣлжватъ и мотивитѣ, ако такива

пазъ улицитѣ на града. дѣто навикватъ на лѣнность и празноскитане, нарушаватъ общественото спокойствие, прѣчатъ на движението и ставатъ често жертва на разни нещастни случки;

Прѣдъ видъ на това, че въ града има забавачница и основни училища за момчета и момчета, дѣто се приематъ безплатно дѣцата, и, значи, нѣма никаква причина, щото родителитѣ да ги оставятъ да тичатъ произволно по пѣти,

П о с т а н о в я в а м ъ :

Членъ първи. Припомва се, за да бжде строго изпълнена, полицейската заповѣдъ отъ 5 мартъ 1853 г.

Полицейската заповѣдъ отъ 5 мартъ 1853 г. забранява на бацитѣ, майкитѣ, опекунитѣ, майсторитѣ или стопанитѣ да оставатъ своитѣ дѣца, възпитаници и чираци да тичатъ произволно по пѣти“.

За да се изпълни тази заповѣдъ на дѣятелни кметъ, полиц. приставъ се разпорежда да се закарватъ въ участъка всички дѣца, намѣрени на улицата въ врѣме на училищни занятия. На първо врѣме повиканитѣ родители биди мързани, а въ случай, че повторно не се подчинятъ на заповѣдта повикали ги прѣдъ полицейския сѣдъ.

Бихме желали и нашитѣ кметове да послѣдватъ примѣра на своя френски колега.

се посочатъ. Инспекторътъ ще прѣдстави поменатия списъкъ на мировия сѣдия заедно съ своето мнѣние.

Мировиятъ сѣдия, снабденъ отъ основния училищенъ инспекторъ съ списъка на отсъствията, оцѣнява изложенитѣ мотиви. Той се сдобива съ всички необходими свѣдѣния, за да може да отсѣди, каква частъ отговорностъ се пада на родителитѣ или на лицата, натоварени да се грижатъ за дѣтето. Ако родителитѣ или опекунитѣ, съ цѣль да се оправдаятъ, подигнатъ жалби противъ учителитѣ или административнитѣ власти, мировиятъ сѣдия е длъженъ, прѣди да отсѣди, да увѣдоми академическия инспекторъ¹⁾, който веднага ще назначи анкета върху прѣдставенитѣ факти и въ най-късъ срокъ ще му съобщи резултата. Отъ тоя резултатъ ще зависи, дали да се продължи или прѣкрати дѣлото.

Едничкитѣ признати отъ закона извинения сж слѣднитѣ: болестъ на дѣтето, смрътъ или тежко заболяване на нѣкой членъ отъ сѣмейството, епидемия, прѣпятствие поради случайно затрудняване на съобщенията.

Ако мировиятъ сѣдия види, че има закононарушение, той напомня на родителитѣ или на лицата, които се грижатъ за дѣтето, закона за задължителното учение. Ако нарушението се повтори прѣзъ учебната година мировиятъ сѣдия имъ прави мѣмрене; ако се потрети прѣзъ сжщата учебна година, родителитѣ или лицата, които се грижатъ за дѣтето, ще бждатъ сѣдени.

Ще се смѣта за съучастникъ въ горнитѣ закононарушения и наказуемо всѣко лице, което употребява дѣтето за своя работа въ врѣме на училищни занятия.

Всѣко дѣте на школска възраст, намѣрено на улицата безъ уважителни причини въ врѣме на училищни занятия, ще бжде заведено въ училище отъ общинскитѣ власти.

Основниятъ училищенъ инспекторъ може да разрѣши на дѣцата, — ученици въ народно или частно училище, живѣещи при родителитѣ или при опекуна си, когато послѣднитѣ изкажатъ за това мотивирано желание, — да отсътствуватъ отъ училище най-много три мѣсеца прѣзъ годината освѣнъ ваканцитѣ. Това не се изисква досежно дѣцата, които придружаватъ своитѣ родители или опекуни, когато послѣднитѣ отсътствуватъ врѣменно отъ общината. При тоя случай стига само да се съобщи устно или писмено на кмета или учителя. Основниятъ училищенъ инспекторъ може сжщо тъй да разрѣши на ученицитѣ, употребявани въ земледѣлческа работа вънъ отъ сѣмейството, да отсътствуватъ единъ отъ двата учебни часа прѣзъ деня.

* * *

¹⁾ Франция се дѣли на учебни области, наречени академии. Въ всяка академия си има, между друго, академически инспекторъ, обикновено по единъ за всѣки отъ департаментитѣ, които влизатъ въ академията. Академическия инспекторъ се грижи изобщо за образованието въ департамента. Негови помощници въ областта на основното образование сж основнитѣ училищни инспектори (*inspecteurs primaires*.)

Вториятъ въпросъ, — контролътъ на частното образование и защитата на свѣтското училище, — възбужда твърдѣ много страсти, защото е като продължение на ожесточената борба, която се заведе между църквата и държавата.¹⁾

Основитѣ на учебното дѣло въ Франция, може да се каже, се положили още прѣзъ първата империя, когато съ законъ отъ 10 май 1806 г. и декретъ отъ 17 мартъ 1808 г. Наполеонъ I създаде *Императорския университетъ*, т. е. учебно-възпитателното тѣло въ Империята, което обемаше всички учебни заведения²⁾. Обаче тогава, въ силата на сѣществующата крайна централизация и правителствена опека, държавата монополизира образованието: въ поменатия декретъ, прѣди всичко се казва, че „никакво училище, никакво образователно заведение не може да се открие вѣнъ отъ Императорския университетъ и безъ позволенieto на неговия шефъ“.³⁾ Явно е, че Наполеонъ I искаше съ това да държи въ свои рѣци учебното дѣло въ Франция. Разумѣва се, срѣщу тоя режимъ не можеше да не настѣпи реакция при благоприятни обстоятелства. Вече по-либералната „конституционна хартия“, която се издаде подиръ революцията отъ 1830 г., обѣщаваше да се въведе принципътъ: свобода на образованието. И това се постигна постепенно: въ 1833 г. за основното образование, въ 1850 г. за срѣдното и въ 1875 г. за висшето⁴⁾

Прѣзъ това врѣме католишкото духовенство се стараше да вземе въ свои рѣци учебното дѣло, и въ периода на Реставрацията то, подпомагано отъ реакционното правителство, успѣ досежно основното образование. Колчимъ пѣти пѣкъ въ правителствената политика завѣшаваше либераленъ вѣггъръ, католишкото духовенство все издигаше гласъ за „свободно“, образование т. е. за право да се отварятъ, покрай народнитѣ, и частни училища. Ала, като заявяваме, че „никакъвъ контролъ не трѣбва да се упражнява отъ името на държавата върху самото образование“, сѣщото духовенство искаше

¹⁾ Принципитъ за свѣтското (лаическото) образование засѣга двѣ области: учебната материя и преподавателския персоналъ. Законътъ отъ 28 мартъ 1882 г. посочва материята, която трѣбва да се изучава, като изпуща религиозното образование. Законътъ отъ 30 окт 1886 г. лаицизира персонала. Лаицизацията днесъ е пълно постигната въ мъжкитѣ училища; въ дѣвическитѣ трѣбва да се извърши до 1914, съгласно закона отъ 7 юли 1904 г. (H. Berthélemy. Traité élémentaire de droit administratif, стр. 735).

²⁾ Въ чл. първи отъ закона се казва: „Ще се образува, подъ име Императорски университетъ, едно тѣло, натоварено изключително съ народното образование и възпитание въ цѣлята Империя“. (L. Grimaud. Histoire de la liberté d'enseignement en France, стр. 92)

³⁾ L. Grimaud. Histoire de la liberté, etc, стр. 92.

⁴⁾ Заслужаватъ да се посочатъ мотивитѣ на борцитѣ за „свободното“ (частното) училище. Така, въ рапорта на докладчика на комисията по народно образование, внасятъ въ Народ. събрание въ засѣданieto на 11 юли 1873 г. се казва: „Нѣма никакво разумно основание да се прѣдоставя на държавата монополъ, който смущава съвѣститѣ, който умалжава мѣстния животъ и който като прѣмахва конкуренцията, ослабва учението. Официалното образование ще си вземе всѣкога нецѣлно образование. науката не е нищо друго, освѣнъ свободно дирене истината“. (L. Liard. L'enseignement supérieur en France т. II, стр. 31).

да извоюва поменатото право само за себе си; то не се съгласяваше да го сподѣли съ „либералитѣ“. ¹⁾ Въ 1875 г., когато се е обсъждалъ въпросътъ за „свободно“ висше образование, католишките комитети излѣзоха съ декларация, въ която между друго, се казва слѣдното:

„Ние съжالياме, че бждащиятъ законъ за свободата на висшето образование, като повтаря пакъ традициитѣ на френското законодателство, се основава върху принципа: свободата за всички да прѣподаватъ всичко“.*)

Докато едни отъ клерикалитѣ сж по-отстъпчиви, и допусчатъ държавата и църквата да монополизиратъ задружно образованието, други — отъ лагера на иезуититѣ — отиватъ до крайностъ: тѣ настояватъ да се признае само църквата за компетентна въ областта на учебното дѣло.

Съ законъ отъ 30 окт. 1886 г. се опрѣдѣлятъ условията за отваряне на частни основни училища и се посочва начина на тѣхния надзоръ. Условията, наистина, сж твърдѣ много, но пъкъ сж лесно изпълними. Надзорътъ се лесно прѣдоставя на „свѣта на основното образование“ въ департамента и на разнитѣ училищни инспектори. Персоналтѣ на тѣзи училища въ департамента си има въ поменатия свѣтъ двама свои прѣдставители: едно свѣтско лице и единъ конгреганистъ. Ревизията на частнитѣ училища може да се отнася само до морала, хигиената, здравословността и държането книжата за прилежанието и отсътствията на ученицитѣ; досежно учението законътъ допуска да се гледа само това, дали то не е противъ морала, конституцията и законитѣ. Директоритѣ и директоркитѣ на частнитѣ училища сж напълно свободни въ избора на методитѣ, програмитѣ и учебницитѣ; тѣ сж длъжни само да внимаватъ да не въведатъ учебници, които сж запрѣтени отъ висшия учебенъ свѣтъ¹⁾.

Отъ прогласената свобода на образованието, въ сжщностъ, спечели католишкото духовенство: благодарение на това, че разполага съ материални срѣдства, отъ друга страна, че се подкрѣпя отъ знатнитѣ съсловия и се ползува съ голѣмо влияние между народната маса, въ своята училищна политика то прояви поразителенъ успѣхъ²⁾. Въ борбата си съ свѣтското образование католишкото духовенство „противопостави катедра срѣщу катедра, пропаганда срѣщу пропаганда“. По тоя начинъ учебното дѣло въ страната се раздѣли между два враждебни лагера: „Франция, която вѣрва, и Франция, която се съмнѣва“³⁾.

¹⁾ Клерикалитѣ се борятъ за „свободно“ училище, въ което образованието да бжде въ съгласие съ папски догматъ, безъ „лоши учения“)

²⁾ L. Liard. L'enseignement supérieur en France, т. II, стр. 312.

³⁾ L. Grimaud. Histoire de la liberté, etc., стр. 578—580.

²⁾ Напримѣръ, само въ срѣднитѣ конгрегационни училища числото на ученицитѣ достигнало по едно време до 68 хил. срѣщу 85 хил. въ народнитѣ срѣдни.

³⁾ H. Berthélemy. Traité élémentaire, etc., стр. 726—727.

Държавата се стресна, и рѣши да дѣйствува по-смѣло: съ законъ отъ 7 юлий 1904 г. се забрани на конгрегациитѣ да отварятъ училища; а малко по-късно се постанови, щото тѣзи тѣхни училища, които сж съществували до него врѣме, да бждатъ закрити въ срокъ отъ 10 години. Обаче това не попрѣчи на клерикалитѣ, като частни лица, непринадлежащи къмъ конгрегация, да отварятъ „свободни“ училища: законътъ за тѣзи училища не изискваше нѣкакви други, по-тежки условия.

Особена енергия прояви католишкото духовенство въ това отношение подиръ 1905 г., когато се отдѣли църквата отъ държавата. Въ послѣдно врѣме частнитѣ училища почнаха бързо да се множатъ и засилватъ. Въ много мѣста, освѣнъ дѣто дѣцата постѣпватъ още отначало главно въ тѣзи училища, но и значително множество дѣца, записани изпърво въ народни училища, напуцатъ послѣднитѣ, за да слѣдватъ въ частнитѣ. Наскоро се изтъкна въ печата, че въ нѣкои департаменти съществуването на народнитѣ училища било сериозно застрашено.¹⁾

Това прѣдизвика тревога у защитницитѣ на свѣтското училище, още повече че успѣващитѣ частни училища, освѣнъ дѣто служатъ на клерикалитѣ като срѣдство за пропаганда, но и съ своя твърдѣ произволенъ режимъ уврѣждатъ явно народната просвѣта: каква да е учебна материя, съ съмнителна подготовка прѣподавателски персоналъ, безразборно приемане ученици отъ всѣкаква възраст (дори въ единъ и сжи класъ), издаване дипломи, които не съотвѣтстватъ на изучения въ училището материалъ и др. Ето защо и отдѣлни компетентни лица, и учителски групи и политически партии се изказаха напослѣдъкъ въ смисълъ, че трѣбва да се взематъ бързи мѣрки. Прѣдлагаха се разни проекти; нѣкои дори искаха държавата да монополизира образованието. Правителството обяви, че е противъ искания държавенъ монополъ, но се зае да приготви свои законопроекти за контролъ на частното образование и защита на свѣтското училище. Съ този въпросъ се занимава още бившиятъ министъръ на народната просвѣта, Стелъ; неговиятъ приемникъ, Гисто, продължи и довърши работата. Ето най-важнитѣ положения въ двата приготвени законопроекта, които допълнятъ закона отъ 30 окт. 1886 г.¹⁾

Частнитѣ основни училища се дѣлятъ на тѣзи категории: за-

¹⁾ Това може да се каже най-вече за западнитѣ департаменти. Така въ департамента Loire-Inférieure народ. училища сж изгубили отъ 1909 до 1910 г. 1283 ученика, а частнитѣ сж спечелили 1000; въ Mayenne въ продълженаа на четире години сж напуснали народн. училища 3 хил. ученика; въ Côtes du Nord на 1 окт. 1910 г. частнитѣ училища сж спечелили повече отъ двѣ хил. ученика въ сравнение съ 1909 г.; Въ Вандея прѣвъ сжщото врѣме частнитѣ училища сж спечелили 1259 ученика; народ. училище въ Maine-et-Loire губятъ 1319 ученика, а конкурентитѣ имъ печелятъ 2003; сжщото се забѣлжава въ Ille-et-Vilaine, Morbihan, Orne. Движенето се разпространява и другаде. (Вѣст. „L'Action“, 19 окт. 1911 г.) Въ Южна Франция числото на ученицитѣ въ частнитѣ училища се удвоило.

²⁾ „Свободното“ срѣдно образование е регламентирано почти като основното.

бавачници, дѣтски класове, елементарни училища, допълнителни курсове, висши основни училища и курсове за възрастни.

Опрѣдѣля се възрастта за приемането на дѣцата въ всѣка категория училище, както и образователния цензъ на директоритѣ и прѣподавателитѣ.

Лицето, което иска да отвори частно училище, трѣбва, между друго, да посочи, къмъ коя отъ признатитѣ категории ще спада училището; освѣнъ това, да прѣдстави списъкъ на сътрудницитѣ по администрацията, обучението и надзора, като означи тѣхното гражданско състояние и, ако е нужно, документи за тѣхната способностъ.

Никое частно училище не може, безъ позволение на департаментския съвѣтъ, да приема дѣца отъ двата пола, ако въ сщщото мѣсто има народно или частно училище специално за момичета.

Директоритѣ и директоркитѣ на частнитѣ основни училища сж длъжни да изпратятъ на академическата властъ, — прѣди да ги вржчатъ на дѣцата, — списъкъ на учебницитѣ, които ще употребяватъ въ своитѣ училища, като означатъ името на автора, адреса на издателя и датата на изданието.

Властитѣ, назначени да ревизиратъ основнитѣ училища, иматъ право да изискватъ въ частнитѣ училища книгитѣ и тетрадкитѣ, които се употребяватъ, и да задаватъ въпроси на ученицитѣ, съ цѣль да провѣрятъ учението.

Който чрѣзъ насилие, заплашване или злоупотрѣбление съ властъ накара бащата, майката, опекуна или лицата, натоварени да се грижатъ за дѣтето, да извадятъ послѣдното отъ народно основно училище или да му прѣчатъ да взема участие въ задължителнитѣ училищни занятия, ще бжде наказанъ споредъ наказателния кодексъ.

Сжщитѣ наказания ще изпита и лицето, което, като влѣзе въ училищното помѣщение, наруши правилния вървежъ на училищната работа.

Освѣнъ тѣзи два законопроекта, тъкмятъ да основатъ въ всѣка община — при народното училище — каса, която, подпомагана отъ държавата, ще служи изключително за защита на свѣгското образование.

Такава е послѣдната фаза на тази забѣлжителна борба, — Kulturkampf, — въ Франция.

П. Миѣаиловъ.

Възпитателни принципи.

„Възпитание добиваме отъ природата, отъ хората и нѣщата“, говори Русо. Значи вътрѣшния развой на нашитѣ способности и чувства е възпитание отъ природата; употребата, която ни учатъ да вършимъ отъ този развой, е възпитание отъ хората; придобивкитѣ на собствения ни опитъ съ прѣдметитѣ, що ни правятъ впечатление, сж възпитание отъ вещитѣ.

Така, че всѣки отъ насъ е създаденъ отъ трима учители.

Възпитанието трѣбва да бѣде нагледно изобщо за всички дѣца, т. е. то трѣбва да бѣде нагледно както отъ интереситѣ на индивида, така и отъ тия на обществото.

Ето защо и самитѣ възпитателни принципи трѣбва да бѣдатъ формулирани, както слѣдва:

Възпитанието трѣбва да бѣде всеобщо, но не и изключително; съобразно съ способноститѣ, но не и произволно; дѣйно, но не и пасивно; сложно, но не и просто; цѣлостно, но не и частично; развиващо, но не и принудено; привлѣкателно, прѣкрасно, но не и отвръщаващо.

Дайте на дѣтето свобода; слѣдете за способноститѣ му и съдѣйствувайте за тѣхния развой; закалявайте неговия духъ и тѣло; давайте му възможностъ само да си избира работа и другари. Изобщо вършете тѣкмо противното на това, което днешното общество върши, за да бѣдете сигурни, че ще пригответе хора за реалния миръ.

Слѣдвайте природата. Главния възпитателенъ принципъ трѣбва да бѣде стремежъ къмъ сближаване съ природата. Въмѣсто да се основава на произволни закони, независимо отъ дѣтската природа, възпитанието трѣбва да прослѣди всички дѣтски потребности и отъ тѣхъ да извлѣче закони, гарантиращи на дѣцата ни възпитание, съобразно съ тѣхната природа.

Нека не се плашимъ отъ неоснователното и глупаво прѣдубѣждение, какво дѣцата били опърничави, непослушни, лѣжци, лѣниви и разрушители.

„Дѣтето не ще бѣде *непослушно*, ако не му натрапвате нищо насила. Това трѣбва да бѣде правило изобщо при всѣко разумно възпитание. Когато прѣстанете да му запрѣщавате това, което обича и да му не натрапвате това, което не обича, то ще прѣстане да бѣде непослушно. То не ще бѣде *лѣнливо*, ако му дадете възможностъ да работи. Не ще бѣде *разрушителъ*, ако силно го заинтересувате съ работа“.

Вижте, съ каква обичъ и грижа отгледватъ своитѣ цвѣтя и дървета най-голѣмитѣ палавници, които инѣкъ никакви срѣдства не сж въ състояние да обуздаятъ и задържатъ!

Не ни ли показва всичко това, че дѣцата се нуждаятъ отъ дѣйностъ? По природа дѣцата не сж зли, нито пѣкъ лоши. Задача на възпитателя е да покровителствува тѣхния развой, щомъ способноститѣ имъ започнатъ да се проявяватъ.

Редъ зародиши, редъ способности се криятъ въ дѣтето. За да се развиятъ, тѣ трѣбва да бѣдатъ обградени съ редъ благоприятни обстоятелства. Всѣко хармонично възпитание трѣбва да се съобразява съ природата. Всичко трѣбва да става на врѣмето си. „Да прѣдпазите, да защитите, до оросите, да подхраните, — ето вашата задача“.

Не трѣбва да се върши нищо противъ природата, защото тя никому не ще остане дължна. Всѣка грѣшка при възпитанието се

струпва върху главата на самитъ възпитатели. Нашата работа се състои въ съблюдаване и запазване на дѣтскитъ способности.

Способноститъ на дѣтето заличаватъ още отъ втората му година насетиѣ. Отъ насъ се иска само да подпомагаме тѣхния развой. Индивидуализацията не трѣбва никога да се прѣнебрѣгва.

Трѣбва да се гледа и слѣдва реда на природата.

Развойтъ на наклоноститъ. Природата е надарила дѣцата съ общи свойства, които прѣвъзходно управляватъ развой на индивидуалнитъ имъ способности. Ето и нѣкои отъ тѣхъ: издирване, наклонност къмъ вдигане на шумъ, подражаване, наклонност — всичко видѣно да се прѣдставя въ миниатюръ, прогресивно увеличаване и др.

Всѣкому е извѣстно, че дѣцата искатъ всичко да видятъ, всичко да разгледатъ. Тази тѣхна наклонност да издирятъ, да разгледатъ всичко имъ струва не малко сълзи и наказания, защото тия тѣхни дѣйстия тѣй естествени и тѣй цѣлесходни се струватъ на повечето родители като порокъ.

Не по-малко сж конфликтитъ за голѣмата наклонност на дѣцата да бѣгатъ и шумятъ. Нима това не е насъщна нужда за тѣхната природа?

Голѣма е наклонността на дѣцата да подражаватъ и да се мжчатъ да възпроизведатъ всичко видѣно. Изобщо, може да се каже, че дѣцата обичатъ да вършатъ всичко, което сж видѣли, съ други думи, тѣ обичатъ да подражаватъ на възрастнитъ.

Прогресиивното увеличаване е сила, увеличаща слабитъ, ето защо дѣтето всѣкога подражава възрастнитъ. Дѣтето, тѣй да се каже, порасва въ своитъ очи, когато играе съ по-възрастнитъ отъ себе си. При това интересно е да се наблюдава, какъ четирегодишнитъ дѣца повече се увеличатъ отъ петгодишнитъ, отколкото отъ дванадесетгодишнитъ, на примѣръ. Това може да се обясни съ обстоятелството, че за тѣхъ е ясна възможността да подражаватъ на първитъ и безполезността на усилията имъ да подражаватъ вторитъ.

Тѣзи свойства, разглеждани обикновено като пороци, трѣбва да се смѣтатъ като развой на дѣтскитъ способности и въ тѣхъ трѣбва да се дирятъ началата на истинско възпитание. Голѣма грѣшка е стремекътъ да се притискатъ тия дѣтски дарби.

Любопитството на дѣцата ги влѣче къмъ разни видове дѣйностъ. Цѣлнитъ секретъ на възпитанието се състои въ подпомагането да се проявятъ способноститъ и да се пробудятъ въ дѣцата живи, развиващи се стремежи.

Трѣбва да се поощрява развой на наклонността, но не и да се заглушава. Така че всѣка система на индивидуално и обществено възпитание, претендираща на правилностъ, трѣбва да се стреми да създава „външна срѣда, която напълно да отговаря на индивидуалната природа на съществата, на пълния развой, на който трѣбва да съдѣйствува възпитанието“.

Кухнята при възпитанието. Една отъ най-прѣкраснитъ, полезни и важни отрасли на химията е и кухнята. Понеже голѣма частъ отъ продуктитъ на готварското изкуство сж отъ растителното

и животното царства, то, естествено е, че тукъ дѣцата могатъ да добиятъ първи знания по естествена история.

Ето защо кухнята трѣбва да се направи привлѣкателна за дѣцата. За тази цѣль тя може да се украси съ принадлежности, годни за дѣтска работа и споредъ вкуса на самитѣ дѣца. Неразумно е да се оставятъ да спятъ въ дѣцата зародишитѣ на активностъ, които, ако се развиватъ правилно, могатъ да бждатъ производителни.

Готварството е приложна химия. Всѣки, който има работа въ кухнята, е едно отъ главнитѣ лица въ кѣщата; това лице е главенъ ръководителъ на цѣлото домашно хазяйство отъ гледището на здравето, жизнерадостта и економията, — такова лице, тъй да се каже, управлява кѣщата.

Фурие и Оуенъ, които отдавна сж ни посочили въ своитѣ „утопии“ важността на всичко това и още на врѣмето си най-добрѣ сж разбрали дѣтето, макаръ въ ръководствата по педагогия да не се срѣщатъ тѣхнитѣ славни имена.

Градината и индустрията при възпитанието. „Още на врѣмето си Фурие е разбиралъ, че дѣтето, посветено веднѣжъ въ шеститѣ отрасли на промишлеността, ще е свѣдуше отпослѣ въ сто отрасли дотолкова, че къмъ 15. година ще има прѣдстава за всички почти културни полезни растения, фабрикации, науки и изкуства. Възприемчивостта на дѣтето е толкова голѣма, че може да се каже, какво тя е безгранична. А нашето общество, намѣсто да се възползува отъ това, прѣнебрѣгва тази страна на възпитанието“.

Извѣстно е на всички голѣмото удоволствие на дѣцата да се намиратъ въ общение съ дѣцата. Изучването на какво да е слѣдва винаги практиката, — ето защо училището трѣбва да бжде съединено съ майстерска и градина. „Отначало практиката, та послѣ теорията, която не е нищо друго, освѣнъ кристализирана или приложена практика“.

Ако дѣтето обича кокошкитѣ, не му прѣчете да се занимава съ тѣхъ. Дайте му илюстровани книги, въ които ще може да види разни породи кокошки. Тукъ то ще познае породитѣ, които има и които нѣма; тукъ то ще намѣри бѣлѣжки за нравитѣ и привичкитѣ на кокошкитѣ. Ако дѣтето ви поиска да му прочетете нѣщо, кажете му, че сте заняти и че, ако желае да знае всичко, то трѣбва да се научи да чете и т. н.

Има дѣца, които обичатъ цвѣтията и растенията изобщо. И съ тѣхъ трѣбва да се постѣпва по сѣщия начинъ.

Работата на наставника е само да помогне на дѣтето, за да удовлетвори то своето любопитство, своята любознателностъ. Да си помогне самъ прѣдпочита то. Ето защо трѣбва да му се посочи пжтя, способна, за да си помага самъ.

Така се започва обучението по писане, смѣтане и т. н. По сѣщия начинъ се захваща практиката въ градината и въ майстерската и продължаватъ съ теорията, т. е. съ училището, гдѣто на дѣтето се дава това, което то самъ иска.

Възпитанието трѣбва да започва не отъ училището, а отъ гра-

дината, посредствомъ животнитѣ, растенията, цвѣтята, и отъ майстерската, като се иматъ прѣдвидъ въ случая нуждитѣ на дѣтето. Оставете дѣцата нека работятъ въ градината, дайте имъ възможность да внесатъ продуктивность въ своитѣ игри. Съ това тѣ ще се приучатъ къмъ работа, ще обикнатъ работата и въ послѣдствие ще станатъ много по-изкусни и по-ловки отъ другитѣ.

Ето защо при всѣко едно училище трѣбва да има голѣма градина, въ която наредъ съ цвѣтята и други видове растения трѣбва да има кокошки, патици, гъски, гълъби и др. птици. Освѣнъ това трѣбва да има майстерска съ приспособления за разни работи. Най-сетнѣ трѣбва да има и зала съ домашна наредба, гдѣто дѣцата да могатъ да се разполагатъ, както искатъ.

Учитель за такова училище може да бѣде само тоя, който е способенъ да работи и като градинарь, и като столаръ, и като земледѣлецъ и т. н. Практиката трѣбва да прѣдшества теорията. Подобно училище ще бѣде единъ видъ колония, гдѣто дѣтето свободно ще се развива, съобразно своитѣ способности и наклоности.

Днешното училище, разбира се, съвсѣмъ не е годно за такава една работа; *То трѣбва коренно да се промѣни.*

За да може върху развалинитѣ на днешното училище да се съгради новото, желано отъ всички истински доброжелатели на дѣцата, училище, трѣбва, както казва Фр. Фереръ, „да се създадатъ хора, способни да се развиватъ безпирно, способни безпирно да обновяватъ обществената срѣда и себе си, да се създадатъ хора, умствената независимостъ на които ще бѣде най-велика сила, които въ сжщото врѣме ще сж готови всѣкога да приематъ това, що е добро, които ще се смѣтатъ щастливи съ участието си въ триумфа на новитѣ идеи и които ще се стремятъ да живѣятъ много живота, обединени въ единъ животъ“.

Нѣма, наистина, дѣло по-трудно отъ възпитанието. Нека се откажемъ завсѣкога отъ мисълта да формираме и обработваме дѣцата по свой калѣпъ. Нека не забравяме великия „утопистъ“ Шарлъ Фурие, въ идеитѣ на когото ние намираме всичко, което се срѣща въ днешнитѣ възпитателни и образователни идеи. Той трѣбва да се смѣта като истински инициаторъ на движението за новото възпитание.

Нека всѣки се запознае съ идеитѣ на Фурие, за да види, какъ основно е анализиралъ той дѣтската душа и какъ майсторски е проникналъ той въ най-интимнитѣ ѝ гнѣки и тайници, отгдѣто е извлѣклъ великия секретъ на рационалното възпитание.

„Стойки прѣдъ статуята на великия реформаторъ въ Монмартръ (Парижъ), струва ми се, казва Д. Н., че чета въ очитѣ му: „колко нашия миръ би мръдналъ напредъ, би се просвѣтилъ, станалъ би нѣкакъ по-хуманенъ, ако бѣше слѣдвалъ свѣтитѣ на великитѣ утописти, грандиознитѣ мечтатели, които носятъ въ душата си съвсѣмъ другъ миръ, — миръ на човѣшки сжщества, достойни за името си“.

Ат. Чешмеджиевъ.

Природата и естетическото възпитание.

Навсѣкждѣ въ послѣдно врѣме е подигнатъ въпросътъ за мѣр-китѣ, които трѣбва да се взематъ за подигане занаятитѣ на нуж-ната висота, и какъ да се спре бѣгането на младежта отъ селата.

Затова въ възпитанието трѣбва да се отдѣли видно мѣсто за запознаване съ природата, която дѣцата трѣбва не само да разбиратъ, но и да обичатъ; освѣнъ това трѣбва да се каже, да се реабилитира ржчния трудъ, особено земледѣлческиятъ, който въ сегашно врѣме се счита едва ли не като унизително занятие.

„За да сме достойни за земята, освѣнъ да живѣемъ на нея, трѣбва да я познаваме и да я обичаме“, казалъ прѣдседателятъ на XXVIII конгресъ по социалната економия, Мелинъ.

Какъ ще можемъ да научимъ дѣтето да обича земята? Само чрѣзъ продължително общение съ нея.

Възпитателятъ има много срдства за това, само трѣбва да умѣе да ги използва.

Тука влизатъ и „училищата на открито“, които сж получили въ послѣдно врѣме толкова широко разпространение, лѣтнитѣ ко-лонии за ученицитѣ и екскурзиитѣ.

Освѣнъ това, или по-право да се каже, за допълнение на това, за постигане цѣльта на естетическото възпитание трѣбва широко да се ползуваме отъ книги и рисунки.

Трѣбва да четемъ на дѣцата описания на природата отъ добри съврѣмenni автори, необходимо е да имъ показваме рисунки (кар-тини) отъ добри художници. Тѣзи художествени описания на при-родата ще научатъ дѣтето да разбира и обича природата, а приро-дата ще го научи да разбира и обича изкуството.

Трудно е, разбира се, да се обрѣща вниманието на дѣтето на най-дребнитѣ детайли, но това не е нужно; важно е да се възбуди въ дѣтската душа възхищение, да се привлѣче неговото внимание. Съ едно живописно изражение, съ една пламенна дума вие можете да заставите дѣтето да вкуси отъ вѣчната красота, да му отворите очитѣ да види ослѣпителното разнообразно зрѣлище, съ което ни надарява природата.

Заведете дѣтето на полето, гдѣто обширни ниви, сжщо като златни стѣни, стоятъ и тихо шумолятъ при духането на слабия вѣ-търъ; покажете му благоуханитѣ покосени ливади, рѣката, която ве-село подскача по камънитѣ и влѣче своитѣ срдбристи струи; пока-жете му дърветата, които се оглеждатъ въ рѣката; заведете го на пжтя, кога си отива дома, заобиколено отъ облаци прахъ, стадото овци; заведете го на планината, въ долината и покажете му всичко това въ разни видове, прѣзъ различнитѣ врѣмена на годината; нека то се запознае съ младата, весела пролѣтъ, съ разкоша на тържест-вующето лѣто, съ меланхоличната есенъ и съ бѣлия трауръ—зима.

Нека се запознае съ кратката блѣдна зоря, утрото, лжчезарната пладня, горещата вечерь и пълната съ таинствена свѣтлина нощь. Нека дѣтето се запознае съ всичко това и ще обикне природата. То ще се научи да вижда красотата на природата, да слуша звуковетѣ ѝ, като започнемъ отъ концерта на горскитѣ пѣвци и свършимъ съ шумолението на листата, духането на вѣтъра и благоуханието ѝ; то ще се научи да се вслушва въ мълчанието на природата, таинствената ѝ фантастична тишина и разнообразие.

Научете дѣтето да вниква въ душата на нѣщата, която често не виждатъ ученитѣ и която е разкрита за всички, които обичатъ природата.

Обърнете погледа си къмъ цвѣтията. Всѣко отъ тѣхъ има своя собствена физиономия. Цвѣтията чувствуватъ — говорятъ. Тука има мрачни, сърдити, зли и бодливи. Теменугитѣ — скромни, цѣломждренитѣ лилии и гордитѣ рози. Нѣкои отъ тѣхъ сж загадъчни, други смущаватъ, вълнуватъ съ своята чудна пѣстрота.

Вникнете въ смисъла на всѣко дърво и ще намѣрите въ всѣко отъ тѣхъ свой животъ: романтическата ласка на върбата, суровостъта на бора, елегантната сила на брѣзата, величието на джба и непрѣклонността на тополата.

Любящиятъ природата човѣкъ прониква въ таинствения ѝ символизъмъ и разбира езика на всѣко сжщество, на всѣко нѣщо....

Ако вие започнете да разказвате на дѣцата за всички тѣзи чудеса, ако започнете да имъ ги показвате, както е показвала на своята дѣвойка Жоржъ Зандъ: „Погледни! Колко е това красиво!“, ако вие при помощта на литературата и изкуството дадете на дѣтето научни обяснения за всички чудеса на природата, като се стараете да възбудите у него възхищение и удивление за тѣхъ, нѣма съмнение, че вие ще постигнете цѣльта на истинското естетическо възпитание, ще положите граница за напущане селата отъ младежитѣ, за да отиватъ въ задушливитѣ и прашни градове и ще възкресите изкуството въ занаятитѣ. Поставете изкуството въ живота и живота въ изкуството.

Н. Стоенчевъ.

И с к а й т е !

Така озаглавявамъ тази си статия, защото, по което ще пиша, много отъ учителитѣ сж чели и слушали, та мнозина ще кажатъ: ето една стара пѣсень, и ще я отминатъ безъ да я прочетатъ или безъ да вникнатъ въ съдържанието ѝ.

Слушалъ съмъ много учители да казватъ: — много добръ се пише, но на дѣло не излиза нищо отъ онова, за което се пише. Сжщо потвърждавамъ наравно съ тия г. г. учители, защото ние много

говоримъ и пишемъ, а на дѣло много по-малко вършимъ. Чутото отъ конференциитѣ и четенето на разни списания и книги, даватъ много за добрия успѣхъ въ училището тогазъ, когато всичко това четено и чуто се подхвърли на опита, и възприето веднажъ да се приложи и се види резултата.

По единъ таквъ въпросъ ще занимаемъ за малко читателитѣ на Ново училище, за който сж чели и слушали доста много, — въпросътъ за рисуването на ученицитѣ въ училището, специално за удобствата, които трѣбва да се даватъ на у-цитѣ, за да има колко-годѣ успѣхъ по този прѣдметъ.

Когато се заговори за американския методъ по рисуване, винаги се споменава на първо мѣсто декорирането на стаитѣ, коридоритѣ и мѣстата подъ стрѣха за почивка на ученицитѣ съ черни дъски, служачи за свободно рисуване и писане на сжщитѣ. Това свободно драскане, така да го кажемъ, американцитѣ използватъ за свободното рисуване. Неусѣтното минаване на едно рисуване отъ друго е добръ схванато и се прѣдава посрѣдствомъ свободнитѣ изрази на дѣтето тогазъ, когато то напълно е свободно даже и отъ окото на своитѣ другарчета. Че срѣдството, избрано отъ американцитѣ, е едно отъ най-ефикаснитѣ за постигане цѣльта, която гони прѣдмета рисуване, е неоспоримо.

Наблюденията правени върху дѣцата не показватъ ли, че най-голѣмо желанне иматъ да драцятъ онова, което сж видѣли, чули или чели? Това го правятъ даже и тогазъ, когато знаятъ, че за стореното отъ тѣхъ ще бждатъ злѣ наказани. А ние четемъ и пишемъ по новитѣ методи, безъ да обърнемъ внимание на тия толкозъ важни нѣща за добрия успѣхъ на рисуването. Възприехме свободното рисуване, безъ обаче да сме приложили и всичкитѣ изчерпателни за сега срѣдства.

Почти всички учители работятъ по новия начинъ на рисуването, — съ пастели и на сива хартия. Това сж моднитѣ материали. Ученикътъ държи въ ржката си пастелъ по-дебелъ и отъ тритѣ му прѣста. Съ таквъ дебелъ пастелъ ще рисува на едно парче книга — малкитѣ блокчета — гдѣто не може да завърши никаква рисунка. Когато поиска да нарисова кравайче, или ще напише една голѣма точка, или нѣщо безформено, защото малкото мѣсто, отъ една страна, гдѣто ще пише, и дебелиятъ пастелъ отъ друга, не му даватъ да упражни нито волята, нито желанието си. Таквъзъ рисуване не принася полза, защото дѣтето нѣма свобода на ржката и достатъчно мѣсто да прѣдстави чрѣзъ рисунка мислитѣ си, като при-туримъ къмъ това и многото задължения отъ страна на учителя.

Гледахъ едни работи на ученици отъ първо отдѣление, гдѣто учителтъ работи доста добръ, именно какъ сж илюстрирали разказътъ: „Магарето, кучето, котката и пѣтельтъ какъ станали музиканти“. Цѣла панорама отъ 4—5 фигури на животни да се рисуватъ на едно парче книга дълго 20 см. и широко 10 см. и то съ дебелъ тибиширъ — пастелъ е нѣщо невъзможно даже и за една опитна ржка, колко повече за едни дѣца отъ първо отдѣление. Ес-

тествено, че работата бѣше повече отъ лоша, нѣмаше нито слѣда отъ онова, което сж искали да рисуватъ и за което разправяха дѣцата. Голѣма точка, петна и клечки, това бѣше картината.

Това не е ли мжка за крѣхкитѣ дѣца. Да го заинтересуващъ, да влѣшъ живото въ душата му за прѣдмети и събития, а слѣдъ това системно да го ограничавашъ да изкаже чрѣзъ рисунка не естествения бѣлѣзи на прѣдметитѣ, а въ форма на нѣкакви точки и дебели линии! Както изглежда на първъ погледъ, това е нищо, обаче работенето така спѣва цѣлата работа и я отклонява отъ правия ъ пътъ.

Но природата си знае своето. Дѣтето колкото и да бжде притискано, то пакъ си извършва онова, което му трѣбва, мимо наказания, които се сипятъ незаслужено върху му. То драци и по чиноветѣ, и по стѣнитѣ, и по улицитѣ съ еднакъвъ жаръ онова, което го вълнува. Рисункитѣ, гравирани съ острието на ножчето му, сж отпечатъкъ на душата му; всѣки-дневнитѣ шарения по чиститѣ стѣни и капаци на дюгенитѣ съ фигури изъ урока, ученъ прѣзъ този день, ни напомня, какво трѣбва да правимъ, за да използваме тази толкозъ важна за педагога-практикъ ученикова похватность и оригинальность.

Когато бѣхъ учителъ въ г. Дрѣново узнахъ и използвахъ до колкото сила имахъ слѣдния случай: Минавахме нѣколко души учители веднажъ прѣзъ една запусѣла улица на тоя градъ и на тази улица стѣрчеше усамотена изоставена фурна; на капациѣ ъ бѣха изрисувани сюжети, работени въ класъ, прѣзъ сжщата седмица отъ ученицитѣ ми. Тукъ рисункитѣ бѣха увеличени и украсени съ разни добавки, служащи като продължение на онова, което бѣхме рисували въ часа по рисуване. Напримѣръ, рисували бѣхме ябълки въ чинийка, а на капациѣ на фурната бѣха нарисувани сжщитѣ ябълки, окачени на разклонено дърво, заедно съ човѣшки фигури — берачи и то въ разни положения. По-послѣ рисувахме гжби, слѣдъ това на капациѣ се смѣни декорацията съ дѣца, какъ бератъ гжби въ кошници и торби съ всички възможни приключения между берачитѣ прѣзъ таквозъ врѣме. Изобщо, азъ имахъ второ училище, което ми служеше, за да доразвия онова, което прѣлодавахъ въ училището и което разпалваше вжтрѣшното желание на дѣтето. Благодарение на оная запусѣла фурна, една частъ отъ монѣтѣ ученици добиха онова, което имъ бѣ нужно за пълното изказване на мислитѣ, възбудени въ часа по рисуване, а азъ узнахъ, че не било нужно само да се нарисуватъ много добрѣ отдѣлни прѣдмети, а трѣбвало слѣдъ това да се състави картина, която да опише вълченията на дѣтската душа.

Вѣрвамъ, че всѣки учителъ има забѣлѣзани подобни драсканици отъ питомцитѣ си, но малцина сж оння, които ще съумѣятъ да използватъ тази естествена наклонность, толкозъ нужна за общото развитие на дѣтето. Използуването ще стане само тогазъ, когато туримъ колкото се може повече черни дѣски изъ училищната сграда. По коридоритѣ, вжнѣ подъ стрѣхитѣ, кждѣто дѣцата игра-

ятъ и почивать, да иматъ винаги прѣдъ себе си черни дъски, за да могатъ, когато поискать и колкото пжти пожелають да рисувать и пишать.

А учителътъ трѣбва отъ врѣме на врѣме и той да рисува по нѣкой прѣдметъ или събитие съ общи линии, като прѣдаде най-характерното на рисуванитѣ отъ него прѣдмети. Съ тия скици учителътъ ще опрѣснява и насърдава ученицитѣ къмъ по-добра техническа работа. Отъ работитѣ на ученицитѣ той ще се води, за да развива по-нататкъ уроцитѣ си по рисуване.

Съ турянето на много черни дъски ще задоволимъ желанието на дѣтето отъ една страна, а отъ друга — ще завардимъ училищнитѣ чинове отъ дълбане, стѣнитѣ на зданията отъ разни драскания.

Ще упазимъ дѣцата отъ писане разни цинизми на скрити мѣста, но достъпни за всички; така най-сетнѣ ще упазимъ обществената и частна покжщина отъ поврѣдитѣ направени вслѣдствие на дѣтското желание да дращи, да рисува.

При таквоязъ положение не остава друго, освѣнъ да искаме отъ кждѣто трѣбва, колкото се може повече черни дъски.

Училищнитѣ настоятелства, окол. уч. инспекции и всички други, отъ които зависи уредбата на този толкозъ назрѣлъ вече въпросъ, трѣбва да се завзематъ за уреждането му. Учителитѣ, които работять по новитѣ методи особено по рисуване, трѣбва да искать още сега да имъ се направять черни дъски и поставять подъ стрѣхитѣ на училищното здание.

За сега учителството е най-компетентното по този въпросъ и то трѣбва да иска това. Прочее, искайте, ... което трѣбва да се даде!

Д. Г-чевъ.

Кинематографът като учебно пособие.

1895. година даде нѣщо ново за историята на педагогията: прѣзъ тая година се почва за първи пжтъ кинематографътъ, откритие на братята Люмеръ. Ако хвърлимъ бѣгълъ погледъ върху първитѣ страници отъ историята на педагогията, ний не можемъ да не се съгласимъ, че въобще картината е играла видна роля въ еволюцията на човѣшката култура; достатъчно е затова само да си спомнимъ картинитѣ, иконографическото и ерографическото писмо, съ които Египетъ започна първата писменостъ. Не говорѣтъ, не и обикновеното писмо, а едничка само картината и за напрѣдъ ще бже най-необходимото срдство за заробване душата отъ великитѣ идеи и стремления. Това забѣлжително по своята сила и замисълъ най-ново от-

критие ще създаде и свършено нова епоха въ историята на народната просвѣта, защото като пособие кинематографътъ стои по-високо и отъ най-художествената картина, която не може да прѣдаде дѣйствиата и постѣпкитѣ.

Идеята за кинематографа не е нова. Той е резултатъ отъ „дяволското колело“, открито отъ Ногер още прѣзъ 1833 година. Новия кинематографъ стана възможенъ само слѣдъ изнамирането на целулоидната прозрачно-чувствителна лента (film), на която посредствомъ моменталната фотография вече можеше да се отлитографира въ редъ изображения или фотографически снимки. За единъ кинематографъ, който на една публика трѣбва да достави удоволствие въ продължение на единъ часъ врѣме сж му необходими отъ 50,000 до 165,000 отдѣлни фотографически снимки. Кинематографическия фотографически апаратъ въ продължение на една секунда врѣме може да възприеме 400 послѣдователни фази отъ каквѣто и да бжде бързо движащъ се прѣдметъ. Всичкитѣ тѣзи фази кинематографътъ може да ги прѣдаде съ сжщата бързина и затова той може да ни прѣдстави съ най-голѣми подробности самата дѣйствителностъ.

Кинематографътъ днесъ се разпространява съ гигантски крачки: на западъ отъ градоветѣ той вече прѣмина и по селата. Въ Сѣв.-Америка ежедневно до 5 мил. хора сж на кинематографически прѣдставления. Нью-Йоркъ има 453 кинематографа. Чикаго—218, Лондонъ—501. Въ Англия къмъ всѣки тренъ има прикаченъ по единъ вагонъ — кинематографъ, въ който до сто пасажери могатъ да гледатъ кинематографически картини прѣзъ своето пътуване. Не по-малко сж разпространени кинематографитѣ и въ Германия: Берлинъ има 265 кинематографа, Хамбургъ—47, Лайпцигъ 31, Мюнхенъ—28 и пр. Въ Германия нѣма нито единъ градъ, въ който да нѣма по нѣколко кинематографа. Въ Англия и Америка днесъ има „живи вѣстници“, т. е. вѣстници, въ които новинитѣ не сж печататъ на книга, а се прѣдаватъ съ живи кинематографически картини. Най-голѣмия таквъ „живъ вѣстникъ“ е The Animated Gasett, който има приблизително 5,000 фото-кореспонденти.

Въ това необикновено разпространение на кинематографа и въ това извънредно посѣщение неговитѣ прѣдставления отъ народнитѣ маси, ние можемъ да почерпимъ нова възпитателна сила, която може да влияе върху народния битъ, народната душа и миросъзерниение. Обществото и педагозитѣ не трѣбва да оставатъ въ произвола на случайността това ново сръдство за въздѣйствие на народнитѣ маси.

Въ какво ли се крне тази привлѣкателна сила на кинематографа? Картината се е родила, заедно съ раждането на човѣка, защото думитѣ прѣзъ ранната душевна възраст сж цѣнностъ и рѣдки, тъй като тѣ сж символъ, а душата на дѣтето и на дивака-дѣтето чувствува нужда отъ образи; само образитѣ сж понятни (разбираеми), само тѣ сж, тъй да се каже, дѣйствителни. Кохъ-Гринбергъ пише, че дивацитѣ въ Бразилскитѣ лѣсове винаги съпровождатъ раз-

каза си съ рисунки по земята или пѣсѣка, съ приемане позата и животното, за което е сведенъ разговоръ, мжчейки се разказа с да го облѣчатъ въ пластика, графика, мимика и движения. Дѣтето днесъ противоестествено се приучва да изразява или възприема мислитѣ си само чрѣзъ езиковитѣ форми. Откриването на идеи посредствомъ картината е естествено срдство, което възбужда и по-трайно и по-силно внимание. И ако обикновената картина, която ни прѣдставлява само единъ моментъ отъ нѣкое събитие, вковава вниманието, то десеторно по-силна ще бжде привлѣкателната сила спрѣмо вниманието на кинематографическата картина, която може да ни прѣдстави редъ моменти отъ нѣкое събитие. Всѣки учителъ отъ практиката си се е убѣдилъ, че движушитѣ прѣдмети извикватъ по-силно и по-сърдоточно внимание, отколкото мъртитѣ. Ако кинематографътъ би могълъ да бжде приспособенъ въ класната стая, тогава ученикътъ не само би се училъ отъ книгата, не само отъ думитѣ на учителя, но и отъ самата дѣйствителностъ, която безпогрѣшно може да прѣдстави само кинематографътъ.

Усвояването на знанията и сръчноститѣ се основаватъ върху силата на вниманието. Да се развие въ възпитаницитѣ внимание къмъ извѣстенъ прѣподаваемъ прѣдметъ, внимание продължително, постоянно, лесно възбуждаемо — това значи да се направи всичко, което е необходимо за развитието на дѣтето въ извѣстно направление. Отъ опити се знае, че вниманието е дадено отъ природата на дѣтето само като непронизваемо внимание, което се възбужда не по желанието и волята на дѣтето, а отъ външнитѣ прѣдмети, които прѣдставляватъ интересъ въ нѣкое отношение. Кинематографическитѣ картини неволно приковаватъ вниманието на дѣтето, и ако тѣ биха били въведени въ процеса на обучението, то учителътъ би се ползувалъ съ единъ голѣмъ запасъ отъ неволно внимание. Що се отнася до произволното внимание, зависящо отъ волята на ученика, такава привычка е необходимо да се създаде въ душата на ученика, защото безъ него е немислимо никакво образование и възпитание. Но привычката къмъ произволно внимание въ дѣтето се създава постепенно, възъ основа на наслѣдственото неправилно внимание. Когато ученикътъ изучава нѣщо по книга или слуша учителя си, или разглежда нѣкакви си чертежи, необходимо е силно да напѣрга волята си, посредствомъ която прѣдава вниманието си къмъ сърдоточената работа; съвършено обратното е при кинематографа: ука не е необходимо уморителното усилие на волята — картинитѣ сами извикватъ вниманието, защото почва да дѣйствува вроденото произволно внимание, което е толкозъ по-силно, колкото е по-ва и естествена кинематографическата картина.

Кинематографътъ е незамѣнимъ като пособие при географията. вата кинематографическа картина, съединена съ сухия учителски казъ, оставя въ душата на дѣтето неизлѣчими слѣди. Само тогаченикътъ ще има пълна прѣдстава за живота на нѣкой изучаваемъ дѣ, за неговитѣ обичаи, облѣкло, вънкашна обстановка, помини пр. Отъ сега вече не е необходимо учителътъ да води учетѣ си по фабрикитѣ и работилницитѣ, за да се запознаятъ

приготовлението на нѣкои прѣдмети отъ първа необходимостъ, ако училището разполага съ кинематографъ. Освѣтъ това, ний до сега не разполагахме съ нагледни срѣдства, за да прѣдставимъ на ученицитѣ си, напр., процеса на кръвообращението, пищеварението въ организмѣ и човѣка, движението на протоплазмата въ растителнитѣ клѣтки, оплодотворяването на растенията, граденето на пититѣ отъ пчелитѣ, роенето имъ, прѣвръщането на какавидитѣ въ пеперуди, храненето на растенията и редъ други процеси. Днесъ въ Германия и Англия сѣществуватъ редъ институти, покровителствувани отъ властитѣ, за приготвяването на научни кинематографически ленти. Съ срѣдствата на тия институти прѣзъ миналата година заминаха братята Kearton за Индия, мистеръ Shakleton за централна Африка и Ню-Йоркскитѣ професори Рени и Джонсонъ за полярнитѣ страни, въоръжени съ по нѣколко хиляди чисти ленти за кинематографиране най-разнообразни моменти изъ живота на животнитѣ въ тия страни.

Чикагската училищна администрация е наредила въ всѣко основно училище по единъ кинематографъ, кждѣто два пжти на седмицата на ученицитѣ и тѣхнитѣ родители се прѣдставятъ кинематографически картини. Прѣзъ м. май, м. г., въ Мюнстеръ (Германия) бѣше устроенъ кинематографически курсъ, посѣтенъ отъ 200 германски учители и учителки. Привеждамъ програмата на едно Хамбургско училищно кинематографическо прѣдставление:

1. Сахарската пустиня; пжтуването на керванъ прѣзъ пустинята; оазисъ; вечернитѣ разходки на лѣва; Египетскитѣ пирамиди; изкачване на Хеопсовата пирамида; пжтуване по рѣката Нилъ; сцени изъ живота на крокодила.

2. Тихо и бурно море; пжтуване съ параходъ; надъ облацитѣ; наводнение; Ниагарски водопадъ зимѣ и лѣтѣ; зимнитѣ вечери въ Канада; гейзеритѣ въ Нова-Зеландия; образуване на пещера и сталактити.

Снабдяването съ кинематографъ е съпроводено съ нѣкои трудности и слаби разходи, които при днешната обществена апатия спрѣмо учебното дѣло въ насъ, трудно биха могли да се прѣодолѣятъ. Най-добритѣ кинематографически училищни апарати струватъ 175—500 лв. За съжаление, лентитѣ сж още твърдѣ много скъпи — метърътъ 1 левъ. Въ Германия 452 основни училища иматъ собствени кинематографи. Всичкитѣ тия училища сж обединени въ кинематографически съюзъ, богато субсидиранъ отъ германското министерство на просвѣтата. Всѣко училище заедно съ апарата е купило само по 12 ленти, складирани въ съюзния музей (Берлинъ), съ който всѣка седмица училищата размѣняватъ лентитѣ си. По такъвъ начинъ училищнитѣ кинематографи всѣка седмица разполагатъ съ нови картини¹⁾.

¹⁾ Кинематографътъ си проби вече пжтъ и въ нашитѣ училища. Бѣжановското и Садовското основни училища, Луковитско, които сега сж въ прѣговоры съ кинематографическата фирма Messiers Projektion, H., Berlin въ недалечно бъдаще ще разполагатъ съ кинематографически апаратъ.

Училищна практика.

Кр. Цѣновъ

К ъ л н е н е .

(пониждане на сѣмената)

(Бѣлѣжки изъ учебната практика въ свръзка съ трудовото обучение)

Общото течене за обнова на училището не прѣстава. Всѣчески се стараятъ практическитѣ училищни дѣйци на западъ да реформиратъ обучението. Училището трѣбва да подготви младитѣ къмъ съврѣмения животъ, защото нови врѣмена настанаха и нови нужди и обществени условия се появиха. Ето защо специални педагогически дѣйци прѣдлагатъ да се реформира училището и обучението. Едни прѣдлагатъ отдѣлно отъ селището ново училище, като Форъ, Лицъ и др. Д-ръ Кершенщайнеръ пъкъ се стреми да се реформира селото. училището, находяще се въ сърцето на селището—въ града и Той изхожда отъ новото актуално направление въ психологията и го прилага на практика въ трудовото обучение, наричайки го и мануелно обучение. Съ това обучение се иматъ за цѣль не само образователни прѣдимства, не само дѣто чрѣзъ него се развива самостоятелността и личната инициатива на учещия се, не само дѣто учещия трѣбва да прѣживѣе „чувството на работа“ и да развиe наблюдателната и сѣдната си способностъ, но то трѣбва да бѣде най-малко границата на занаятитѣ и да подготви почва за *професионалното* образование. Днесъ и да приематъ, че *общото образование* стои на първо мѣсто, защото то дава подготовка на личността да слѣдва по висши науки и специалности, нѣкои училищни дѣйци намѣрватъ, че само съ общото образование ще висимъ на въздуха. Чрѣзъ трудово обучение, чрѣзъ производителна творческа работа, която служи не само на общеобразователни цѣли, но и на професионални цѣли се развива *нравствения* животъ на личността. Само общото образование на практика не дава нищо. Затова всѣко учебно-възпитателно заведение има за цѣль да подготви питомцитѣ си за *бъдещето* призвание, за живота. Освѣнъ това, като искатъ съ учението да се даде това, което е за нашето врѣме и за нашитѣ условия, искатъ да се употребятъ и нашиенски срѣдства. Така напр. теорията на Хербарта за възпитателното обучение на врѣмето си е била отъ важно значение. Днесъ я смѣтатъ за велика абстракция, която е чужда (отдалечена) отъ живота. Тя не е била зета отъ живота, а измислена.¹⁾ Затова сега, изхождайки отъ новото психологическо гледище, смѣтатъ чрѣзъ трудовото обучение ще се подготви почвата да се образува дѣленъ и развитъ човѣкъ, който ще цѣни и схваща великото въ живота. Защото само това, което прѣживѣе човѣкъ мо

¹⁾ E. Spranger: Unterrichtsschule, Arbeitsschule, Lebensschule.

же по-ясно да го схваща. И най-великитѣ идеи на поети, философи и водители на човѣчеството, често пѣти ставатъ смѣшни въ очитѣ на младежитѣ, защото послѣднитѣ нито сж прѣминали духомъ и тѣломъ прѣзъ всички ония трудни и кривулични житейски пѣтища, които водятъ къмъ разумния изходъ, нито пъкъ сж имали случай да мислятъ. Изхождайки отъ това централно гледище, чрѣзъ духовна и физическа работа да се открие цѣнното въ живота, прилагатъ трудовото начало въ разни насоки.

Повечето за да се убѣдимъ въ образователната стойностъ на това обучение, отколкото да служи то за нравственото развитие на личността, ние искахме да се прѣдаде за кѣлненето на сѣмената въ свръзка съ трудовото обучение. За тая цѣль искахме да работятъ и откриватъ истината самитѣ ученици. Задачата ни не бѣше лека. Въ III отдѣление се прѣдаде лекцията, а ученицитѣ отъ III отдѣление не бѣха подготвени за такава работа. Чувахме и миѣния отъ учители, които казваха, че това е материя за II класъ, а не за III отдѣление. Ето какъ постѣпихме:

Още на 7 февруарий ученицитѣ донесоха нѣколко саксии, въ които туриха хубавъ черноземъ и прѣстъ. Донесоха сжщо и нѣколко зърна бобъ, леща, царевица, па дори и бакла. Заедно съ тѣхъ посадихме бобъ, леща и царевица по отдѣлно. Съ радостъ тѣ разправяха при саденето, че саксиитѣ съ посаденитѣ сѣмена трѣбва да стоятъ на топло, защото бѣше студено, та не могатъ да поникнатъ сѣмената. Сжщо добавиха, че трѣбва да се полѣятъ. Оставихме саксиитѣ да стоятъ въ училищната стая на топло, а дѣцата се задължиха да ги наглеждатъ и да ги полѣятъ, когато е потребно. Изминаха се 21 день. Лещата поникна много хубаво, царевицата се забави, а бобътъ никакъ не поникна. Оказа се отпослѣ, че сж му натрупали много прѣстъ, та е изгнилъ отъ влагата и задушаване. Прѣди лекцията 7 дни се насади и въ втори сждъ леща. Два дня прѣди лекцията въ една чаша съ хладна вода оставихме бобови, царевични и лещени зърна. Единъ день прѣди лекцията въ друга чаша съ хладка вода направихме сжщото. За самия день, когато ще се прѣдаде лекцията, донесоха сухи зърна отъ сжщитѣ.

И тѣй, въ врѣме на лекцията се снабдихме съ слѣднитѣ нагледни срѣдства: а) една саксия съ поникнала леща около 8 см.; една такава съ покълнिला царевица и една съ покълнिला леща; б) една чаша съ набжбнали сѣмена отъ 48 часа, друга съ сжщо такива сѣмена отъ 24 часа; а) сухи зърна отъ сжщитѣ. Слѣдъ като се говори върху досегашната работа съ сѣмената, а още и за пролѣтнитѣ работи въ градината и нивитѣ, се прѣдаде лекцията по тоя редъ.

Дѣца, днесъ искаме да видимъ какъ малкитѣ растениѣца ставатъ отъ зимния си сънь. На всѣки ученикъ се даде по едно сухо бобово зърно, на по два ученика се даде по едно набжбнало зърно бобъ, леща и царевица.

Устройство на зърното. Разгледайте внимателно сухото зърно. Нека всѣки съ ножче да разполови зърното. Вижте, отъвнѣ зърното

е обвито съ кожица (люспа). Тая кожица се нарича сѣменна кожа. Тя може да се отдѣли отъ зърното. Виджте набжбналото бобово зърно. Ето тя се отдѣля. Кожата обвива два дебели листа. Тия листа именуватъ „сѣменодѣли“. Отъ външна страна сѣменодѣлитѣ сж били и изпжкнали, както виждате, а отъ вжтрѣшна — сж сплеснати. Въ вжтрѣшната си страна тѣ стоятъ свободно. И има защо. Тамъ се намѣрва едно малко като нишка тѣлце, което наричатъ зародишъ. Разгледайте всѣки въ разрѣзаното зърно да намѣрите зародиша. Отъ една страна зародишътъ прилича на малко стебълце, а на другата страна се виждатъ двѣ малки листа. Тѣ сж зародишнитѣ листа. Двтѣ сѣменодѣли сж заловени за зародиша. Виджте въ вжтрѣшността сѣменодѣлитѣ какво иматъ. Тѣ съдържатъ сбито и възсивичко брашно.

Набжбналото зърно. Тия зърна сж стояли двадесетъ и четири часа въ умѣрено топла вода. Сравнете ги съ сухитѣ зърна. Виджате, тѣ сж много по-дебели отъ сухитѣ зърна. Защо ли така? Намѣрно тѣ сж възприели вода. А тя може да се приеме само прѣзъ кожената обвивка. Обвивката се е малко отдѣлила и можемъ лесно да я махнемъ. Махнете я. Виджа се, че и сѣменодѣлитѣ сж силно набжбнали (започнали да наголѣмватъ). Сѣменната обвивка имъ е прѣдала водата. Значи, тая обвивка (кожицата) има трояка служба: тя трѣбва да крѣпи сѣменодѣлитѣ, да пази нѣжния зародишъ и още да набавя вода на сѣменодѣлитѣ. Разгледайте ѝ лещенитѣ зърна.

Започналото кълнене. Тия зърна тука сж стояли единъ день повече въ водата. По выкашность тѣ сж се промѣнили. На облата страна на бобовото зърно се е появилъ единъ мехуръ. Защо се е появилъ тоя мехуръ? Тамъ е мѣстото, дѣто стои зародишътъ. Да отдѣлимъ кожицата. Ние виждаме, че сѣменодѣлитѣ сж още по-голѣми, отколкото по-напрѣдъ, а лежащиятъ между тѣхъ зародишъ значително е нарастналъ. Той не само дѣто сега е по-дебелъ, но има и малко стебълце, което на края е остро. Това стебълце натиска на сѣменната обвивка, затова се е и образувала възглавничка (мѣхуръ). Тука азъ ще ви покажа едно зърно, стебълцето на което е напѣнало горната люспа.

Сѣмена съ поникнали коренчета. Тия зърна сж стояли 7 дня въ земята въ саксията и сж поливани и стояли на топло, до като сж поникнали. Вие знаете, че ги държахме единъ день въ хладка вода, а послѣ ги посадохме. Сега виждаме, че надъ земята се съглеждатъ тукъ-тамъ поникнали сѣменца. Ще извадя едно поникнало зърно. Гледайте, сѣменната покривка откъмъ кухата страна (тамъ, дѣто бѣше мѣхурчето) се е съвършено разпукнала, стебълцето е излѣзло навънъ и е станало доста дългичко. Явно е, че стебълцето е станало корень. Да махнемъ цѣлата люспа. Сѣменодѣлитѣ не сж станали нито по-голѣми, нито по-дебели, а дори сж малко по-тънки. Зародишътъ, напротивъ, не само че е образувалъ коренче, но е порасналъ и отъ другия край. Затова зародишнитѣ листа сж се подали надъ земята, както виждате. Гледайте още, че коренчетата растатъ отвѣстно, макаръ сѣмето да е поставено въ различни положе-

ния. Вижте сжщо, какъ сж се наголѣмили зародишнитѣ листа на царевицата.

Поникналото съме. Тука ние оставихме по-дълго врѣме сѣмената да поникнатъ въ тая саксия. Отгорѣ надъ земята тѣ иматъ по двѣ дебели листа и помежду имъ кжсо стебълце. Дебелитѣ листца сж зародишнитѣ листца. Тука отстрани сж изникнали странични листа, по-долу отъ първитѣ. Тия листа не сж останали скрити въ люспата, а изратнали навънъ. Сжщо виждате, че сж започнали да ставатъ зелени. Сравнете тия листа съ едва поникналата леща. Гдѣ ли е останала люспата на зърнцето? Да извадимъ едно растенийце отъ земята! Виждаме, че въ земята люспата е останала празна и съвсѣмъ разтворена. Малкото растенийце е взело сѣменодѣлитѣ отъ сѣменната покривка. Да извадимъ и единъ стрѣкъ отъ поникналата царевица. Какво е станало съ сѣменната кожица? Виждате, че и тя е започнала да става празна.

Какъ сж изникнали зародишнитѣ листа отъ сѣменната покривка? Ако искаме да извадимъ ржката си отъ ржковицата, трѣбва да държимъ ржковицата съ друга ржка. И зърното трѣбва да извади зародишнитѣ си листа отъ сѣменната покривка, но нѣма какъ здраво да хване тая послѣдната. Обаче, затова нѣма и нужда. Когато посаждаме сѣмето, ние го поставяме въ земята и притискаме здраво земята. Така прѣстѣта прилѣпва отъ всѣка страна люспата и я натиска надолу. По тая причина зърното може да извади зародишнитѣ си листа отъ сѣменната покривка.

Защо зърното се нуждае отъ вода, за да поникне? Зародишгѣтъ се храни отъ брашно. Но това брашно се намира въ сѣменодѣлитѣ. Какъ ли го приема зародишгѣтъ? Брашното не е течнo, а сжщо то не може и да се смуче. При това зародишгѣтъ не възприема направо брашно. Какъ ли се храни зародишгѣтъ тогава? Тука имате нѣколко зърна лещени и царевични, които сж поникнали. Излѣзъ ти Михалчо! Остави тѣзи зърна на печката възъ една книга. Ние ще ги оставиме да се изсушатъ. Можемъ сега да ги вкусимъ. Тѣ сж много приятни на ядене и малко сладнятъ. Вкусете отъ тия непоникналитѣ зърна. Тѣ никакъ не сладнятъ. Сладкиятъ вкусъ зърното е добило при кълненето. Вие се сѣщате, че сладкиятъ вкусъ произхожда отъ захаръ. Отъ дѣ ли се е образувала тая захаръ? Захаръта се образува отъ една частъ на брашното при поникването. Но, за да стане това, зърното има нужда отъ вода. Какъ започва отъ вода и брашно да се образува захаръ, това не знаемъ. Но захаръ има. Когато се е образувала захаръта, тогава тя се разтваря въ водата. Другата частъ на брашното става течна. Сега чакъ зародишгѣтъ може да пие и да се храни отъ тая сладка течность. Съ какво се храни малкото агънце и малкото теленце? Могатъ ли тѣ да пасатъ трѣва или да се хранятъ съ сѣно? Сжщо така, както малкото и слабо теленце не може да се храни съ друга храна, освѣнъ съ млѣкце, и нѣжниятъ зародишъ може да се храни само съ течна и сладка кашинца. И тѣй, защо зърното има нужда отъ вода, за да

поникне? Сжщо така както царевицата и лещата, поникватъ и бобътъ, грахътъ, баклата и др.

Схващане. Сѣмето кълни по слѣдния начинъ: Първомъ сѣменната обвивка (люспата) приема вода. Тя прѣдава тая вода на сѣменодѣлитѣ. Съ помощта на водата отъ една часть на брашното тамъ става захарь. Захарьта се разтваря въ водата. Другата часть на брашното става течна. Зародишътъ смуче сладката храна. Отъ това той расте. Най-първо му порасватъ коренчета (брадички). Коренчетата разпукватъ сѣменната покривка, пробиватъ си пжтъ отвѣсно надолѣ и пускатъ настрани странични коренчета (сравнете коренчетата на тука поникнатата царевица и леща). Тѣй може зародишътъ да се залови здраво въ земята. Слѣдъ туй сега почва вече да расте и стеблото. То расте право нагорѣ и извлича сѣменодѣлитѣ вънъ отъ люспата. При това земята задържа здраво люспата въ почвата. Когато се покажатъ сѣменодѣлитѣ отгорѣ надъ земята, тѣ нѣматъ нито брашно, нито захарь. Младото растеніе тогава трѣбва да се храни по другъ начинъ. За тоя начинъ на хранене ние сега нѣма да учимъ.

И тѣй, защо казахме, че младитѣ растеніеца ставатъ отъ зимния си сънь? Какъ ставатъ отъ тоя сънь?

Какви бѣха резултатитѣ на практика отъ направения опитъ? На практика се забѣлѣзва това, че материята бѣше много за единъ часъ. Още повече, че се работи за пръвъ пжтъ въ това направление. Инаше много нови термини, които забавяха разбирането. Материята се прѣдаде за два часа. Отъ разказитѣ на дѣцата личеше, че бѣха схванали сжщността на кълненето. Отъ разискванията, които станаха отпослѣ, прѣобладаваше мнѣнието, че, ако дѣцата не участваха въ работата, не би се постигнало почти нищо и не би разбрали тая материя. Значи, за да се схване тая материя, причината е, че ученицитѣ участваха дѣлово въ лекцията. Прибързано е да се прави общо заключение за образователната стойность на трудовото обучение отъ единъ само случай. Обаче този случай, макаръ и единъ, ни показва, че дѣловото обучение помага за по-бързото разбиране на материала и за възбуждане интересъ. А това не е малко. При нашитѣ условия, дѣто дѣцата бѣха въ мнозинството си гражданета, това се направи. На други мѣста може да се добиятъ по-добри резултати, защото се забѣлѣжаваше, че едно селянче дѣте имаше по-обширенъ мисловъ кржгъ за живота на растеніето.

Г. Дочевъ.

Защо не ще имаме плодове тази година?

(Изъ практиката ми по естествознание въ III-то отдѣление.)

Съ пукването на пролѣтѣта почнахме да изучаваме по естествознание овоцната градина. Ходихме най-напрѣдъ да видимъ, кждѣ има най-много овоцни градини изъ землището на нашето родно мѣсто. Намѣрихме, че най-много овоцни градини изъ нашето землище има край Старата-рѣка, отъ двѣтѣ ѣ страни и въ мѣстността Кайнарджа. Дойдохме до убѣждението, че овоцкитѣ успѣватъ най-добрѣ въ онѣзи мѣста, които иматъ добра, торна и ровка почва, и прѣзъ които или край които тече рѣка. Затова и повечето нива отъ двѣтѣ страни на нашата Стара-рѣка сж обърнати въ овоцни и зеленчукови градини. И въ мѣстността Кайнарджа множество мѣста сж обърнати въ овоцни и зеленчукови градини, защото тука почвата е тлѣста и има множество извори. Самиятъ държавенъ овоценъ разсадникъ е направенъ близо до Старата-рѣка.

Слѣдъ това наблюдавахме, какъ стопанитѣ въ ранна пролѣтъ прѣчистватъ и обработватъ овоцнитѣ си градини: какъ почистватъ, разораватъ, разкопаватъ и наторяватъ почвата имъ, за да добие нови хранителни сокове за овоцкитѣ; какъ отглеждатъ едно по едно всѣко овоцно дръвче, прѣчистватъ сухитѣ части, унищожаватъ гниѣщата на вжсеницитѣ, прѣчистватъ червентѣ по коритѣ и пр.; какъ изсичатъ нѣкои съвсѣмъ стари, изсъхнали овоцни дървета и какъ посѣватъ вмѣсто тѣхъ млади; какъ облагородяватъ, присаждатъ нѣкои дивечки и пр.

Почнаха да се развиватъ овоцнитѣ дръвчета, почнаха да покарватъ листъ и да цѣвятъ. За да можемъ да слѣдимъ по добрѣ и по-точно започващиятъ тѣхенъ новъ животъ, направихме си „таблици за наблюдение“. Всѣки ученикъ си начѣртава и именува своя таблица въ общата си тетрадка. Азъ начѣртахъ една на голѣмъ листъ и я заковахъ на стѣната въ училищната стая. Надписътъ на нашата таблица е: „*Животътъ на овоцнитѣ растения.*“ Тя има слѣднитѣ осемъ графи: 1) Име на растението; 2) Кога видѣ пръвъ цвѣтъ? 3) Кога видѣ пръвъ листъ? 4) Кога видѣ пръвъ плодъ? 5) Кога видѣ пръвъ зрѣлъ плодъ? 6) Кога почна беридбата на зрѣлитѣ плодове? 7) Кога почна листопадътъ? 8) Забѣлѣжки.

Тѣзи страници направиха часоветѣ ни по естествознание много интересни. Въ тѣзи часове ние проучваме и систематизираме фактитѣ, събирани при общи наблюдения и вписани въ нашитѣ таблици. Ние не учимъ по учебника за крушата, сливата, ябълката и пр., ами щомъ нѣкое дѣте забѣлѣжи пръвъ цвѣтъ или листъ или плодъ по нѣкоя овошка въ тѣхната градина бърза да ни донесе. Ние наблюдаваме и изучаваме донесеното; сетнѣ си отбѣлѣзваме факта въ таблицата. Дѣцата станаха много будни, силно почнаха да се интересуватъ отъ живота на овоцнитѣ дръвчета и не пропушатъ ни

единъ важенъ фактъ изъ него. Ето по-вече отъ мѣсець вече, какъ почти всѣки день донасятъ нѣщо въ училището за наблюдение — било клонче, било цвѣтъ, било листъ, било плодъ, или пъкъ съобщаватъ нѣщо. Не винаги се задоволяваме съ наблюдаването само на донесеното клонче; често ходимъ всички на самото мѣсто да се увѣримъ и да проучимъ по-добрѣ извѣстенъ фактъ. По този начинъ ние прослѣдихме почти всички важни факти при развитието на овощнитѣ дървета прѣзъ пролѣтѣта.

Направихъ това необходимо отклонение за да запозная четеца съ начина, по който ние изучаваме онзи отдѣлъ на естествознанието, който се занимава съ овощнитѣ растения. Само слѣдъ прочитането на тѣзи уводни бѣлѣжки ще бжде на четеца напълно ясно сегашната лекция: „Защо овощнитѣ дървчета не ще иматъ тази година плодъ?“

По-прѣди когато прослѣдвахме, наблюдавахме, изучавахме и си отбѣлѣзвахме въ нашитѣ таблици цвѣтежа на овощнитѣ дървчета, ние додохме до радостното убѣждение, че тази година ще имаме много плодове, че изобщо годината ще бжде плодна: 1) защото зимата бѣше много мека, та не измръзнаха и не се поврѣдиха никакъ пжпкитѣ на овощнитѣ дървчета; 2) защото овощнитѣ дървчета имаха много цвѣтъ; 3) защото при цвѣтежа подухваше вѣтъръ, който спомогна много за правилното опрашване на плодниците.

Но, ето, съвсѣмъ неочаквано, на първи априль и прѣзъ нощта на първи срѣщу втори, падна снѣгъ, 5 см. дебелъ. Всички се изплашихме. „Отидоха овошкитѣ!“ завикаха хората, завикаха и дѣцата въ училището, чули отъ родителитѣ си. Врѣмето бѣше облачно и меко. Снѣгътъ трая всичко около 20 часа. Прѣгледахме сетнѣ нѣкои — почти никакви поврѣди не личаха. Забѣлѣзахме си въ графата „забѣлѣжки“ на нашата таблица това прѣмежиде, прѣживѣно отъ овощнитѣ дървчета така: „На 1-ви априль и прѣзъ нощта срѣщу 2-ри априль падна снѣгъ, 5 см. дебелъ. Трая около 20 часа. Нѣма поврѣди по дървчетата“.

Близко двѣ седмици врѣмето бѣше все мрачно, мъгливо и студено. На 12-и сутринята всички се събудихме изненадани: небето ясно като слъза, слънцето се кани да пекне, но вредъ посребрено съ слана, люто попарило всичко зелено. Въ училището дѣцата ме посрѣщнаха съ викове: „Учителе, отзаранъ паднала слана и изгорила всичко!“ — „Учителе, тати каза, че тази година нѣма да ядемъ ябълки и круши, защото сланата ги изгорила!“ — „Учителе, колко плодъ бѣше завързала нашата кайсия, а сега изпада, защото сланата я ослани!“ и пр. Който ученикъ пристигне, все за сланата бърза да съобщи и за поврѣдитѣ, които е направила въ тѣхния дворъ и въ тѣхната градина. Поговорихме си доста по този въпросъ докато дойде врѣме да влѣземъ въ часъ. Най-сетнѣ си забѣлѣзахме въ графата „забѣлѣжки“: „На 11-ий априль, сутринята, падна силна слана и поврѣди много овощнитѣ дървчета“.

Въ градинитѣ.

Слѣдъ обѣдъ, сѣция день, врѣмето доста хубаво. Казахъ на дѣцата, че ще отидемъ въ близкитѣ овошни градини да видимъ поврѣдитѣ, които е нѣправила сланата на овошнитѣ дръвчета. Наредихме се и тръгнахме.

Ето ни прѣдъ вишнитѣ. Отдалечъ не личи, че сж поврѣдени. Така помислиха и нѣкои отъ дѣцата. Дойдохме до самитѣ дръвчета и си откжснахме цвѣтъ. Разгледахме и видѣхме, че цвѣтоветѣ по най-внѣшнитѣ и най-изложени клончета сж най-много поврѣдени: вѣнчето имъ се е свило, хубавитѣ му бѣли листца сж станали грозни, жълто-кафяви, тичинкитѣ, зурличкитѣ и плодницитѣ имъ сж съвършено изгорѣли и почернѣли. На цвѣтоветѣ по-вжтрѣшнитѣ, по-запазенитѣ донѣкждѣ клончета, поврѣдитѣ сж по-малко: вѣнчинитѣ имъ листа сж съвсѣмъ малко попарени, обаче най-нѣжнитѣ и най-важнитѣ имъ части — тичинкитѣ и плодницитѣ — съвършено сж попарени и почернѣли. Съвсѣмъ малко намѣрихме на гледъ запазени цвѣтове. Каквото забѣлѣзахме по вишнитѣ, почти сжщото забѣлѣзахме и по черешитѣ. Кестенитѣ не сж никакъ поврѣдени, защото не сж се още развили. Дойдохме при прасковата. Тя е пострадала много. Онѣзи цвѣтове, които не сж още вързали, съвършено сж изгорѣни. Нѣкои отъ завързалитѣ малки плодчета, особно онѣзи, които сж обвити още добрѣ отъ чашката, изглеждатъ запазени поне за сега, благодарение на чашката. Но повечето плодчета, особно голитѣ, сж мотом попарени и като се бутнатъ, капятъ. Сжщо, казахъ дѣцата, забѣлѣзали и по тѣхнитѣ кансии (зарзали): и тѣ капѣли, попарени отъ сланата. Отидохме при ябълкитѣ: и тука сжщата напасть. Най-нѣжнитѣ и най-важнитѣ части на цвѣтоветѣ — тичинкитѣ и плодника — сж съвършено почернѣли. Спрѣхме прѣдъ редъ зимни сливи. Учихме по-прѣди, че мнозина отъ жителитѣ на нашия бѣденъ градецъ очакватъ доста отъ зимнитѣ сливи: да си направятъ за прѣзъ зимата ошавъ, рупъ и пестилъ, да си сварятъ сливовица ракия или пѣкъ да ги продадатъ по 10—15 ст. килограма и да посрѣщнатъ насжщнитѣ си нужди. Тази година тѣ ще се лишатъ отъ този доходъ: зимнитѣ сливи сж съвършено изгорѣли отъ лютата слана. Като разгрѣдахме множество цвѣтчета, почти винаги намирахме вжтрѣ малки почернѣли сливки. Най-печални изглеждатъ, защото най-много сж пострадали, орѣхитѣ, отъ които сжщо тѣй очакватъ доходъ мнозина наши съграждани. Като доближихме до нѣкои орѣхи, видѣхме ги да изглеждатъ като опожарени, тѣй много сж почернѣли. Откжснихме клончета да разглеждаме. Нѣжнитѣ зелени части сж тѣй много изгорѣли, че могатъ да се стриватъ „на тютюнъ“, както се изрази едно дѣте.

Разгледахме още множество дървета и всѣкждѣ сжщото намѣрихме: вредѣ горѣно, вредѣ голѣми поврѣди. Мнозина минувачи полюбопитствуваха да видятъ що правимъ, отбиваха се при насъ и като забѣлѣзваха цѣлѣта на нашитѣ наблюдения, поклащаха глави и казваха: „Нѣма, нѣма да ядете, дѣца, тази година плодове!“ Дѣ-

пата търсѣха вредѣ да изнамѣрятъ сами поврѣдитѣ, всичко искаха да видятъ, да бутнатъ, да изпитатъ и да се увѣрятъ въ даденъ фактъ. Множеството тѣхни съжаления, възкличания, запитвания азъ не мога прѣдѣ, затова и не се заехъ да прѣдавамъ. Растежътъ на дѣтския, и изобщо на човѣшкия духъ, е много мжно схватимъ; особни дарби се искатъ за неговото допълване и прѣдаване.

Въ училището.

Дѣца, да си обяснимъ сега, защо овошнитѣ дрѣвчета нѣма да иматъ тази година плодове.

Разкажете, какъ вървѣше развитието на повечето овошни дрѣвчета!

— По-многого овошни дрѣвчета вече нацѣвтѣха. Нѣкои прѣцѣвтѣха и вързаха малки плодчета. Всички хора се радваха, че тази година ще бже много плодна, защото дрѣвчетата дадоха много цвѣтъ и защото подухваше вѣтъръ при цвѣтенето, та стана правилно оплодяването на плодницитѣ.

Каква бѣше зимата за овошнитѣ дрѣвчета?

— Зимата бѣше много добра за овошкитѣ. Имахме мека зима. Нѣмаше виелица, голѣми студове и ледове. Прѣзъ януарий и февруарий иммахме много добри, топлички дни. Дрѣвчетата никждѣ не измрѣзнаха и не изсѣхнаха. Най-добра бѣше зимата за пжпкитѣ на овошнитѣ дрѣвчета.

Каква е пролѣтътъ за овошнитѣ дрѣвчета?

— Колкото зимата бѣше добра, толкова излѣзе пролѣтътъ лоша. Съ влизането си, баба Марта се показа намусена, студена и вѣтровита. Къмъ срѣдата се позасмѣ и постопли малко. Овошкитѣ зацѣвтѣха. На излизане пакъ се намуси и разлюти. На първи априлъ осъмнахме съ снѣгъ. Той валѣ и прѣзъ нощта срѣщу 2-ри априлъ. Благодарение, че вѣтърътъ спрѣ, и малко се постопли врѣмето, и защото бѣше облачно, снѣгътъ бързо се стопи, замрѣзване не стана и овошкитѣ останаха неповрѣдени.

Но какво докара този снѣгъ?

— Но макаръ самъ снѣгътъ да не поврѣди овошкитѣ, той докара лютата слана, която ги поврѣди съвършено и повечето отъ тѣхъ остави безъ плодове.

Разкажете за поврѣдитѣ, които наблюдавахте вчера!

— Вчера разглеждахме овошнитѣ дрѣвчета изъ градинитѣ край „Кьошка“. Всички цѣфнали и завързали овошни дрѣвчета сж съвършено поврѣдени въ цвѣтоветѣ и малкитѣ плодчета. Поврѣдени сж най-много онѣзи овошки, които най-вече се вѣдятъ изъ нашето землище и които даватъ най добри доходи на нашитѣ съграждани. Най-много сж поврѣдени орѣхитѣ и зимнитѣ сливи, които сж най-разпространени въ землището ни и отъ които най-много очаква населението. Сжщо много сж поврѣдени черешитѣ, вишнитѣ, зарзалитѣ, прасковитѣ, дрѣноветѣ и пр. На нѣкои, като на орѣхитѣ, сж поврѣдени всички зелени части; на други, като на вишнитѣ, черешитѣ и прасковитѣ сж поврѣдени вѣнченцата и плодницитѣ; на вси-

чки почти сж поврждени най-нѣжнитѣ и най-важнитѣ части: тичинкитѣ, зурличкитѣ и малкитѣ плодчета. Всѣкждѣ тѣзи части сж изгорѣли и почернѣли.

Какъ изглеждатъ сега овошнитѣ дрѣвчета, особно орѣхитѣ?

— Овошнитѣ дрѣвчета, особно орѣхитѣ, изглеждатъ като, че сж запалени и горѣни, изглеждатъ като опожарени. Като, че е имало пожаръ въ овошнитѣ градини. Както пожарътъ въ нѣкой градъ или село или пѣкъ само въ нѣкоя кѣща опустошава всичко най-цѣнно, така и сланата е изгорила всичко най-цѣнно по овошнитѣ дрѣвчета.

Пролѣтната слана е пожаръ за овошнитѣ градини.

Дали всѣкога пада пролѣтъ слана?

— Не всѣка пролѣтъ пада слана. Ако би падала всѣка пролѣтъ, тя винаги би опожарявала овошкитѣ и никога не бихме имали плодове. По-рѣдко сж годинитѣ, когато пада пролѣтна слана. Па и да падне нѣкога, тя пада много рано, въ началото на мартъ, та прави съвѣстѣмъ слаби, или никакви поврѣди. Ние не сме забѣлѣзвали нѣколко години вече да падне тѣй късно пролѣтъ слана и да поврѣди овошкитѣ. Но мамини и бабини помнятъ, че когато тѣ били малки, падналъ снѣгъ по Гергьовденъ, сетитѣ паднала слана, поврѣдила само овошкитѣ и нея година нѣмало никакви плодове.

Значи, кое ще е причината да падне късно пролѣтъ слана и да направи такива поврѣди?

— Студътъ е причина да се появи слана. А стана студено слѣдъ като валѣ снѣгъ.

Защо не падна слана веднага слѣдъ падането на снѣга?

— Защото слѣдъ падането на снѣга врѣмето бѣше десетина дни все облачно и меко. Сланата се явява при ясно врѣме. Шомъ се изясни прѣзъ нощъта срѣщу 12-и априлъ и сутриньта рано се появи сланата.

Какъ изглежда тя?

— Тя изглежда като снѣгъ, много тѣнѣкъ. На слънцето лѣщи и бързо се стопява. Като я бутнемъ, силно ни студенѣе на ржката, пари. Много по-силно студенѣе отъ снѣга и леда.

Ето дѣца, какъ се образува сланата. Вие знаете, че и овошнитѣ дрѣвчета дишатъ като насъ. Тѣ дишатъ най-вече съ най-нѣжнитѣ си части, съ листата и цѣтѣтоветѣ си. Вие знаете сжщо, че като дишаме ние изкарваме отъ нази си топѣлъ и влаженъ въздухъ. Зимно врѣме, кога е много студено, забѣлѣзвали сте, какъ излиза при дишането ни пара, като духнете по студено стѣкло, парата замръзва. Сжщо и овошкитѣ при дишането си изпуцатъ пара. И въ въздуха има много пара. Забѣлѣзвали сте сутринъ, много рано и вечеръ късно, лѣтно и пролѣтно врѣме каква тѣнка мъглица има надъ градинитѣ. Такива пари е имало отъ дишането на овошкитѣ и на 11-и априлъ прѣзъ нощъта срѣщу 12-и. Врѣмето се изясни и стана много студено. Паритѣ замръзнаха бързо и се обърнаха въ слана. Сланата значи не е нищо друго, освѣнъ ледъ, бързо замръзнали пари.

Защо значи се появи сланата?

— Защото се изясни и стана изведнаж студено прѣзъ нощта. Ако бѣше още нѣколко дни все облачно, може би нѣмаше да падне слана. Кога е облачно, врѣмето е по-мекко.

Ами защо бѣше досега все още студено, като сме вече въ срѣдата на м. априль?

— Защото не се бѣше стопилъ още снѣгътъ по Балкана. Едвамъ днесъ той сѣ съвършенно стопява по близкитѣ върхове. А имали снѣгъ по Балкана, има и студъ, казватъ старитѣ хора.

Общо схващане. Напжтнн въпроси: Какъ вървѣ развитието на овощнитѣ дръвчета? Какви бѣха зимата и пролѣтътъ за овощнитѣ дръвчета? Защо се появи сланата? Какви поврѣди направи тя на дръвчетата?

Изводи: Студената пролѣтъ е винаги опасна за овощнитѣ дръвчета. Късната пролѣтна слана е пожаръ за овощнитѣ градини.

Други часъ. Въ слѣдующия часъ по писане ще си направимъ по едно съчинение, въ което ще опишемъ нещастieto на овощнитѣ дръвчета.

Педагогическа хроника.

Въпросътъ за трудовата школа става все повече централенъ въпросъ въ цѣлото съврѣмено педагогическо реформаторско движение. Едва сега почва да настѣпва едно по-голѣмо развиделяване по неговата теория и практика. Мѣстото на началното увлѣчение и ентузиазизиране се заема постепенно отъ спокойното и обективно вдълбочаване, а съ това и истинско новото и цѣнното въ него придобива тройно реално значение. Ние сме въ разгара на спороветѣ върху сжщината на цѣлитѣ и методитѣ на трудовото училище. И тукъ имаме сжщото онова явление, което често срѣщаме въ историята на педагогията, когато на едно и сжщо понятие прѣзъ различнитѣ врѣмена и отъ различнитѣ педагози се дава най-различно съдържание. До като едни смѣтатъ, че сжщността на трудовата школа се състои въ въвеждането на ржчната работа въ училището съ цѣль да се подготвятъ ученицитѣ по-добрѣ за практическия животъ, други дирятъ чрѣзъ ржчния трудъ да се добератъ до нови елементи на знанието — двигателнитѣ осѣщания — и засилятъ останалитѣ, трети разширяватъ понятието „работа“ и виждатъ въ нея най-сигурния моторъ, възбудителъ на волята къмъ активиране, а четвърти отиватъ още по-нататкъ, като идентифициратъ понятието „работа“ съ понятието „активностъ“ и пр. Естествено е, дѣто и въ първия конгресъ на нѣмския съюзъ за училищна раформа, който се състоя прѣди нѣколко мѣсеца въ Дрезденъ, централно мѣсто заемаше въпросътъ за теорията и практиката на трудовото училище. Върху ос-

новнитѣ му принципи сж реферирали Kerschensteiner и Gaudig, прѣдставители на двѣ различни схващания по отношение сжщността на тая реформа.

Училището, споредъ Kerschensteiner, е станало инструментъ на държавата; цѣльта му се опрѣдѣля отъ задачитѣ на послѣдната. Това обаче е оправдателно само въ случай, когато държавата се схваща като прогресивно развиващъ се съюзъ, който въ своитѣ намѣрения и институции въплъщава мисълта: да се изравни пѣтя на всѣки гражданинъ къмъ пълно нравствено съвършенство. Държавата служи на двѣ цѣли: егоистическа, грижи се за физическото и духовно благоденствие на членоветѣ си, и алтруистическа — подпомага развитието на хураността. Да направи гражданинѣтѣ годни да служатъ на тая двойна цѣль — ето задачата на общественото училище. Но тъй като никой не може да се смѣта като годенъ гражданинъ, който не взема участие въ изпълнението на нѣкоя обществена функция, училището е длъжно на първо мѣсто да подготви питомцитѣ си съ сръчностъ и охота да работятъ извѣстенъ занаятъ. За да може пѣкъ професионалната работа да носи характеръ на нравствена задача, трѣбва да се развие въ младата генерация волята и способността при всѣка работа да се ръководи не отъ личнитѣ си интереси, а отъ тия на цѣлото. Сжщо тъй се явява наложително да се развие у ученицитѣ склонностъ, сила и навикъ да дѣйствуватъ за реализирането на извѣстна идея. Тия три частични задачи могатъ да се реализиратъ само чрѣзъ една нова вжтрѣшна организация на народното училище въ духа на тъй нареченото трудово училище.

Първото отъ тия искания, даване подготовка за бъдещата професионална дѣйностъ на ученицитѣ, води необходимо и непосредствено къмъ въвеждането на професионална систематическа ржчна работа и то прѣзъ всички учебни години. Това се мотивира по слѣдния начинъ: човѣшкото общество има нужда повече отъ мануелна работа, отъ колкото отъ духовна; общото развитие на масата не е нагодено прѣдимино за духовна работа; занаятътъ е историческата основа на всѣка истинска наука и изкуство; при дѣцата физическото образование прѣдшествува душевното и инстинктътъ и влѣчението къмъ мануелна дѣйностъ господствуватъ надъ всички други. Второто искане ще се реализира, когато училището се организира въ формата на едно трудово общество. Само въ тая форма ще се придобиятъ ония привички, които сж необходими, за да може чрѣзъ религията историята и литературата да се подпомогне образуването на ясно нравствено съзнание. По отношение съдържанието на нравствения характеръ, който ще трѣбва да се образува по тоя начинъ, нужно е: Първо, да се образуватъ пасивнитѣ форми на волята: търпение, издържливостъ, грижливостъ, основностъ. Това ще стане чрѣзъ въвеждането на ржчната работа не само като принципъ, а и като учеб. прѣдметъ. Второ, трѣбва да се полагатъ грижи за развитието и на активнитѣ форми на волята: смѣлостъ и инициатива. Трето, развитието на логическото мислене.

На тая форма трудова школа Gaudig противопоставя друга,

въ която центърът е образующата се личност и душевната работа. Възпитаването на добри граждани, казва той, е само една от цѣлитѣ на възпитанието; тя е отъ особена важностъ за нашето врѣме, но тя е само една наредъ съ други още. Наредъ съ гражданския животъ има още и други области на животъ, които сж автономни като напр. областта на професионалния животъ, на фамилияния животъ, на религиозния животъ и пр. Обединяющиятъ принципъ не ще получимъ като разширимъ понятието „държава“, то не се намира въ никое отъ споменатитѣ области на животъ, той е въ самата личностъ, въ човѣка, който дѣйствува въ всички тия области. Не възпитание на граждани, а на личности. Отъ това основно положение слѣдва: училището трѣбва да подготвя за всички области на живота, а не само за професионалния животъ. Колкото се отнася до искането за едно систематическо мануелно обучение, понеже повечето отъ занятията на хората сж мануелни, не подлежи на съмнѣние, че голѣмото болшинство отъ тия, които се занимаватъ съ физическа работа, нѣматъ нужда отъ основно мануелно образование, защото машината все повече и повече измѣстя ржката. А и ако се запитатъ индустриалнитѣ работници, какво искатъ отъ училището, сигурното искане ще бжде не мануелно, а добро духовно образование. Отъ голѣмо значение би билъ ржчниятъ трудъ, ако бѣше нѣщо повече отъ принципа на нагледността. Вмѣсто познания чрѣзъ нагледни, искатъ познание чрѣзъ изложение и създаване. Но, бѣлѣжи Gaudig, полученото по тоя начинъ познание пакъ е нагледно. Обаче, ние смѣтаме, че К., както и другитѣ, които поддържатъ подобни на неговитѣ възгледи, искатъ не да измѣстятъ, а да засилятъ нагледността чрѣзъ мануелната дѣйностъ, както твърдѣ сполучливо се изразява Фребелъ: Пълна нагледностъ ще имаме само тогава, когато възприемането е свързано съ възпроизвеждане“.

Сжщо и тогава би била ржчната работа отъ голѣмо значение, ако тя, въ силата на своята природа, въвеждаше въ училището единъ идеаленъ начинъ на работа и по този начинъ се реформираше цѣлата училищна работа, а въ това число и чисто интелектуалната. Може дѣйствително тая работа да се издигне до една идеална форма, но може сжщо да бжде и тя чисто механическа, бездушна, умъртвяюща. И сжщитѣ ония сили, които могатъ да идеализиратъ ржчния трудъ, идеализиратъ и интелектуалнитѣ процеси. Все пакъ има основание, когато говоримъ за едно по-силно подчеркване значението на мануелната работа. Цѣльта на възпитанието е образуване на цѣлъ човѣкъ, слѣдователно образуване и на тѣлото, до колкото то ни прѣдлага срѣдства да изразимъ вжтрѣшния животъ и „творещецъ“ или „работящецъ“ да реализираме намѣрението на духа. Образование безъ рисуване, безъ техника е непълно. Мануелната работа подпомага сжщо твърдѣ много нагледността и конкретното мислене, „мислене въ образи“, естетическото образование не е безъ значение за бждащия професионаленъ животъ на индивидуума, а не малко е значението ѝ и за развитието на волята. Общо, по-силното подчеркване значението на мануелната работа ще подигне дѣйността на

училището. Но реформата, отъ която се нуждае съвременното училище, само чрезъ тая работа не ще се постигне. Върно е, че съвременното училище трѣбва да стане трудово училище, но трудово училище въ друга смисълъ, а именно: самодѣйната работа на ученика трѣбва да стане опрѣдѣляющата форма на дѣйностъ на училището. Самодѣенъ трѣбва да бѣде ученикътъ прѣзъ цѣлия процесъ на работата; самодѣенъ при поставянето на цѣльта, самодѣенъ при опрѣдѣляне хода на работата, самодѣенъ въ своя пжть къмъ постигане на поставената отъ него цѣль, самодѣенъ въ рѣшителнитѣ моменти на кръстопжтищата, самодѣенъ при контролата и коректурата на работата си и т. н. „Работа“, казва Gaudig, „бне на нѣщо занаятчийско, на занаятчийска работилница“. — Да, разбира се, не зала за слушане, а работилница трѣбва да бѣде учебната стая; мѣсто, дѣто ученикътъ работящиятъ придобива знания и сръчности, а не такава, дѣто нѣма да му се дава знание, дѣто се работи върху него, дѣто го „прѣработватъ“; мѣсто, дѣто подъ ръководството на майстора си придобива техника за работа и прѣди всичко техникътъ съ знания нови знания да придобива“. „Самодѣйна работа на ученика“. — Азъ я виждамъ въ цѣла редица отъ картини: Азъ виждамъ малкия първакъ, който нѣщо моделира; моята шестгодишна дъщеря, която съ собствени сили и на своя отговорностъ прѣписва едно изречение изъ букварчето си; ученикътъ, който всѣки день нотира въ тетрадката си колко е порасълъ посѣтниятъ отъ него факултъ и каква температура показва термометърътъ; единъ цѣль класъ, който тихо работи, всѣка ученичка се е вдълбочила въ едно стихотворение; ученикътъ, работящъ картонажъ, който щудира математическитѣ форми на своята работа, малкиятъ географъ, който анализира една природна картина и пр. и пр. „Нашиятъ принципъ, казва той, е радикаленъ. Той господствува въ обучението отъ първия учебенъ день на първата учебна година до дена на зрѣлостния изпитъ, когато ученикътъ ще се изпитва не върху количеството на придобититѣ знания, а ще трѣбва да покаже какво може да работи. Той господствува въ всичкитѣ дисциплини и въ всичкитѣ видове училища. Той господствува сжщо и въ всички форми на работа. По тоя начинъ трудовата школа развива всички ония свойства, които самостоятелното дѣйствуване може да развие: енергия, издържливостъ, рѣшителностъ, чувство на отговорностъ, чувство на лично достоинство, самокритика и пр. Но и Gaudig минава само мимоходомъ край най-важнитѣ дидактични въпроси: какъ чрезъ самодѣйностъ ще въведемъ ученика въ техниката на работата, по каквъ пжть и съ какви сръдства ще го научимъ да иска да работи, и дали именно въ това отношение за дѣтската възраст мануелната работа не прѣдставлява извѣстно прѣдимство като възбудителка на дѣтската воля къмъ работа. Инакъ и ние смѣтаме, че би било твърдѣ опасно, ако приемемъ трудовата школа въ форма, каквата ни я прѣдставлява Kerschensteiner и по сжщия редъ на мотиви. Не говоря за практическото приложение на Кершенштайнеровитѣ възгледи въ мюнхенскитѣ основни училища, които въ нѣкои отношения споредъ мене

сж въ противорѣчїе съ основнитѣ мисли на самия му реформаторъ. И ние мислимъ, че гражданското възпитание не се заключава главно въ професионалната подготовка на гражданитѣ. Може би такава гражданско възпитание да е въ интереса на извѣстни групи отъ свършената държава, но защо тия групи не искатъ такава гражданско възпитание и за себе си, а само за ученицитѣ отъ нѣмското основно училище? Първитѣ два мотива за въвеждането на рѣчния трудъ като прѣдметъ и принципъ въ училището, които навежда К., ни се струватъ твърдѣ несъстоятелни. Силни сж и на първо мѣсто би трѣбвало да стоятъ третиятъ и четвъртиятъ мотивъ. Вѣрно е, че влѣчението къмъ мануелна дѣйность у дѣтето е господствующе надъ всичко друго, но защо да слѣдва отъ тука, че тая мануелна дѣйность трѣбва да има професионаленъ характеръ?. Дѣтето въ тая възраст е още твърдѣ студено къмъ практическитѣ цѣли на живота, за да се отдава съ удоволствие на работа отъ такъвъ характеръ. Неговата дѣйность се изразява въ неговата игра. Защо тогава, ако искаме дѣтето да работи съ увлѣчение, не вземемъ мануелната работа изъ сферата на играта му или въобще изъ областъта на любимитѣ му занятия? Прѣцѣнява се сжщо значението на рѣчната работа за нравственото възпитание. Ако е въпросътъ за създаване на работно общество, което непосредствено дѣйствува за развитието на волята, такава може да имаме и при чисто духовната работа. Не сами по себе си, а само при опрѣдѣлени условия както мануелната, тѣй и духовната работа могатъ да сж отъ по-голѣмо или по-малко значение за моралното възпитание.

На конгреса на германския учителски съюзъ, който ще се състои прѣзъ м. май т. г. въ Берлинъ сжщо е поставенъ на дневенъ редъ въпросътъ за трудовата школа. По него ще реферира Ernst Weber отъ München. Послѣдниятъ още отъ сега е излѣзълъ съ слѣдната резолюция по тоя въпросъ:

1. Съборътъ на нѣмскитѣ учители се изказва противъ „трудоовото училище“, което иска въвеждането на мануелната работа главно, за да се подпомогне развитието сръчността на рѣката и съ огледъ на една бждаща професия. Затова е и противъ въвеждането на рѣчната работа като отдѣленъ, безъ връзка съ цѣлата училищна работа, учебенъ прѣдметъ.

2. Все пакъ той се изказва за една трудова школа, която се стреми да постави работата въ служба на душевното образование, да въведе изравнение въ грижитѣ за развитието на душевнитѣ сили и сѣтивнитѣ органи и повече отъ колкото до сега да задоволи вътрѣшнитѣ прѣживѣвания, удоволствието къмъ физическа работа, самодѣйността и особеностъта на дѣтето.

3. Споредъ това раздѣление и рѣчната работа е сжщо сръдство, което води къмъ горнята цѣль. Все пакъ той подчерква, че мануелната работа — даже и като методически принципъ използвана — само при отдѣлни учебни прѣдмети и опрѣдѣлена степенъ отъ дѣтското развитие може да намѣри приспособление.

4. Съборътъ на нѣмскитѣ учители посочва съ всички сили на

това, че групирующитѣ се подѣ понятието „трудова школа“ реформаторски идеи само тогава ще могат да станат реформаторски дѣла, когато се гарантира по-голъма самостоятелност на учителя по отношение количеството, избора, разпрѣдѣлението и разработката на учебния материалъ.

Съ малки измѣнения и допълнения, мислимъ ние, горнитѣ тези обгръщатъ най-сжщественото и най-цѣнното отъ всичко онова, което за сега се посочва отъ различни страни като характерно за тѣй наречената „трудова школа“. Ние ще имаме случай да се спремъ върху разискванията, които ще станатъ въ самия съборъ и резолюцията, която ще бжде приета.

По сжщия въпросъ намираме двѣ доста интересни статии въ послѣднитѣ книжки на списанието „Neue Bahnen!“: „Prinzip-Disziplin“ отъ G. Stiehler (März 1912) и „Unterrichtsschule, Arbeitsschule Lebensschule“ отъ prof. Ed. Spranger. (April 1912).

* * *

Въ една отъ миналитѣ книжки на списанието говорихме за устройването на много мѣста въ Германия на тѣй нареченитѣ опитни отдѣления и училища. По инициатива на педагогическата секция на лайпцигското учителско дружество и съ разрѣшението на училищнитѣ власти има основани при 23 основни училища опитни първи отдѣления. Казахме по-рано, че този е единъ отъ сигурнитѣ пжтища, чрѣзъ който ще може да се създаде повече трѣзвостъ и по-голъма гаранция за истинско цѣнното въ обширното и бурно модерно педагогическо движение. Вече цѣла година работятъ въ Лайпцигъ въ тия отдѣления. Не е безинтересно да чуемъ отъ непосредственитѣ работници въ тѣхъ, какво се работи, какъ се работи и какви сж впечатленията имъ отъ тая единопдушна работа. Ето що пише единъ учителъ на такова отдѣление: „Вмѣсто дълги приказки, казва той, единъ примѣръ е достатъчно да илюстрира работата ни. Единъ день рано прѣзъ есенъта излизаме на разходка на полето. Дюлгери работѣха единъ стоборъ. Ние ги видѣхме какъ копаеха, измѣрваха и чукаха. Дѣцата тичаха около имъ — гледаха, очудваха се, говорѣха. Питаха се единъ другъ, питаха хората и мене. Бесѣдващецъ разгледвахъ всичко. „Това е човѣкътъ. Той има бравда. Съ нея сѣче голѣмото дърво. Гледай, това е директъ. Отдолу е намазанъ съ черно...“ Обучение безъ въпроси. Но дали това е въобще обучение? — Да. И по-естествено. Че по-голъмъ интересъ има и по-остро се наблюдава, въ това съмъ сигуренъ. Но езиковата страна? — Диалектътъ! — Но тѣй именно трѣбва да бжде, защото инъкъ ще се изгуби най-хубавото. Трѣбва да се забѣлѣжи, обаче, че дѣцата сами се поправятъ.... Но ето едно отъ дѣцата почва да подражава движенията на дюлгера. Исква заедно съ него да работи. И ние почнахме съ жестове да вършимъ сжщото. Ние копаемъ, чукаме. Чукаме съ сила коловетѣ, по-леко гвоздеитѣ, мѣримъ, сглобяваме и т. н. А слѣдъ това сѣдаме заедно съ работницитѣ и изядаме закуската си. „Слѣдъ обѣдъ въ училищната стая продължаваме да „дюлгеруваме“. Прѣрзказваме прѣживнното. Дванадесетъ дѣца нарисуватъ съ цвѣтни

тебешири стоборът на дъската, а сжщото вършат и другитѣ дѣца съ цвѣтни моливи въ рисуваннитѣ си блокчета. Слѣдъ малко всѣки ученикъ донася кутията си по ржчна работа и нарежда стобора съ пржчици. Подиръ пѣкъ се моделиратъ дирецитѣ и напрѣчнитѣ прѣчки отъ плѣстелинъ и т. н. По тоя начинъ всичко се прѣработва отъ всички страни: езиково, мануелно, душевно. И което е най-доброто: всичко се върши съ радостъ. Езиково несржчното, умствено слабо-развитото дѣте работи често мануелно по-точно и по-добрѣ. Накжсо, всѣки споредъ силитѣ си върши това, що може. Но всички работятъ и това може да се контролира.... Трѣбва ли да посочвамъ, какъ всѣко парче отъ ежедневния животъ ни дава материалъ за работа. Насъ не ни обвързва никаква програма. Почиства ли се прѣзъ лѣтото училищното ни здание, какво по-естествено отъ това да говоримъ, рисуваме, моделираме и пр. въ свръзка съ това. Всичко чрѣзъ непосредствено наблюдение. Едно парче отъ училищната градина, която сами разработваме, една купчина пѣсъкъ, на която играемъ и градимъ колиби съ картинки, които дѣцата носятъ отъ кжщи, праздникитѣ, панаиритѣ, ваканционнитѣ радости, поупкиитѣ на майката — всичко това ни дава съвсѣмъ непринудена и богата подбуда къмъ работа... Около това обучение се групиратъ всички други прѣдмети. Че, напр., нареждането, рисуването и пр. на толкова пржчици е дѣйствително нагледно подготвително смѣтане, не ще съмнѣние. Смѣтаме почти всѣки день, но несъзнателно. Вчера съ пржчици, днесъ съ топченца, утрѣ съ пари, които ние сами сме си измѣрили и изрѣзали отъ хартия. Единъ пжтъ смѣтаме съ точкитѣ на зароветѣ, другъ пжтъ съ ябълки и орѣхи. Много пжти ни се пада да работимъ съ всѣко число въ общото обучение и отъ различни операции. Но не систематическо смѣтане учимъ ние. Това постепенно ще почнемъ много по-късно. Остава четенето и писането. Съ него почваме сжщо по-късно. Въ разходкитѣ си дѣцата често виждаха голѣми реклами и фирми. Това будѣше у тѣхъ желание да ги прочетатъ. При всѣко обучение се привикваха да се вслушватъ въ гласоветѣ, които издаватъ хората при отдѣлнитѣ случаи. Виждахме всѣки день голѣмитѣ латински букви по трамвайнитѣ вагони. Скоро познавахме вече всичкитѣ: А, В, С.... наименовахме ги, когато минѣха край насъ, редѣхме ги въ кжщи съ пржчици, моделирахме ги съ плѣстелинъ, рисувахме ги на дъската и на хартия. Къмъ Коледа дѣцата можеха вече до нѣкждѣ свръзано да четатъ....“

Това що ни казва тоя учителъ далечъ не е достатъчно да ни освѣтли напълно върху цѣлата работа въ опитнитѣ отдѣления. Все пакъ то хвърля макаръ единъ лжчъ свѣтлина върху положителнитѣ и отрицателни страни на онова ново, което съ такъвъ жаръ и изкусность се мжчатъ да реализиратъ тия новатори. Още е рано да се прави каква да е прѣцѣнка върху тая работа. Но намъ се струва, като че много се прѣцѣнява значението на мануелната работа. Не навсѣкждѣ тя е активна или буди къмъ активность. Е добрѣ, не се ли отива въ противоположна крайность, като навсѣкждѣ и за всѣка цѣна се дири да се реди съ пржчици, да се изрѣзва, моде-

лира, рисува и пр., както напр. при запознаване съ буквитѣ, при смѣтането и др. Нѣма ли опасностъ и тукъ да се обърне учениковата работа въ шаблонъ? Нима при всички случаи, за които ни споменува новаторътъ по-горѣ, дѣтето дѣйствително осѣща влѣчение у себе си именно всѣкога да реди съ клечици, да моделири, изрѣзва и пр. Обаче ние си оставаме съ твърдата вѣра, че модерното педагогическо изслѣждане заедно съ опитнитѣ училища, ще прѣдпазятъ трудовата школа отъ подобни крайности, които сж отъ естество да компрометиратъ силничко новото и цѣнното въ нея.

Х. С. Н.

Училищна хроника.

И. П.

Пакъ за хайната срѣщу Бѣлг. учителски съюзъ и съюза на съюзитѣ. Законъ за сключване общ. заемъ за училищни сгради. Великенденскитѣ събори.

Съвсѣмъ не отъ злоба или партизанска страсть ний критикуваме дѣйствиата на училищната власть и факторитѣ, които сж поставени да ръководятъ нашата обща и училищна политика. Ний съ доволство бихме отбѣлѣзали и бѣлѣжимъ всичко, което виждаме, че носи обнова, свѣжестъ, подига и тласка напредъ нашето учебно дѣло. И ако ний сме принудени въ страницитѣ на едно педагогическо списание да критикуваме, да не удобряваме, да съжеляваме за дѣйствиата, особено на органитѣ на училищната власть, това го вършимъ, за да покажемъ заблужденията имъ, да посочимъ пакоститѣ, които тѣзи дѣствия носятъ за ръста на учебното ни дѣло. За насъ не е безразлично какво поведение държи властѣта, и частно училищната власть, какво поведение държатъ и печатнитѣ органи на партиитѣ, отъ които изхождатъ властницитѣ, къмъ ония организации, които въ ладения моментъ се сиятъ да начертаятъ за нашитѣ политически партии една най-рационална училищна политика. При безпринципността, която господствува въ политиката на управлявацитѣ партии, при смѣшването, което тѣ вършатъ на частнитѣ съ общитѣ интереси, при тѣхната свършена индеферентностъ или крайно забъркани понятия за нуждитѣ на училището, дълго врѣме професионалнитѣ организации на българското учителство — Български учителски съюзъ и съюза на класнитѣ учители подпомагани отъ съюзитѣ на другитѣ държавни служители, — ще чертаятъ на партии и държава най-рационалната училищна политика, тъй, както тѣ отъ самата си поява и до днесъ сж я чертали и сж били най-добритѣ нейни носители. Ако въ нашето училищно законодателство, ако въ дѣйстващия сега училищенъ законъ могатъ да се

посочатъ положения, на които искатъ да подражаватъ дори и на Западъ, както това е констатиралъ секретаря на международното бюро на учителскитѣ федерации, Кнудъ, това се дължи прѣди всичко на организациитѣ на българското учителство, на тѣхното въздѣйствиe върху повиканитѣ да властвуватъ политически партии.

Тѣй широко поставената цѣль на основното образование, относителната стабилностъ въ положението на народния учител, повишението макаръ и незначително, на неговата заплата, организацията на прогимназиално и гимназиално образование съ неговата широка общообразователна програма, Висшия учебенъ съвѣтъ и др. сж наложени на нашето законодателство най-главно отъ съюзитѣ на българското основно и класно учителство, на първо мѣсто, отъ Бълг. учителски съюзъ. Българскитѣ управляващи партии сж се принудили да се взиратъ въ нуждитѣ на просвѣтата и да дѣлятъ отъ трохитѣ на държавния бюджетъ за нея не по собствена инициатива; това тѣ сж вършили подъ натискъ най-главно на организираниитѣ учители. И вмѣсто да признаятъ това, вмѣсто да отдадатъ заслужената почитъ на дѣйствителния труженикъ на народната просвѣта, който единствено е останалъ още чистъ и непокаренъ въ срѣдата на сегашнитѣ голѣми и малки обществени дѣйци, вмѣсто да се прѣклонятъ прѣдъ величавата сграда на неговата организация, позволиха си да го обявятъ за „тжпоуменъ“, а организацията му — за най-голѣмото зло въ държавата, за противна на отечественитѣ и народни интереси, за противна на морала, добритѣ нрави и пр. и пр. Противенъ на чл. 83 отъ конституцията билъ не само Бълг. учителски съюзъ, но и съюза на съюзитѣ, съюзътъ изобщо на всички потиснати държавни служачи, които чрѣзъ благороднитѣ си усилия искатъ да унищожатъ дълбоко — загниѣзената корупция въ държава и общество. Всичкитѣ печатни органи на управляващата коалиция въ най-последно врѣме запѣха въ унисонъ тази пѣсень. Прѣдъ насъ възкрѣсва канонадата срѣщу Бълг. учит. съюзъ и съюзитѣ на държавнитѣ служачи, която поставенитѣ сега прѣдъ държавния съдъ г. г. Стамболовисти водѣха въ Новъ вѣкъ и др. вѣстници прѣзъ 1906 и 1907 г. Възкрѣсва тя съ всички инсинуации, клѣвети, извѣржavanja на чужди мисли и др., които него врѣме бѣха пуснати въ пѣленъ ходъ. Дори и личниятъ и наученъ органъ на министра на Народ. просвѣта, „Бълг. сбирка“, не остана чуждъ на тази словесна атака. Въ последната книжка на списанието нѣкой си г. Брутусъ излѣзълъ не само да защити училищната политика на г. Бобчева, но и да подкрѣпи дневната преса въ псувнитѣ ѝ срѣщу учителската и близкитѣ ней организации. Ний не завиждаме нито на умѣлата защита, която г. Брутусъ прави на г. Бобчева, нито на жаргона, който е употребилъ за членоветѣ на учит. организация. Тука Вий ще срѣщнете и дитирамби на фелдфебелскитѣ замашки по прѣслѣдванията на учителитѣ, възхищения отъ това, че сега се най-строго слѣди за всѣко дѣйствие на учителя, че сега учителътъ е поставенъ подъ най-силна опека; ще видите и ласкавитѣ епитети за критицитѣ на г. Бобчевата политика, като „тжпоумни“,

„нѣвежи“ и др., епитети, пустнати тъкмо въ това врѣме, когато патрона на г. Брутусъ прѣслѣдва учителитѣ за непристоенъ езикъ. Тука отъ друга страна има и една визинтийска хитрина да се погледятъ едни, да се охулятъ други, да се насѣкватъ едни срѣщу други, да се понижи борбата, която държавното наемничество води, като съ разни плоскости се осмиватъ „борцитѣ“ и се хвалятъ истинскитѣ родолюбци и пр. и пр. Вий въ тази статия, посветена на „държавата и учителството“ ще срѣцнете слѣдов. всичко, но не и онова, което е прѣдметъ на „борбата“.

Г-нъ Брутусъ и всички, които сж се нахвърляли върху народното учителство, най-старателно искатъ да прѣдставятъ, че недоволството на учителството не иде отъ една неумѣло водена училищна политика, не иде отъ незадоволяване най-назрѣли училищни и учителеви нужди, не иде отъ единъ системно прокараванъ произволъ въ отношенията на властъ и служащи, а идѣло отъ капризъ, отъ партизанска страсть, отъ лична злоба или отъ „тжпоумието и невѣжеството“ на нѣколко фанатизирани социалисти. Ний бихме се само радвали на това обяснение, ако то не е продуктъ на съзнателно затваряне на очи, на приструвки, на умишлено желание така да се говори. Защото тъкмо въ това врѣме, когато се говори, че сега законитѣ най-строго се прилагатъ, пресата и дѣлата на М-то носятъ най-силни факти, които твърдятъ противното. За доказателство ний ще посочимъ само послѣдния брой на Учит. вѣстникъ, отъ дѣто се вижда колко е спазвало правилницитѣ и законитѣ М-то, като е назначавало учители или като се е бъркало въ правата на учителскитѣ съвѣти. Обръщаме внимание още и на начина, по който стана промѣната на програмата и опрѣдѣлението седмичнитѣ часове въ срѣднитѣ училища. По самата програма ний искаме да говоримъ по-специално въ друга книжка на Н. Училище. Но ний сочимъ само на онова прѣнебрѣжение, което М-ра на нар. просвѣта показва къмъ учебния съвѣтъ и къмъ собственитѣ си декларации: Законътъ на просвѣтата иска всѣка реформа въ учебното дѣло да не се поправя безъ прѣдварителното и обсъждане въ учебния съвѣтъ. Г-нъ Бобчевъ много пжти вече декларира, че той всичко ще направи, за да създаде отъ този съвѣтъ най-важенъ органъ на народната просвѣта. Но досега този съвѣтъ не е зель участие нито въ една важна реформа. Законътъ се промѣни, безъ да се зематъ подъ внимание най-важнитѣ рѣшения на съвѣта. Правилникъ ще се промѣни, М-то изпраща дълги и широки послания до съвѣтитѣ и дава принципни мнѣния, които го ангажиратъ, безъ да сондира по тѣхъ съвѣта. М-рътъ разпореди да се впрегнатъ учещитѣ се въ руска униформа, разпореждане съ грамадно възпитателно значение, безъ да попита съвѣта. Най-напослѣдъкъ се промѣни числото на седмичнитѣ часове, програмата за ср. училища се измѣни на нѣкждѣ въ нейнитѣ основи и за тѣзи съ толкова грамадно значение измѣнения пакъ не е питанъ съвѣта. А г. Брутусъ пише: „Г-нъ Бобчевъ заговори твърдо и ясно. Той самъ дѣйствува, както обѣща. Той поставя на първо мѣсто законитѣ и наредбитѣ по своето вѣдомство.“ — Кому да вѣрваме г. Брутусъ, на думитѣ или на дѣлата?

Но г. Бобчевъ заговори „твърдо и ясно“ и по другъ, много, най-болень даже, въпросъ на народната ни просвѣта: той каза въ нар. събрание много твърдо, той обѣща на управ. съвѣтъ на Бълг. учит. съюзъ много „ясно“, той писа и въ I-ва книжка на Училищ. прѣгледъ, че ще прави училищни здания и съ цифри на рѣка дори показва каква въпиюща необходимостъ има за нашата просвѣта отъ тѣзи здания. И той създаде законъ за тази цѣль. Държавенъ вѣстникъ го напечата и той влиза въ сила. Какво донесе този законъ? Срѣщу въпиющата нужда да се замѣнятъ повече отъ 2000 училища—ахъри, хамбари и др., съ модерни здания се отпускатъ всичко 15 мил. лева (не смѣтаме 5-тѣхъ мил. за прогимн.), като се разпоглежда да се харчатъ по 1½ мил. на година, тѣй че за всѣка околия да се изхарчватъ на година около 20,000 лв. Съ тази сума едва може да се построи едно училище. Слѣдов. на година ще се правятъ отъ 50—70 здания, а всичкитѣ 2000 ще се направятъ за около 30 години. Но законътъ има и друга особностъ. Чл. 4 въ послѣдната си алинея иска да се покаже щедъръ и къмъ бѣднитѣ общини. Той иска да имъ прати държавата на помощъ; но имъ я изпраща тѣй, че оставя на нейното благоусмотрѣние да даде тази помощъ, т. е. никога да не я даде. Тѣй се изпълняватъ „твърдитѣ“ и „яснитѣ“ думи. Ний не искаме да говоримъ за другитѣ „твърди“ заявления на г. М-ра—да даде назначението на прогимн. у-ли на общинитѣ, да даде повишение на учителитѣ въ по-къси срокове и пр.

Думитѣ и дѣлата сж тѣй ясни, противорѣчието въ тѣхъ тѣй очебиенно, че не можеше трѣзвото и будно учителство, което се държеше най-първо въ строга резерва, да не заговори. И то стори това. Смѣлостта на учителството подигна злобата на мнозина засегнати въ тѣхното най-болно мѣсто. Хайката се започна. И ето ний сме сега свидѣтели на онова терзание, на което на ново най-будната частъ на учителството е подложена. Ще успѣятъ ли да сломятъ духа му? Ще сумѣятъ ли да заблудятъ обществото спрѣмо своето безсилие и нежелание да трѣгнатъ въ пѣтя на народнополезнитѣ реформи съ този вой, който сж дигнали срѣщу учителството и тѣй близкитѣ му съратници отъ съюза на съюзитѣ? Почти двадесетъ годишния опитъ ни говори обратното: учителътъ, който срѣщу организираното насилие надъ неговата съвѣсть има едно сигурно срѣдство за борба — своятъ каленъ характеръ и желѣзна сплотеностъ, заговори и сега.

Величествени бѣха сборитѣ на повече отъ 1500 народни труженици по великдень въ Търново и Стара-Загора, които и на глухи и на слѣпи показаха, че не ще намѣрятъ въ тѣзи стройни фаланги онова, което дирятъ враговетѣ на народа, на народната просвѣта, на народния учителъ, онѣзи които искатъ да обсебятъ патриотизма за себе си, за да го проявятъ въ години, като паметнитѣ 1885 и 1886.

За лишень пѣтъ ний идемъ да се убѣдимъ, че обновата на нашия животъ, на нашето училище не ще дойде отъ вкостенѣлитѣ въ своя котериенъ егонизмъ властници; за лишень пѣтъ българското

учителство иде да се убѣди, че само борбата, и то не борбата съ „всъкакви“ срѣдства, както умишлено пише г. Брутусъ, а честната и беззавѣтна борба, която то отъ десетилѣтия носи на охлузени си грѣбнакъ, е единственото срѣдство да се чистятъ трѣнитѣ и плѣвелитѣ на реакцията и да се отворятъ широкитѣ друмища за народно благуване и напредѣкъ на просвѣта.

Д. Н.

Учителскиятъ съборъ въ Ст. Загора.

Едно отъ ефикаснитѣ срѣдства, къмъ които е прибѣгналъ и ще прибѣгва сдруженото учителство въ България, било за широкото проагитиране на съюзнитѣ идеали, било за пълното закрѣпване на съюзната мисль и професионална солидарность, било най-сетнѣ за едно по-широко и демонстративно проявление на своето недоволство, плодъ на лошото му материално положение, или поради несправедливоститѣ, които сж извършвани надъ него отъ официалната училищна власть — това е свикването на редъ учителски събори. Тия послѣднитѣ несправедливоститѣ сж били или закани, или обиди, каквито сдруженото учителство въ историята на своето организационно движение познава вече доста. Не е потребно да ги припомнимъ. Достатъчно е само да отбѣлѣжимъ, че това сж били и ще бждатъ величествени демонстрации и най-блѣскавъ триумфъ на съюзната мисль, която днесъ витае надъ умоветѣ не само на учителството въ България, но и на ония кръгове, които сж дирижирали или днесъ дирижиратъ сѣдбинитѣ на страната.

Да се доказва грамадното значение на учителскитѣ събори и отъ организационно и отъ обществено значение, ще рече да се доказва една очевидна истина, а това би било една излишна работа. Онова, което би трѣбвало да се прибави, то е да се прѣпорѣча щото тия събори да ставатъ ако е възможно и прѣзъ лѣтната ваканция, като се по добръ организиратъ и изобщо по-добръ подготвятъ. За моментъ бихме могли да кажемъ, че ако не днесъ, то въ едно най-скоро врѣме сдруж. учителство ще бжде принудено да прибѣгне до по-рѣшителна мѣрка за защита било на своитѣ професионални интереси, било за едно общо право, каквото е правото за коалиране, за сдружаване, правото за колективна борба, която има всичкитѣ основания да бжде засегната и ограничена; въ такъвъ случай то ще бжде принудено да прибѣгне до свикването на редъ демонстративни събори, подобни на ония на 19 ноември 1907 г., които събори, нека се надѣваме, не ще останатъ безъ значение.

Тая година, като сериозенъ активъ на нашето сдружено учителство, могатъ съ право да се смѣнатъ двата учителски събора въ Търново и Ст. Загора, които прѣдставляватъ двѣ великолѣпни ма-

нифестации на нашите съюзни идеи. Длъжимъ първо една кжса бѣлжка специално за учителския съборъ въ Ст. Загора, който съборъ, въпрѣки голѣмитѣ мѣстни неудобства, все пакъ бѣ повече отъ добръ посѣтень и отлично постигна своите задачи.

Съборътъ бѣ откритъ на 23 мартъ въ 10 часа сутринята въ салона на Работническия домъ отъ прѣдседателя на Ст. Загорското окол. учителско д-ство, енергичния и прѣданъ съюзень дѣецъ Господинъ Желевъ съ кратка но прочувствена рѣчь, която бѣ изпратена съ бурни ржкоплѣскания.

Пръвъ реферира *Д. Негенцовъ* върху *професионалното движение на държавните служаци у насъ*. Референтътъ още въ първите си думи подчерта мисълта, че нѣма претенцията да даде едно пълно и достойно изложение на въпроса. Намира, че едни и сжщи социални и политически причини оправдаватъ движението къмъ организиране и борба и въ срѣдата на държавните служаци, и въ срѣдата на частното наемничество. Спрѣ се на причините, цѣлитѣ и задачите, които слѣдва професионалното движение на държавните служаци, и срѣдствата: петиции, протести, събрания, бойкоты, саботажы, стачка, спомагателна каса и пр. Методъ и тактика: организиране на всички елементи отъ професията, разномислие, но единство въ дѣйствиата, постоянна и непримирима борба и сближение съ еднаквите по участь и положение наемници въ държавното и частно наемничество. Тенденция въ професионалното движение: самосиндикализъмъ, партиенъ синдикализъмъ и свободенъ синдикализъмъ. Неутрализъмътъ въ професионалното движение, който отива до политически пасифизъмъ и до обезличаване на професионалното движение, до обръщането професионалните съюзи въ организации бездушни или послушни орждия на държавата и управляващите партии. Съюзътъ на съюзите, като най-виша форма на организация.

Втори референтъ бѣ *Тома Петровъ*, който реферира по *Дветѣ учителски организации*. Референтътъ се спрѣ върху причините, които породиха разцѣплението и създаването на двѣтѣ днесъ уч. организации, които поради тоя фактъ обезличаватъ ефикасността на борбитѣ, които професията би могла да води. Спредъ референчика, теоритѣ за професионалното безсилие на учителството, които теории се проповѣдватъ отъ тѣсните социалисти, сж едни абсурди. Спрѣ се по-подробно върху тия теории, върху ония противорѣчия и недомислия, съ които изобщо е изградена цѣлата теория на тѣсните социалисти относно синдикалното движение на държавните служаци и заключи, че само Бълг. уч. съюзъ е, който води най-разумна и най-резултатна борба за всестранното подобрѣние положението на нашето учителство.

Трети реферира *Георги П. Минчевъ* върху *принципа на задължителното учение, прѣчки и срѣдства за прилагането му*. Споредъ реферата, тоя въпросъ не се заключава само въ формалното му разрѣшаване, но и въ качеството на работата. Подробно излага състоянието на тоя въпросъ, като отлично го илюстрира съ разни диаграми, специално нагодени за случая. Въпросътъ бѣ тѣсно

свързанъ съ ония колебания, които ставатъ въ нашия ступански животъ, негодността на училищнитѣ здания и пр.

Послѣденъ реферира *Д-ръ Хр. Негенцовъ* върху *Най-новитѣ педагогически школи*. Въпросътъ за възпитанието и образованието, споредъ референта, не може да остава въ тѣсна рамка; той е вече въпросъ широко общественъ, въпросъ социално-политически. Спира се широко върху дидактическото художество и трудовата школа.

Нито можемъ, нито е потрѣбно да правимъ едно дълго изложение на реформитѣ. Ние по-скоро сподѣляме своитѣ впечатления отъ Ст.-Загорския уч. съборъ. Но бихме сгрѣшили, ако не пожелаехме поне послѣднитѣ два реферата да бждатъ отпечатани, стига референтитѣ да иматъ и свободното врѣме и доброто желание да ги напишатъ и приготвятъ за печатане.

Съборътъ бѣ закритъ сжщо така отъ прѣдседателя на Ст.-Загорското околийско учителско дружество, слѣдъ като се взе съотвѣтната протестна резолюция срѣщу поведението било изобщо на коалиционното правителство, било на министерството на нар. просвѣта.

Освѣнъ другарската разходка, която се направи изъ града, на 25 вечерята по случай съюзния празникъ се даде литературно-музикална вечеринка, на която говори *Г. Пенчевъ*. Всички съборяни се разотидоха съ чувство на полезно прѣкарано врѣме.

Нашитѣ лични впечатления отъ тоя съборъ сж отлични, и ние не бихме сгрѣшили, ако кажемъ, че повече да се желае нито е възможно, нито би могло да бжде желателно. Едни сж почерпили поука, други куражъ въ своята всѣкидневна работа, а трети отрадна почивка слѣдъ уморни дни въ близкото единение на еднаквиѣ по положение и сждба свои другари.

Външна хроника.

Допълнително образование.

Дания. Въ земледѣлскитѣ окрѣзи на Дания сжществуватъ курсове за възрастни още отъ 1814 година. Учителитѣ сж задължени да даватъ допълнителни знания прѣзъ зимнитѣ вечери на младежитѣ, които иматъ 14 години. Но младежитѣ, които иматъ 14 навършени години не сж подчинени на задължителното образование, не сж длѣжни да посѣщаватъ тия курсове; слѣдователно, курсовеѣ за възрастни се водятъ само отъ една трѣта отъ учителитѣ. Образованието се дава безплатно и обгрѣща главно датски езикъ, аритметика и писане. Държавата подпомага материално тия курсове.

Отъ 1900 г. на самъ е започнато да се дава подобно образование въ градоветъ, но има до сега курсове само въ една четвъртъ отъ градоветъ (отъ 79 града, само въ 19 има устроени подобни курсове за възрастни). По-голѣмата частъ отъ ученицитъ сж работници на 20 и повече години. Младежитъ отъ 14—20 год. посѣщаватъ обикновенно професионалнитъ училища (технически и търговски), кждѣто сжщо се изучаватъ датски езикъ, аритметика, писане и пр. Държавата сжщо субсидира тия курсове.

Сжществуватъ сжщо около стотина висши народни училища за момичета, за момчета или смѣсени (отъ които $\frac{1}{3}$ земеделчески), посѣщавани отъ хиляда ученици, по-голѣмата частъ отъ които сж на възраст отъ 18 до 25 години.

Въ Копенхагенъ сжществуватъ отъ 10 години насамъ общински курсове за младежи и възрастни, организирани и поддържани отъ самия градъ. Ученицитъ отъ тия курсове сжщо плащатъ за годишния курсъ (отъ октомврий до априлъ) една такса отъ 4-20 лева. Обучението се дава отъ общинскитъ учители и учителки и обгръща: датски езикъ, аритметика, писане, математика, английски, френски, нѣмски, книговодство, дактилография, пѣние, домашна икономия и пр. Прѣзъ 1909 г. тия курсове сж били посѣщавани отъ 1493 ученика.

Испания. Въ Испания първоначалното образование е задължително отъ 6 до 12 год. възраст. Липсата на училища не позволява да се приложи закона съ всичката му строгостъ. Знае се, че числото на безграмотнитъ е значително: то приближава 28%. Образованието не е задължително за възрастнитъ.

Сжществуватъ въ Испания обикновени курсове за възрастни, училища или недѣлни курсове за момичета и за момчета, създадени отъ частната инициатива; а сжщо и специални курсове, създадени отъ едно голѣмо число частни дружества.

Официалнитъ училища за възрастни сж реорганизирани съ едно окръжно на министра на народн. просвѣта, г-нъ Gimeno отъ 4.X. 1906 г. Бѣ сжщо публикуванъ и единъ правилникъ. Въ първоначалнитъ училища основани сж вечерни курсове за момичета и момчета. Тия курсове сж отворени непрѣкъснато 5 мѣсеца, отъ октомврий до февруарий включително и се даватъ прѣзъ всички работни дни по 2 часа на день.

Окръжното на г-на Gimeno прѣдписва прѣподаването на слѣднитъ прѣдмети: испански езикъ (четене и писане), аритметика, елементарни познания по правото и гражданското възпитание, познания по физически и естествени науки и хигиена. Географията, рисуването и ржчната работа сж факултативни прѣдмети за момичетата.

Държавата отпуска стипендии на тия курсове. Възнаграждението на учителитъ и помощници-учителитъ е 600 лв. за първитъ и 300 л. за вторитъ. Въ Испания има 11,800 официални и 28 независими училища за възрастни.

Въ Мадритъ има 31 общински училища за възрастни мъже и 19 за жени. Всички сж безплатни.

Люксембургъ. Правителството е отворило публични училища за възрастни, които сж вечерни или недѣлни; отъ тѣхъ едни сж за рисуване, други по четене за младитѣ момичета. Тия училища сж биле на брой 816, отъ които 444 за момчета и 372 за момичета. Посѣщението на тия училища е свободно, незадължително. Прѣдметитѣ за изучаване сж опрѣдѣлени отъ общинитѣ. Вечернитѣ училища обематъ обикновено свѣтскитѣ прѣдмети (нѣма ни религиозно, ни морално обучение). При това, въ извѣтни случаи се прѣподаватъ рисуване, естествена история, общи познания по химия, физика, водене на търговски и др. книги, и въобще работи, които се харесватъ на учителя да прѣподава. Специална програма липсува. Тия училища се посѣщаватъ обикновено отъ дѣца на възраст отъ 13 до 18 години. Но често се посѣщаватъ и отъ по-възрастни. Възнаграждението, отпущнато на учителитѣ, е доста слабо. Въ повечето случаи 1·25 — 2 лева на часъ.

Всичко това, както се вижда, е твърдѣ злѣ организирано. Въ единъ конгресъ, държанъ отъ люксембургскитѣ учители, тия послѣднитѣ сж искали една специална програма, дневни курсове и едно по-прилично възнаграждение. Тия желанія не сж още реализирани, но има изгледъ една частъ отъ тѣхъ да бжде въ кжсъ срокъ осъществена.

Нека при това забѣлѣжимъ, че посѣщението на училищата за възрастни е вече направено задължително въ извѣстно число общини, а именно: въ 5 училища за момчета, въ едно за момичета и въ 16 други за момчета и момичета. Въ числото на училищата за възрастни влизатъ сжщо извѣстно число частни училища за възрастни, ржководени всички почти отъ духовни лица; това сж домакински, ржкодѣлни и пансионати училища, на брой 40 въ цѣлата страна.

Норвегия Норвежкитѣ училищенъ законъ съдържа слѣдния правилникъ:

§ 1. Заедно съ кантоналнитѣ училища общинското управление може да отвори допълнителни училища за младежитѣ отъ двата пола на възраст до 14—18 години, за да запази и доразвие първоначалното имъ образование.

Въ § 9 е казано, че врѣмето на това допълнително образование може да се разшири отъ единъ до шестъ мѣсеца. Може сжщо да се устройватъ курсове за 2 години (напр. първата година 6 мѣсеца и другата година 6).

Окржжната училищна каса плаща $\frac{3}{4}$ отъ разходитѣ на кантоналнитѣ допълнителни училища.

Законътъ за градскитѣ училища въ § 1 казва, че за младежта, която е минала първоначалното училище, споредъ рѣшението на общинското управление, могатъ да бждатъ присѣдинени допълнителни училища къмъ първоначалнитѣ, които училища могатъ да бждатъ наредени съ класове или пѣкъ просто курсове съ 4—10 часа на седмица.

Допълнителнитѣ училища се намиратъ подъ върховния контролъ

на министерството на народната просвета; тѣ сж наредени по планъ, санкциониранъ отъ сжщото министерство. Обучението е бесплатно.

Румания. Допълнителното образование такова, каквото по настоящемъ сѣществува, се урежда отъ закона отъ 30 априль 1896 г. съ неговитѣ измѣнения отъ 1901, 1903—1908 години.

Членъ 32 отъ закона за първоначалното и педагогическото образование задължава всички членове на учителското тѣло въ селата да устройватъ единъ или два пѣкти въ седмицата допълнителни конференции и курсове, които да траятъ поне два часа, за ученицитѣ довършили курса на първоначалното образование, но не навършили още 14 години и които не посѣщаватъ друго по-висше училище.

Посѣщението на допълнителнитѣ курсове е задължително отъ м. октомврий до свършека на учебната година (юний).

Всѣка година на 15 октомври главнитѣ учители съставятъ списъкъ на ученицитѣ, които трѣбва да посѣщаватъ допълнителнитѣ курсове и, споредъ този списъкъ, изпраща се официална покана за записване на настоящицитѣ или законнитѣ имъ прѣдставители. На 18 октомврий започватъ занятията. Слѣдъ двудневно не мотивирано отсѣствие, изпраща се нова покана, *покана за глоба*. За първитѣ 6 дни глобата е 60 ст. на день.

Цѣльта на тия допълнителни конференции и курсове е да упражни ученицитѣ въ прилагането на придобититѣ прѣзъ послѣднитѣ двѣ училищни години знания, да провѣри и доразвие първото обучение.

Прѣподава се главно:

1. *Четене* на избрани откъслечи изъ Историята, Географията, Естеств. науки, Физиката и Земледѣлието. Ученицитѣ се приучватъ да четатъ въ дома си автори, които имъ се даватъ отъ училищната библиотека, да резюмиратъ писмено и съ свои думи устно да разкажатъ въ класъ съдържанието на прочетенитѣ четива.

2. *Писане*. Вънъ отъ резюметата, по-горѣ споменати, упражняватъ се ученицитѣ въ писане на търговски писма, квитанции, договори, заявления и пр. и пр.

3. *Аритметика и Геометрия*. Задачи и упражнения върху метрическата система, върху проститѣ дроби, изчисления на прости и сложни лихви и най-послѣ върху мѣрkitѣ за повърхнина и обемъ.

Вънъ отъ тѣзи седмични часове на допълнителнитѣ курсове, ученицитѣ, ненавършили още 14 години, участвуватъ заедно съ другитѣ ученици отъ послѣднитѣ отдѣления на първоначалното училище въ практическитѣ работи било по земледѣлие или рѣчни работи.

Числото на тия часове, прѣдначначени за тия занятия, не трѣбва да надминаватъ двата часа на седмица.

Въ училищата за момичета, практическитѣ занятия по земледѣлие и рѣчна работа се замѣнятъ съ рѣководѣлие.

За допълнителнитѣ курсове нѣма изпитъ. Но трѣбва да се упомене въ главната книга на училището и въ свидетелството на у-

ченика, дали посѣщението е било редовно и дали придобититѣ отъ ученика знания сж задоволителни.

Въ училищата съ много отдѣления двата часа на допълнителнитѣ курсове сж водени по редъ всѣка година отъ едного отъ учителитѣ; освободени сж отъ това задължение само учителкитѣ отъ смѣсенитѣ училища. Ръчната работа се води отъ учителя по ръчна работа, а практическитѣ занятия по земледѣлие — отъ главния учителъ на училището.

Допълнителнитѣ курсове и курсовѣтѣ за възрастни никога не ще бждатъ съединени едни съ други.

Що се отнася до резултатитѣ отъ тава образование въ Румания, трѣбва да се забѣлжи, че тѣ съвсѣмъ не сж задоволителни. Прѣдписанията на закона не сж изпълнени. И това е по причина на голѣмата осѣждностъ на учители и на голѣмото количество трудъ, който трѣбва да бжде изразходенъ отъ руманския учителъ било въ неговата чиста учителска работа, било въ неговата извънъ училищна дѣйностъ.

Жертви и повече жертви, туй трѣбва да се прибави за дѣлото на народното образование.

Франция. Въ Франция не сжществуватъ задължителното посѣщение на допълнителното или училището за възрастни.

Курсовѣтѣ за безграмотни възрастни функциониратъ правилно; тия отъ тѣхъ, които сж отворени за неграмотнитѣ войници, даватъ прѣвъзходни резултати.

Курсовѣтѣ за възрастни, които иматъ за цѣль продължението на общата култура и проникване на практическото знание, а именно: земледѣлие, търговия и индустрия за момчетата, и домакинското възпитание за момичетата, се посѣщаватъ редовно и слушателитѣ извличатъ отъ тѣхъ дѣйствителна полза. Тѣзи курсове сж биле ръководени отъ 70,000 учителки и учители и отъ 10,800 прѣподаватели, неучители.

На редъ съ тия сжщински курсове за възрастни, сжществуватъ въ Франция едно голѣмо число институти отъ всѣкакъвъ видъ, които съ полза сътрудничатъ на дѣлото на народното възпитание; тѣ сж дѣло на частната инициатива.

Споредъ рапорта на главния инспекторъ, Е. Petit, за учебната 1909—1910 г., тия курсове се прѣдставляватъ отъ:

1-во. Училищни попечителства 2255 съ 920 момчета и 1528 момчета.

2-ро. Сдружения на бивши ученички и ученици, често групирани въ съюзъ или федерация: 6278 съ 2470 момчета и 1538 момчета;

3-то. Сдружавания за снабдяване младитѣ момичета съ прикя. Работитѣ на тия сдружавания заслужаватъ особно внимание за цѣльта, която прѣслѣдватъ и услугитѣ, които принасятъ на младитѣ момичета;

4-то. Дружества за народното образование: филотехническо сдружение, парижко политехническо сдружение, филوماتическо (на-

уколюбиво) дружество въ Бордо, Ронско дружество на професионалното образование, Реймско индустриално дружество, и т. н.

5-то. Лига на свѣтското образование, която групира въ себе си много хиляди различни дружества.

6-то. Народни университети;

7-мо. Общество за събрания и народни четения;

8-мо. Свѣтска младежъ и Републиканска младежъ;

9-то. Послѣ-школни свѣтски стрѣлчески дружества: 1800;

10-то Училищнитѣ взаимноспомогания, най-вече въ кантонална форма, обематъ 82,186 членове, 80,000 отъ които съставляватъ часть отъ слѣдъ-школнитѣ секции.

Близко 5 милиона лева сж биле пожертвувани за взаимни помощи.

Финансовитѣ източници, които даватъ животъ на тѣзи просвѣтителни прѣдприятия, произлизатъ отъ частната инициатива (дарение, пожертвувания, подписки, вноски и пр.)

1. отъ общинскитѣ и окржжни свѣти;

2. отъ държавата.

1. Частни инициативи: подаръци и пр. 37,417 лв.

2. Вноски на дѣйств. и почетни членове . . . 2,500.000 „

3. Общинскитѣ свѣти 1,574,973 „

4. Окр. свѣти 74,782 „

5. Държавата 800,000 „

Или всичко 5,000,000 лева, отъ които 70,000 учителки и учители получаватъ приблизително 680,000 лв. годишно или по-малко отъ 10 л. на човѣкъ. Вънъ отъ това имъ се дава още 15 дни ваканция и различни почетни награди; послѣднитѣ два начина за насърчение сж само критикувани отъ заинтересуванитѣ.

Трудно е да се отбѣлжи, даже въ разюме, извършената работа отъ тия курсове.

Тѣзи удивителни организации, насърчавани отъ цвѣта на французската мисль, правителството и републиканскитѣ общински свѣти, прѣскагъ съ една безподобна щедрость науката и истината.

На първия редъ отъ тия, които извършиха тази работа, трѣбва да се тури учителския персоналъ, който пое върху себе си най-неблагодарната и най-тежка часть отъ това дѣло.

Въпрѣки привързаностъта на този персоналъ, който по нѣвга изнеможава отъ работата, само цвѣтътъ на френската младежъ участвува въ благодаренията на тия дѣла. Това е недостатъчно. Трѣбва всичкитѣ истински приятели на свѣтското училище да дадатъ на дѣлото съдѣйствието съ своя опитъ, съ своитѣ теоригически и практически знания, а така сжщо, ако имъ е възможно, съ своята парична подкрѣпа. Това още не е достатъчно: трѣбва не само черакуването да бѣде задължително, но още трѣбва да се направи задължителна общата култура, подготовка за животъ.

Свършеното общество трѣбва да тури на пръвъ планъ отъ всички свои социални и човѣшки грижи културата на дѣтето, на всички безъ изключение дѣца; то трѣбва да ги подготви да ста-

натъ просвѣтени и свободни хора; съ една рѣчь да направи отъ тѣхъ хора въ пълната най-благородна смисълъ на думата.

За достигане на тази цѣль, трѣбва образованието да бѣде задължително, приспособено къмъ различнитѣ нужди, да бѣде продължено до 16 или 18 годишна възраст за дѣцата отъ двата пола. Държавата трѣбва да поеме управлението и разноскитѣ.

Това сторено, остава на частната инициатива още широко поле на дѣйностъ: не само тя ще има дѣлъ въ прилагането на закона и направянето му плодотворенъ, но тя, пионеръ на цивилизацията, ще подтиква нашата младежъ къмъ повече свѣтлина, повече истина, повече красота, къмъ повече реално щастие.

Холандия. Допълнителното образование се дава въ три различни вида курсове; продължителни, повторителни и професионални. Първоначалното задължително образование започва отъ 7-та навършена година и свършва слѣдъ като ученика е свършилъ шестъ отдѣления; задължителността не се простира слѣдъ 13-та година. Допълнителното образование не е задължително.

I. Продължителни курсове. Тия курсове сж учрѣдени по силата на чл. 48 отъ закона, който законъ отпуска една извънредна държавна субсидия на всѣко училище, което има вънъ отъ програмата си, вънъ отъ задължителнитѣ прѣдмети, поне два отъ слѣднитѣ прѣдмети: френски езикъ, нѣмски, английски и алгебра.

Това образование може да бѣде считано като една подготовка за гимназията.

II. Повторителни курсове. Както казахме, посѣщението на повторителнитѣ курсове не е задължително, обаче общинитѣ могатъ да бждатъ задължени да организиратъ тия училища.

Обучението трѣбва да има най-малко 96 учебни часа годишно; уроцитѣ трѣбва да образуватъ редовенъ курсъ.

Обучението трѣбва да обгръща най-малко четири прѣдмета, отъ които поне два да сж отъ програмата на първоначалното образование.

Едно министерско окръжно казва, че ученикътъ може да избере два прѣдмета отъ 4-хъ вписани въ програмата.

Повторителнитѣ курсове ■ могатъ да се ограничатъ съ прѣдметитѣ на първоначалното образование; тѣ трѣбва да обгръщатъ и професионалното образование.

Сумитѣ, които държавата отпуска на общинитѣ, се прѣсметатъ на 60 стотинки на часъ за класъ съ единъ минимумъ отъ 192 часа на година. Това изчисление се прави за всѣко училище.

Понеже законътъ счита *повторителнитѣ курсове* като продължение на първоначалното училище, то всѣка община или всѣки частенъ училищенъ комитетъ има правото на толкози пжти 192×0.60 лева, колкото първоначални училища иматъ, безъ да държи смѣтка за тѣхния брой. Възъ основа на това начало държавата е заплатила прѣзъ 1907 г. една сума отъ 311,488 лева, а всичкитѣ разноски на държавата и общинитѣ възлизатъ за сжщата година на 1,081,122.12 лева.

Както се вижда, разходите сж незначителни; повторителните курсове сж въ своето начало и правителството прѣзъ 1901 г. е за-явило, че то съжालява, дѣто това образование не е задължително. Необходимостта отъ задължителността се чувствува, тя се иска.

Професионални училища. Макаръ Холандия да не притежава още едно законодателство върху професионалното образование, тя, обаче, брои, съ финансовата намѣса на общините, на окръжията (провинциите) и на държавата, едно голѣмо число занаятчийски училища, училища за възрастни, прѣдначатени за работници, рисуvalни институти, училища за изкуствата, училища за машинисти, шивачи, обушари, типографи, рибари и пр., индустриални училища, домакински, шивачници и т. н.

Трѣбва да се желае, щото тия училища да бждатъ безплатни за бѣдните.

Чехия. Въ Чехия не съществува още специаленъ законъ, както напримѣръ въ Долня Австрия. Има само училищно задължение за чираците чрѣзъ заповѣдъ на министра на народното просвѣщение. Всички чираци отъ който и да било занаятъ, които се намиратъ въ околностите на града, гдѣто съществува допълнително училище (на 4 килом. приблизително отъ града), сж задължени да посѣщаватъ това училище до 18 годишната си възраст, съ изключение на ония, които посѣщаватъ друго училище, поставено на същитѣ начала. Чираците, които сж посѣщавали всичките курсове, не сж задължени да останатъ въ послѣдния курсъ до 18 годишна възраст. Кур-советѣ сж обикновено 2 или 3. Въ голѣмитѣ градове има 3 курса (наречени класове), въ малките — само 2 курса. Всѣки курсъ трае 6—7 мѣсеца прѣзъ зимата, като се почне отъ 1-ий или 16-ий октомврий до 30-и априлъ. Ако курсътъ започне на 1-и октомврий, учениците иматъ прѣзъ Коледа 2 седмици ваканция.

Въ малките градове или села (по-малко отъ 2000 жители), кждѣто допълнителните училища не сж организирани, чираците оставатъ безъ никакво възпитание, понеже нѣма задължителност да се организирватъ допълнителни училища.

Всички господари сж задължени да дадатъ достатъчно врѣме на чираците си, за да слѣдватъ редовно курсоветѣ. Тия отъ господарите, които не се подчинятъ на това задължение, законътъ или имъ отнема правото да взематъ чираци, или ги осжда на глоба отъ 20 до 100 крони. Ако чираците не искатъ да слѣдватъ курсоветѣ редовно, продължава имъ се чиракуването отъ $\frac{1}{4}$ до $\frac{1}{2}$ година. Рѣдко сж господарите които не пазятъ задълженията си, когато чираците често сж наказвани за това. Въ послѣдната година въ Прага е имало 40 такива случаи.

Въ голѣмитѣ чехски градове има за всѣки занаятъ специални училища, понеже се срѣщатъ много чираци: напримѣръ, има училища за хлѣбари, за шивачи, за бръснари и т. н.

Въ допълнителните училища се изучава главно чешки езикъ, математика, кореспонденция, рисуване (декоративно и професионално), послѣ това, което е необходимо за всѣки занаятъ: нѣмски,

френски, латински, руски, физика, технология; послѣ практически обучение, което не е твърдѣ развито, понеже почти нѣма ателиета.

За търговскитѣ чираци има още специални училища, но обикновено има други прѣдмети за учение: чешки, нѣмски, френски (не често), математика, търговски познания, география, стенография и пр.

Всички тия училища сж надзиравани отъ една комисия съставена отъ членове отъ учрѣжденията, които ги субсидиратъ: правителството, търговската камара, градоветѣ и корпорациитѣ. Частни дарения се приематъ. Правителството обикновено плаща $\frac{1}{3}$ отъ всичкитѣ разноски.

Допълнителнитѣ училища сж инспектирани отъ инспектори, назначени отъ правителството. Тѣзи инспектори сж обикновено учители отъ професионалнитѣ училища (изкуства, занаяти, търговия и пр.) и тѣ сж длъжни да посѣтятъ всѣко училище всѣки двѣ години. Тѣ сж плащани отъ правителството.

Обучението въ допълнителнитѣ училища се води отъ учителитѣ на първоначалнитѣ училища и на прогимназитѣ, отъ учителитѣ на срѣднитѣ училища (рѣдко) или професионалнитѣ, отъ индустриалнитѣ, отъ търговскитѣ, а практическитѣ занятия — отъ майстори. Има сжщо нѣколко инженери, чиновници, лѣкари, които четатъ лекции. Учителитѣ сж плащани отъ комисията, която организира училищата; тѣ получаватъ обикновено отъ 8:40 до 12:60 лева на мѣсецъ. Има на седмица отъ до 2 до 8 учебни часа, рѣдко повече. Въ нѣкои градове не е позволено на учителитѣ да обучаватъ повече отъ отъ 4 часа на седмица.

Изисква се, обикновено, учителитѣ, които прѣподаватъ въ допълнителнитѣ учил., да бждатъ подготвени за тази работа. Много учители сж посѣщавали различни курсове, за да увеличатъ своя запасъ отъ знания. Тия курсове сж устроявани отъ правителството при професионалнитѣ училища: изкуства и занаяти, търговски училища и пр.

Въ послѣдньо врѣме започнаха да организиратъ допълнителни училища за млади момичета, които се повѣржаватъ на чиракуване; има вече такива въ нѣколко градове въ Чехия, най-вече въ Прага, близо 30 класа.

Въ земледѣлческитѣ области, допълнителното училище е твърдѣ злѣ организирано: сжществуватъ нѣколко училища за младитѣ земледѣлци, но тѣ не сж достатъчни. Народътъ, прочее, изказва желание да бждатъ увеличени и задължителни; но липсватъ пари за това. Пожертвуванията сж малки и доброволни, но може да се каже, че това сж учителитѣ, които правятъ най-многого за развитието на допълнителното образование.

Къмъ много професионални училища сж присъединени различни курсове за чирацитѣ, които добиватъ най-добри успѣхи. За сега се иска специаленъ законъ за допълнителното образование, което да бждѣло задължително за юношитѣ.

Въ Прага различнитѣ курсове на професионалнитѣ училища обематъ 22 специални училища за чираци (момчета и момичета) и едно за тия, които изучаватъ търговията. Тѣ наброяватъ приблизи-

телно 110 класа съ 5000 ученика и коштуват повече от 157,500 лева годишно.

Швейцария. Първоначалното образование е задължително отъ шест до четиринадесет, петнадесет и шестнадесет годишна възраст. Върху това първоначално образование, широко развито, хармонично организирано, по модерните методи, създателки на воли и характери, се прѣсжда едно допълнително, често задължително образование. Кантонътъ или общината сж натоварени да опрѣдѣлятъ задължителността за възрастнитѣ. Образованието, давано на възрастнитѣ, взема разнообразни форми.

Въ тринадесет кантона (Невшателъ, Фрибургъ, Сольоръ, Цугъ, Тесенъ, Вале и пр.) задължението е кантонално. Въ други четири (Бернъ, Сенъ-Талъ и пр.) е прѣдоставено на общинитѣ да го налагатъ. Въ тѣзи послѣднитѣ кантони, чирацитѣ мимичета и момчета сж длъжни да посѣщаватъ едно професионално училище и господаритѣ сж длъжни да имъ отпускатъ необходимото врѣме (4 часа иа седмица въ Цюрихъ).

Програмата е твърдѣ разнообразна. *Tortbildungsschulen Ergänzungsschulen*, повторителни курсове, допълнителни училища и пр., всички гледатъ на ползата въ професията. Понѣкога задължителността спира въ продължение на двѣ или три години, послѣ отъново започва отъ 16 до 19 годишна възраст, отъ 17 до 20 или отъ 16 до 20 год. възраст. Тогази именно младежътъ е задлъженъ да посѣщава *l'école des recrues*, което приготвява къмъ *изката* за новобранци (въ Невшателъ, Женева и пр.). Понѣвга посѣщението на тия курсове е факултативно (напр. въ Сольоръ, Балъ и др.). Въ кантонъ Тесенъ и домакинското образование за момичета е задължително.

Всичко това съставлява единъ разнообразенъ, но свързанъ сборъ, който свидѣлствува за едно значително усилие. Това усилие е било лесно благодарение на личното възпитание на всѣки единъ отъ гражданитѣ на тази блѣстяща демокрация. (Изъ рапорта на г-на Devogel, четенъ на конгреса по Народното възпитание държанъ въ Брюкселъ отъ 30/VIII до 2/IX 1910 г.).

Швеция. Въ Швеция нѣма задължително допълнително образование; то е свободно.

Въ допълнителнитѣ училища се приематъ за ученици само тия, които сж свършили основното училище. Въ тѣхъ се прѣподава: религия — главно библийски събития, смѣтане и геометрия, рисуване, и ако е възможно история, ступанство и естествена история. Годишно се прѣподава 180 учебни часа.

Държавата дава по-малката частъ отъ разходитѣ.

Прѣподаватели въ тия училища изобщо сж народнитѣ учители.

Прѣзъ 1908 година е имало 1967 допълнителни училища съ 22,714 ученика.

Специална комисия, назначена отъ държавата, сега работи единъ проектъ, за да се даде на шведскитѣ допълнителни училища

практическо направление. Въ връзка съ новия учебен планъ за тия училища, ще бжде разгледанъ и въпроса за времето и задължителността на допълнителното образование.

Заклучение. Международното бюро на учителскитѣ федерации, слѣдъ като излага допълнителното учение въ разнитѣ страни дава слѣдното заключение:

Има много срѣдства, за да се постигне редовното посѣщаване на допълнителнитѣ училища.

Главното, едничкото ефикасно срѣдство, е задължителността. Какво да се направи въ странитѣ, дѣто тя не сѣществува?

Добрѣ е да се разгледатъ поотдѣлно срѣдствата за пропаганда и срѣдствата за насърчение.

Ний ще се задоволимъ да изброимъ само нѣкои отъ тѣхъ, безъ да ги коментираме, защото значението имъ се намира въ самитѣ тѣхъ.

Срѣдства за пропаганда:

1. Въ края на годината да се насърчатъ ученицитѣ, които напускатъ първоначалното училище, да се запишатъ въ допълнителнитѣ курсове; да се запознаятъ съ института и съ неговитѣ изгоди; сюжетътъ да се даде на ученицитѣ като домашно упражнение за стила и да се иска, щото написаното да бжде подписано отъ родителитѣ имъ и послѣ повърнато въ класа.

2. Рѣчитѣ, които се държатъ при раздаването на изпитнитѣ награди да иматъ за прѣдметъ ползата и организацията на курсоветѣ за възрастни.

3. Да се правятъ събрания за родителитѣ на ученицитѣ, които напускатъ училището, за да бждатъ запознати съ училищната организация на курсоветѣ за възрастни и изгодитѣ отъ тѣхъ;

4. Да се раздаватъ брошури, статистически прѣгледи и пр. на всички жители; афишетата на управителитѣ на фабричнитѣ заведения, на господаритѣ на манифактурнитѣ заведения, на търговскитѣ кѣщи, на работилницитѣ, на общественитѣ и частни учрѣждения и пр. за да се ангажиратъ за изпращане въ курсоветѣ своитѣ чираци, работници, сирачета и т. н.; сѣщо да се изпратятъ такива афишетата на управлението на приютитѣ и благотворителнитѣ заведения; да разпрѣсква най-широко програмата и разпрѣдѣлението на часоветѣ.

5. Да се направи да работятъ въ сѣщия смисълъ училищнитѣ настоятелства, сдружаванията на бившитѣ ученички и ученици, послѣшколни и пр.

6. Да се събиратъ господаритѣ, послѣ и работницитѣ, за да бждатъ запознати съ курсоветѣ и да ги ангажиратъ да пропагандиратъ и да се записватъ;

7. Да се създаватъ класни, училищни и общински библиотеки;

8. Да се създадатъ покровителства, спестовни дружества, взаимоспомагателни дружества, дружества на бивши ученици, дружества на училищна закрила и т. н.;

9. Да се устрояватъ училищни празници съ участието на самитѣ ученици;

10. Да се организирватъ специални събрания и за ученицитѣ съ разговори, придружени съ магически фенеръ или кинематографъ;

11. Да се устрои тържествено събрание при отварянето на курсоветѣ, прѣдседателствувано отъ властѣта, публична, научна или книжовна.

Срѣдства за насърчаване:

1. Да се издаватъ свидѣтелства за способностъ въ края на послѣдната училищна година; да се въвеждатъ въ журито всички ония, които могатъ да бждатъ полезни на курсоветѣ (администратори, управители на търговски кжщи, индустриалци и пр.);

2. Да се раздаватъ като награда книги, сѣчива, спестовни и пенсионни книжки;

3. Да се раздаватъ една или повече чанти за пжтуване въ страната;

4. Да се устрояватъ екскурзии и школни пжтувания;

5. Да се даватъ „бѣлѣжки за прилежностъ“ на ученицитѣ, които нѣматъ никакво отсъствие. Тия бѣлѣжки трѣбва да се припомняватъ прѣзъ слѣдующитѣ години на ученицитѣ, които се намиратъ въ сжщото положение, чрѣзъ свидѣтелства и награди за усърдность въ книги и пр.

Всички тия срѣдства за пропаганда и насърчения трѣбва да да се мнятъ споредъ обстоятелствата, срѣдата и случаитѣ. Приетитѣ срѣдства трѣбва да бждатъ употребени едновременно. Практиката ще покаже, кои отъ тѣхъ трѣбва да бждатъ изоставени. Трѣбва да се фрапира духа на масата, да се галванизира общественото внимание, да се застави почти насилствено, често да се започва отново, никога да се не отчайва, да се постоянствува. Само тогази ще се достигне до цѣльта. Трѣбва да си даваме смѣтка за неподвижността на народитѣ, за дълбочината на общественитѣ слоеве, които трѣбва да се засегнатъ. Не е достатъчно да изсвири тржбата единъ пжтъ за да бжде чуто. Сънливецътъ малко е навикналъ да става рано; трѣбва много пжти да го раздрусашъ прѣди да стане.

Както по-горѣ казахме, най-ефикасното срѣдство, за да се добие редовното посѣщение на допълнителното училище, е *задължителността*.

Ний трѣбва да се мжчимъ да дойдемъ на всѣкждѣ до слѣдното:

Задължително първоначално училище до 12 годишна възраст, допълнено отъ прогимназиално училище, задължително, до 14 годишна възраст, което да позволи на призованитѣ да прогледнатъ.

Задължително професионално образование до 16 или 17 год. възраст, като бждатъ посвѣтени двѣ или три години, цѣлитѣ дни за теорията и практическитѣ елементи на занаята.

Книжнина.

С. С.

«Система на етиката»

отъ проф. *Фр. Паулсенъ*, т. I. прѣв. отъ френски *Ил. Григориевъ*,
цѣна 4 лв., издава фирмата „Глобусъ“, София.

Това бѣлѣжито съчинение на вече покойния проф. *Паулсенъ* е прѣтърпѣло на нѣмски 8 издания. Написано на единъ лекъ стилъ, то се отличава и съ една хубава система, присъщо качество на нѣмския ученъ. Цѣльта на автора не е да прави сухи анализи на понятия, които нѣматъ никаква свръзка съ съврѣмения животъ, а напротивъ, разглеждането на разнитѣ етични системи той прави въ свръзка съ въпроситѣ, които вълнуватъ съврѣмennото общество. Съ това той има желанието да даде единъ събесѣдникъ на онзи читателъ, който днесъ се интересува отъ етичнитѣ проблеми.

Основната гледна точка, около която групира своитѣ мисли, самъ *Паулсенъ* нарича *телеологическа*. Тя заема нѣщо срѣдно между *хедонистическия утилитаризъмъ* и *интуитивния формализъмъ*. Ако хедонистическиятъ утилитаризъмъ учи, че насладата е нѣщо абсолютно цѣнно, а добродѣтелята и нравствеността се отнасятъ къмъ нея като срѣдство, телеологичната етика, напротивъ, твърди, че абсолютно цѣнно ще бѣде не само усѣщането, а и *прѣживяването съ наслада обективното съдържание на живота*; насладата е формата, въ която субектътъ познава нѣщата и тѣхната цѣнностъ. Ако пъкъ интуитивниятъ формализъмъ съзира абсолютно цѣнното въ спазването на априорнитѣ правила, на нравственитѣ закони, — телеологичната етика напротивъ, твърди, че абсолютно цѣнното се заключава не въ спазването на нравственитѣ закони, но въ самото имъ съдържание, т. е. *въ самия човѣшко-исторически животъ*, който пълни схемата на тия закони съ безкрайно богатство отъ разнообразни конкретни явления. Съ други думи, нравственитѣ закони съществуватъ за живота, а не той за тѣхъ.

Съ такъвъ телеологически характеръ се е отличавала още етиката на Аристотеля. Тогава телеологията въобще господствуваше въ грѣцкото мислене. Сѣщия характеръ имаше и етиката до Канта, който я тикна въ посоката на формалистичния интуicionизъмъ. Шилеръ, обаче, се явява като единъ добъръ защитникъ на телеологическата етика срѣщу формалния морализъмъ. Самата спекулативна философия даже донѣдѣ се повърна къмъ старата гледна точка. И, *подъ влиянието на биологическитѣ възрѣния*, етиката днесъ отново стѣпя на стария пѣтъ. Основитѣ на етиката, както тѣ сѣ положени отъ грѣцитѣ, отново затвърдени прѣзъ XVII в. и разработени въ втората половина на XIX в. *подъ влиянието на нови биогенетични възрѣния* притежаватъ сѣ още достатѣчна трайностъ, за да служатъ като опора на оная истина, която владѣемъ въ тази областъ.

Паулсенъ мисли, че етиката може да постигне благотворни резултати само въ качеството си на „практическа наука за живота“, която и по метода си би се доближавала къмъ биологичнитѣ науки.

Издадениятъ I-й томъ е раздѣленъ на два дѣла. Въ първия дѣлъ се съдържатъ шестъ глави: 1. Възрѣнието на гърцитѣ върху живота; 2. Възрѣнието на християнството върху живота; 3. Обращението на стария свѣтъ въ християнство; 4. Срѣднитѣ вѣкове и тѣхното възрѣние върху живота; 5. Възрѣнието на новото врѣме върху живота; 6. Нравствената философия на срѣднитѣ вѣкове и на новото врѣме.

Въ втория дѣлъ има деветъ глави: 1. Понятие за доброто и злото. Формалистично и теологическо сфащане; 2. Висшето благо. Хедонистическо и енергистическо сфащане; 3. Песимизъмъ; 4. Зло, порокъ и теодиция; 5. Дългъ и съвѣсть; 6. Егоизъмъ и алтруизъмъ; 7. Добродѣтель и щастие; 8. Отношението на морала къмъ религията; 9. Свобода на волята.

Въ увода пъкъ на съчинението си *Паулсенъ* се спира върху сжщността и задачата на етиката. Тукъ той опрѣдѣля понятието етика, положението ѝ въ реда на наукитѣ, задачитѣ ѝ, методитѣ ѝ, нравственъ и естественъ законъ, понятието за съвършенство, приложението на понятието „общозадължителность“ въ етиката и за значението на етиката. Навсѣкждѣ, дѣто трѣбва, изтъква, за да не се забрави, че науката сжществува за живота, а не живота за науката. И, слѣдователно, цѣльта на етиката е да посочи както цѣльта на живота, тъй и срѣдствата, чрѣзъ които ще се постигне тази цѣль.

Безъ да се впускаме въ подробно изложение и оцѣняване основоположенията на автора въ това съчинение (толкозъ повече, че и страницитѣ на списанието не позволяватъ за по-широкъ прѣгледъ), ще забѣлѣжимъ, че, като стѣпя на чисто исторически и биологични основи, Паулсенъ ни дава единъ много добъръ начинъ за разглеждане на етичнитѣ проблеми и ни прѣдпазва отъ разни безплодни метафизични мждрувания, които характеризиратъ, както и той забѣлѣзва, най-новото врѣме. Въ такъвъ случай, можемъ да го прѣпоръчаме не само като единъ събесѣдникъ на тѣзи, които търсятъ смисъла въ живота, но и като едно много цѣнно спомощно помагало за всѣки прѣподавателъ по етика въ нашитѣ срѣдни училища. Всички учители пъкъ, ще намѣрятъ тукъ единъ добъръ източникъ за разсвѣтление на много жизнени въпроси, което ще ги прави по-силни като възпитатели на младото поколѣние. За всѣки интелигентенъ човѣкъ може да бѣде полезна тази книга. Тя е съкровищница на много истини. Ето защо и избора на прѣводачитѣ ѝ е най-сполучливъ.

Прѣводътъ е доста сполучливъ и внимателенъ.

„НОВО УЧИЛИЩЕ“

ПЕДАГОГИЧЕСКО СПИСАНИЕ

Година трета — 1912 год.

Урежда редакционенъ комитетъ.

Въ списването му прѣзъ третата година ще участвуватъ:

Алексиевъ Д-ръ Н., Анастасовъ Ем., Българановъ П., Ванковъ Н. Ив.,
Великовъ Ив., Гаврийски Д-ръ Д., Ганевъ Хр., Гевгаловъ Ст.,
Георговъ Д-ръ Ив., Герасковъ М., Голѣмановъ Г., Георчевъ Д.,
Денчевъ К., Дечевъ Ст., Димитровъ Д-ръ Д., Добревъ Илия,
Домусчиевъ К. П., Дочевъ Г., Каблешковъ Ст., Казасовъ Д.,
Калянджиевъ Ц., Катранова М., Капаровъ Д., Коюмджиевъ Д. Ив.,
Лазовъ Д., Левенсонъ Д-ръ У., Негенцовъ Г., Негенцовъ Д.,
Негенцовъ Д-ръ Хр., Николовъ М. Д., Пастуховъ Ив., Пенчевъ Г.,
Плошаковъ Ив., Радославовъ Ал., Савовъ Иорданъ, Стойновъ Н.,
Стояновъ Ив., Стояновъ Хр., Стоянчевъ Н., Тодоровъ Ив.,
Филиповъ Н., Хаджиевъ Хр., Христовъ Ан., Цоневъ Д-ръ П.,
Цѣновъ Кр., Чанковъ Ж., Чешмеджиевъ Ат., Януловъ Ил. и др.

Ново училище запазва напълно досегашното си направление—
да освѣтлява новото въ педагогичната мисль и училищния животъ.

Ново училище излиза всѣки мѣсець, освѣтъ прѣзъ юлий и августъ,
въ размѣръ четири коли голѣмъ форматъ.

Абонаментътъ е годишенъ и прѣдплатенъ:

За България 6 лв. ————— За странство 8 лв.

Абонирането става направо въ редакцията, чрѣзъ Т. П. станции, или
чрѣзъ нашитѣ настоятели.

За настоятель на списанието може да бѣде всѣки, който би желалъ
да се погрижи за разпространението му.

Настоятелитъ се ползуватъ съ 10% отстъпка.

Цѣли течения отъ I и II години струватъ по 6 лева.

Всичко, що се напраща до списанието, се адресира:

еп. „НОВО УЧИЛИЩЕ“ — Варна.

ЛѢТНИ КУРСОВЕ

по

НѢМСКИ ЕЗИКЪ

Завършенъ първоначаленъ курсъ отъ 60 урока (отъ
1 юли до 1 септември) на взаимовищни въ нѣмско.

Ще има и курсъ за по-напрѣднали ученици.

== Такса 60 лева: 30 лева на 1 юли и 30 на 1 августъ. ==

Прѣподавателъ: Д-ръ У. Левенсонъ, София,
улица Росица № 7.

Записването става писмено у прѣподавателя или
устно въ Книжарница Модерно Искуство, улица Ала-
бинска, София.

Въ книжката сж пропуснати печатни грѣшки.